नं० १६-९८ त: १८५५-घ
विभिन्नोपनिषद्, विषयकम्,
पत्राणि १६०

Almira 8-3

नं. १६६ न: १८४४

विभिन्नौषिद पत्रि विषयकंम

पत्राणि १६०

Vs. 1798 – 1844

F. 170

Oni hundred Seventy

मेवमनोवैसर्वेलोकेह्ममेटयन्नाम नो
नवेदेम वज्ञेदेश प्रथमःखण्डः भूरग्नम
न्नयेपृथिव्यैस्वाहा २ भुवोन्तवायवेन्ता
रिक्षायस्वाहा स्वरन्तमादित्यायदिवस्वा
हा ३ भूरग्नयेपृथिव्यैस्वाहा भुवर्वायवे
न्तरिक्षायस्वाहा स्वादित्यायदिवेस्वाहा
भूर्भुवःस्वस्त्वेचन्द्रमसेदिग्भ्यःस्वाहा नमो
देवेभ्यःस्वधापितृभ्यो भूर्भुवःस्ववन्नमोम
४ भूरग्नयेपृथिव्यैचमहतेचस्वाहा भुवो
वायवेचान्तरिक्षायचमहतेचस्वाहा स्वा
गादित्यायदिवेचमहतेस्वाहा भूर्भुवःस्वा
चन्द्रमसेचनक्षत्रेभ्यश्चदिग्भ्यश्चमहतेस्वा
हा नमोदेवेभ्यःस्वधापितृभ्यो भूर्भुवःस्व

ब्रह्मो॰
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ ब्रह्मविद्यां प्रव
क्ष्यामि सर्वज्ञानमनुत्तमम् यत्रोत्पत्तिं लयं
चैव ब्रह्मविष्णुमहेश्वरात् समासेन तु समर्थ
स्य विष्णोरद्भुतकर्मणः रहस्यं ब्रह्मविद्याया
ध्रुवाग्निः संप्रचक्ष्यते ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म
यदुक्तं ब्रह्मवादिभिः शरीरं तस्य वक्ष्यामि ।
स्थानं कालत्रयं तथा यत्र देवास्त्रयः प्रो
क्ता लोका वेदास्त्रयोग्नयः तिस्रो मात्रार्ध
मात्रा च त्र्यक्षरस्य शिवस्य च ऋग्वेदो गा
र्हपत्यः पृथिवी ब्रह्म एव च अकारस्य श
रीरं तु व्याख्यातं ब्रह्मवादिभिः यजुर्वेदो
ऽन्तरिक्षं च दक्षिणाग्निस्तथैव च विष्णुश्च भ

गवान्नेवउकारः परिकीर्त्तितः सामवेदस्त
याघोष्माहवनीयस्तथैवच ईश्वरः परमोदेवो
मकारः परिकीर्त्तितः सूर्यमंडलमाभाति ह्य
कारः शंखमध्यगः उकारश्चन्द्रसंकाशस्त
स्यमध्येव्यवस्थितः मकारस्त्वग्निसंकाशो
विधूमो विद्युतोपमः तिस्रोमात्रास्तथाज्ञे
याः सोमसूर्याग्नितेजसः शिखा च दीप
संकाशा यस्मिन्नुपरि वर्तते अर्धमात्रास्त
थाज्ञेयाप्रणवस्योपरिस्थिता पद्मसूत्रनि
भा सूक्ष्मा शिखा सा दृश्यते परा सा नाडी सू
र्यसंकाशा सूर्यं भित्वा तथा परम् द्वासप्तति स
हस्राणि सूर्यं भित्वा तु मूर्धनि वरदः सर्वभू

ब्रह्मो ३ १

2

नामेसर्वंव्याप्यावतिष्ठति कोश्यवेदान्तिना
दत्तंयथालीयतेशान्तये ॐकारस्तत्तथा
योज्यःशान्तयेसर्वंसिकृता यस्मिंल्लीय
तेशाश्वतस्त्वंब्रह्मगीयते ध्रुवेहिचिन्तयेद्धा।
लसोमस्तनायकलानेसोमस्तनायकलाते
इत्याथर्ववेदेब्रह्मोपनिषत्समाप्ता तृतीयो
पनिषत् ३ क्षुरिकांसंप्रवक्ष्यामिधार
णांयोगसिद्धये यांप्राप्यनपुनर्जन्मयोगयु
क्तस्यजायते वेदतत्वार्थविहितंयथोक्तं
हिस्वयंभुवा निःशब्देदेशमास्थायतत्रासन
मवस्थितः कूर्मोंगानी संहृत्यमनोहृ।
दिनिरुध्यच मात्राद्वादशयोगेनप्रणवेनश

नैः शनैः सूचयेत्सर्वमात्मानं सर्वद्वाराणि निरुध्य
च ततो मुखं च कटिग्रीवे किंचिदुन्नमय्य स
प्राणान्संधारयेद्योगी नासाभ्यंतरचारिणः ।
भूत्वा ततस्त्यक्तः प्राणाञ्शनैरथ समुत्सृजेत् स्थि
रमात्मा हृदि कृत्वांगुष्ठेन समाहितः हृत्प
लीनं कुर्वीत तन्नेतैवं त्रयस्त्रयः वायोरायमा
नेनात्र नाभिदेशे समाश्रयेत् ततः संचारयेत्प्रा
णान्पूर्णां नाडीं वितत्य ना ततो रक्तोत्पलाभा
से शुक्लाय तने मदनं दहरे पुंडरीके तत्त्ववेदांते
पुनरायते नहिका कंठमायाति तां नाडीं प
रयत्नैः मनसस्तत्र रुद्रस्य हृती हुताशु ।
द्धिनिर्मला पादस्यापि सिरस्थानं रूपनाम के
नयेत् २ मनोच्छारेणनी द्वेन योगमाभिस

हं॰ टि॰ ५२

निमशः इद्रवज्ररतिशोक्तोमर्मजेघातकी।
र्तिनम् तज्ज्ञानवलयोगेनधारणाभिर्निकेत
येन इडामध्येनसंस्थाप्यमर्मप्राणविमोचवे
वनराभ्यासयोगेनछिद्येदनवशोकितः ततः
केटोनवैयोगीमस्तेहनाडिसंचयम् एकोत्तर
नाडिशतंतन्नामामध्येवरास्मृता इडारन्ध्रवा
मेनपिंगलादक्षिणेनच तयोर्मध्येवरस्थानेय
लेवेदमवेदवित् सुषुम्नानपरीलीनाविर
जाब्रह्मरूपिणी व्यासमन्तिमरुस्ताणिप्रति
नाडीषुनेतिले छिद्येतेध्यानयोगेनसुषु।
मेणाकानांभिद्यते योगनिर्मलधारणात्सुरेणा
नलतेजसा छिद्येनाडीशतेधीरःप्रभवादिह
जन्मनि २ जातीष्वसमोयोगीयथ्यावासयेत

वेनिवे ठवेशुमाशुभेमोवेः मनेडीनोवि
भावयत् नक्ष्मविताः श्रपयेनेशुनजेभवि
वर्जिताः नक्मविद्दितविनक्रतिः शाहृद
शमास्थितः निः मेगात्नवयोगतेनिश
पत्नः शातेः शातेः पाशांक्षिनायथाह्रे
मेनिविशकः त्वेमुत्कमेत क्षित्रपाश
लयाजीवः ममारेतनतेनदा यथानिर्वा
णकालेतदीपादश्यालयेशुनेत माणा
णमस्तीत्वेणनमात्रायारेणयागवित वेरा
ग्यापलशूश्नक्षिनानानेनवाश्यते श्रमस्ता
नेममामोतियत्काकामात्मश्रयाने मर्वेशावि
निःशुक्रक्षिनानेननवश्यनेक्षिनानेनवश्य
नेइति श्रीमत्स्यवेदत्तोकोपनिषत् ॥ ॐ

ल॰
चिको॰
४

नमः पराय अष्टपादं शुचिं हंसं त्रिसूत्रमणु
मव्ययम् त्रिवर्त्मानं तेजसोहं सर्वतः पश्यन्न प
श्यति भूतसंमोहने काले भिन्ने तमसि वैख
रे अन्तः पश्यति सत्त्वस्थं निर्गुणं गुणगह्वरे
अशक्यः सोन्यथा द्रष्टुं ध्यायमानः कुमारकैः
विकारजननीं मायामष्टरूपामजां ध्रुवाम्
ध्यायतेध्यासिता तेन तन्यते प्रेरिता पुनः सू
यते पुरुषार्थं च तेनैवाधिष्ठिताः पुराः गौ
रनाद्यन्तवती सा जनित्री भूतभाविनी सि
तासिता च रक्ता च सर्वकामदुघा विभोः पिबन्ती
नामविषयमसाख्याताः कुमारकाः एक
स्तु पिबते देवः स्वच्छन्देन वशानुगाः ध्यानक्रि
याभ्यां भगवान्भुङ्क्ते सौ प्रसभं प्रभुः सर्वसा

पार्वतीदेवीपृच्छमानो मधुरोक्तिभिः पञ्चे
त्यम्भो महात्मने सर्वर्णो पिप्पलाशने उदासी
नेऽक्षवेदे सत्तातकार्यर्थ वेहियत् शंसेतम
नुशोसेति वहूवः शास्त्रकोविदाः॥ व्यानेहा
हृत्मान्त्रिसमेवेतवगीयते मेत्रायलिषदेव्रल
पदक्रमसमन्वितम् पठेतभार्गवालेनदथ
वीणाभृत्सत्तमाः १ ब्रह्मवागीवभ्रानस्वस्के
भोप्यपलितस्तथा प्रेत्रहाग्रोहिनोछिछाः
पठ्यतेभृगुविस्तरे कालःप्राणाश्वभगवाना
न्माऊरूपधपवच शिवोभवश्वरुद्रश्वशर्वश्वा
ऊरुतस्तथा प्रजापतिविराडेवंपर्स्लिःस
लिलमेवच स्मृयतेमंत्रसंघुकेरथंविदि॥

तैर्विभुः तेषु द्विषा कस्मिन्ने केसमविंशतः।
श्यापरे पुरुषं तिर्गुणो मोत्वमभ्यवोलिशिः
तैविड्ःः चतुर्विंशतिमेत्वाकमस्यक्केयक्कद
शैवे श्रेष्ठे नैष्ठे तस्मिन्नेव त्रिधा तत्पंचधा तथा।
बलाद्यं स्थावरान्ते च प्रपंचं तोत्तानवल्लभः तमे
कमेव प्रपश्यन्ति परिशुद्धं विशुद्धिजाः यस्मिन्स
र्वमिदं प्रोतं ब्रह्मस्थावरजंगमं तस्मिन्नेव लयं
यान्ति बुद्बुदाः सागरे यथा यस्मिन्भावाः प्रली
यन्ते लीना स्याव्यक्ततां यतः नश्यन्ते व्यक्ततां
भूयो जायन्ते बुद्बुदा इव नेत्रस्ताधिष्ठिते चैव का
रणात्व जयेद्बुधः एवमन्नपादे वपर्यस्तत्र
नान्यतः यथा वैश्वावयेच्छ्राद्धं ग्रामान्तं नियतव्रत

मृं
लिको·
९५
5

नः अलाग्यमन्नमानेचपितृणांचोपतिष्ठति
ब्राह्मणंलभिष्यानेतयेविद्ब्राह्मणाद्यः ता
लयेयांतितत्रैवलीनाः स्याङ्क्लप्राप्यिनीश्र
ति अथर्ववेदचूलिकोपनिषत् पंचमीप
मुपनिषत् ५ ओंदेवाहवैस्वर्गंलोकमाय
न्तेरुद्रमपृच्छन्कोभवानितिसोब्रवीदहमे
कः प्रथममासीद्वर्त्तामिचभविष्यामिनान्यः
कश्चिन्मत्तोव्यतिरिक्तइति सोन्तरादन्तरम्प्रा
विशद्दिशश्चान्तरम्प्राविशत्सोऽहंनित्यानित्यो
व्यक्ताव्यक्तोब्रह्माब्रह्माहम् प्राञ्चः प्रत्यञ्चो
हंदक्षिणाञ्चउदञ्चोहमधश्चोर्ध्वश्चाहंदिश
श्चप्रतिदिशश्चाहंपुमानपुमान्स्त्रियश्चाहंसा

6

देवा ऊर्ध्वबाहवो रुद्रं स्तुवंति १ यो वै रुद्रः स भ
गवान्यश्च ब्रह्मा तस्मै वै नमो नमः १ यो वै रुद्रः स
भगवान्यश्च विष्णुस्तस्मै वै नमो नमः २ यो वै
रुद्रः स भगवान्यश्च स्कंदस्तस्मै वै नमो नमः ३
यो वै रुद्रः स भगवान्यश्चेंद्रस्तस्मै वै नमो नमः ४
यो वै रुद्रः स भगवान्यश्चाग्निस्तस्मै वै नमो न
मः ५ यो वै रुद्रः स भगवान्यश्च वायुस्तस्मै वै न
मो नमः ६ यो वै रुद्रः स भगवान्यश्च सूर्यस्त
स्मै वै नमो नमः ७ यो वै रुद्रः स भगवान्यश्च सो
मस्तस्मै वै नमो नमः ८ यो वै रुद्रः स भगवा
न्ये चाष्टौ ग्रहास्तस्मै वै नमो नमः ९ यश्चाष्टौ
प्रतिग्रहास्तस्मै वै नमो नमः १० यश्च भूस्त

रुशि॰
प॰
७

7

स्मैतस्मैनमोनमो ११ यस्यभवः १२ यस्यहरः १३
यस्यमहत् १४ यावत्पृथिवी १५ यस्यान्तरिक्षं
१६ यावद्द्यौः १७ यस्यापः १८ यस्यतेजः १९
यस्यकालश्च २० यस्ययमः २१ यस्यमृत्युः २२
यस्यामृते २३ यस्याकाशे २४ यस्यविश्वं २५
यस्यस्थूले २६ यस्यसूक्ष्मे २७ यस्यशुक्ले २८ य
स्यकृष्णे २९ यस्यकृत्स्ने ३० यस्यसत्ये ३१ यस्य
सर्वंतस्मैतस्मैनमोनमो ३२ २ भूस्तेआदिर्मध्यं
भुवस्तेस्वस्तेशीर्षंविश्वरूपोसिब्रह्मैकस्त्वं ।
द्विधात्रिधावृद्धस्त्वंशान्तिस्त्वंपुष्टिस्त्वंहुतम
हुतंदत्तमदत्तंसर्वमसर्वंविश्वमविश्वंकृतमकृ
तंपरमपरंपरायणंचत्वं अपामसोमममृता

अभूमागन्मज्योतिरविदामदेवान् किन्नूनम
स्मान्कृणवदरातिः किमुधूर्तिरमृतमर्त्यस्य
सोमसूर्यपुरस्तात्सूक्ष्मः पुरुषः सर्वजगद्धितं
वाएतदक्षरंप्राजापत्यंसौम्यंसूक्ष्मंपुरुषंग्राह्य
मग्राह्येणभावंभावेनसौम्यंसौम्येनसूक्ष्मंसू
क्ष्मेणवायव्यंवायव्येनग्रसतितस्मैमहाग्रासा
यवैनमोनमः हृदिस्थादेवतासर्वा हृदिप्रा
णाः प्रतिष्ठिताः हृदित्वमसियोनित्यंतिस्रो
मात्राः परस्तुसः तस्योत्तरतः शिरोदक्षिणतः
पादौयउत्तरतः सओंकारः यओंकारः सप्रण
वोयः प्रणवः ससर्वव्यापीयः सर्वव्यापीसोऽन
न्तोयोऽनन्तस्तत्तारंयत्तारंतच्छुक्लंतत्सूक्ष्मंयः

रुद्रो
प.
८
96

न्तत्वमेतन्देहं शृणुते यदेहं शृणुते नमोऽयं ब्रह्मलयं नमोऽयं ब्रह्मलोक
प्रकोऽयमेकः सरुद्रो योरुद्रः सईशानो यईशा
नः सभगवान्महेश्वरः २ अथ कस्मादुच्यते ॐ
कारो यस्मादुच्चार्यमाण एव प्राणानूर्ध्वमुत्क्राम
यति तस्मादुच्यते ॐकारः अथ कस्मादुच्यते प्र
णवः यस्मादुच्चार्यमाण एव ऋग्यजुःसामा
थर्वाङ्गिरसं ब्रह्म ब्राह्मणेभ्यः प्रणामयति नाम
यति च तस्मादुच्यते प्रणवः अथ कस्मादुच्यते प्रा
णः यस्मादुच्चार्यमाण एव सर्वान्प्राणान्प्रणा
मयति तस्मादुच्यते प्राणः अथ कस्मादुच्यते स
र्वव्यापी यस्मादुच्चार्यमाण एव यथा स्नेहेन पा
लिलपिंडमिव शान्तरूपमोतप्रोतमनुप्राप्तोव्य

तिरिक्षञ्च तस्माडुच्यते सर्वव्यापी अथ कस्मा
डुच्यते नन्तो यस्माडुच्चार्यमाण एव तिर्यगूर्ध्व
मधस्ताच्चास्यान्तो नोपलभ्यते तस्माडुच्यते न
न्तः अथ कस्माडुच्यते तारम यस्माडुच्चार्य
माण एव गर्भजन्मव्याधिजरामरणसंसा
रमहाभयात्तारयति त्रायते तस्माडुच्यते तारं
अथ कस्माडुच्यते शुक्लं यस्माडुच्चार्यमाण एव क्लं
दते क्लामयति तस्माडुच्यते शुक्लं अथ क
स्माडुच्यते सूक्ष्मं यस्माडुच्चार्यमाण एव सू
क्ष्मो भूत्वा शरीराण्यधितिष्ठति सर्वाण्यंगा
न्यभिमृशति तस्माडुच्यते सूक्ष्मं अथ कस्मा
डुच्यते वैद्युतं यस्माडुच्चार्यमाण एव व्यक्ते म

रुद्रो॰
पं॰
८

9

हतितमसिद्योतयतितस्मादुच्यतेवैद्युतम
अथकस्मादुच्यतेपरंब्रह्म यस्मात्परमप
रंपरायणंचबृहद्बृहत्याबृंहयतितस्मादु
च्यतेपरंब्रह्म अथकस्मादुच्यतेएकोयस्स
र्वान्प्राणान्संभक्षणेनाजःसंसृजति
विसृजतिचतीर्थमेकेव्रजन्तितीर्थमेके
दक्षिणाःप्रत्यंचउदंचः प्रांचोभिव्रजन्त्ये
केतेषांसर्वेषामिहसंगतिःसाकंसए
कोभूतश्चरतिप्रजानांतस्मादेकउच्यते
अथकस्मादुच्यतेरुद्रो यस्मादृषिभिर्ना
न्यैर्भक्तैर्द्रुतमस्यरूपमुपलभ्यते तस्मादुच्य
तेरुद्रः अथकस्मादुच्यतेईशानोयः सर्वा

देवानी पाती ईशानीभिर्जननीभिश्च शक्ति
भिः अभित्वा शूरोननमोदुग्धा इव धेनवः
ईशानमस्य जगतः स्वर्दृशमीशानमिंद्र
तस्थुष इति तस्मादुच्यते ईशानः अथक
स्मादुच्यते भगवान्महेश्वरो यस्माद्भक्तो
ज्ञानेन भजत्यनुगृह्णाति च वाचं संसृज
ति विसृजति च सर्वान्भावान्परित्यज्यात्म
ज्ञानेन योगैश्वर्येण महति महीयते तस्माद
च्यते भगवान्महेश्वरः अथ कस्मादुच्य
ते शिवः यस्मात्सर्वाणि भूतानि शांतेप
श्यिनी यतेतस्मादुच्यते शिवः नदसति
हृश्योक्रम शिवोभूत्वा महासमते ध्यासी

रुद्रो· पं· ८ १०

10

दशावसन्नं शिवः कृत्वा दिशः सर्वाः संयो
निमिह्याम्नदः नेदंतसुद्भवीतमथ एकोदे
वः प्रदिशोनुसर्वाः पूर्वोहजातः सउगर्भेन्त
नः सएवजातः सजनिष्यमाणः प्रत्यंजना
स्तिष्ठतिसर्वतोमुखः एकोरुद्रोनद्वितीया
यतस्थेयइमांलोकानीशतईशनीभिः प्र
त्यंजनास्तिष्ठतिचान्तकालेसंसृज्यविश्वभु
वनानिगोप्ता योयोनियोनिमधितिष्ठति
एकोयेनेदंसर्वंविचरतिसर्वं तमीशानंव
रदंदेवमीड्यंनिचाय्येमांशान्तिमत्यन्तमेति।
योसौक्रोधायावत्समात्स्मात्वनस्मोहित्वाहे
तुजालस्यमूलं बुद्ध्यासंचितंस्थापयित्वातु

रुद्रएकोरुद्रमाहुः शाश्वतेवैपुराणे ईषमूर्जं
नयश्चवोन्नुनामयंतेमस्त्रुपाशान् तदेवैनात्म
न्येतेनार्धचतस्त्रमात्रेणशांतिंसंस्त्रजतिपशुपा
शविमोक्षणे यासाप्रथमामात्राब्रह्मदेवता
रक्तवर्णेनयस्तांध्यायतेनित्यंसगच्छेद्ब्राह्मप
द् यासाद्वितीयामात्राविस्नुदेवताकृष्णाव
र्णेनयस्तांध्यायतेनित्यंसगच्छेद्वैष्णवंपदम्
यासातृतीयामात्राईशानदेवताकपिलव
र्णेनयस्तांध्यायतेसगच्छेदैशानंपदम् या
सार्धचतुर्थीमात्रासर्वदेवताव्यक्तीभूत्वाखंविच
रतिशुद्धस्फटिकसन्निभावर्णेनयस्तांध्याय
तेनित्यंसगच्छेत्पदमनामकम् तदेतदुपासी
तमुनयोवाग्वदंतिनतस्यग्रहणमयंपन्थावि

रुशि॰
पं॰
६
११
11

हित उत्तरेण येन देवा यान्ति येन पितरो येन ऋ
षयः परमपरं परायणं चेति वालाग्रमात्रं हृद
यस्य मध्ये विश्वं देवं जातरूपं वरेण्यं तमात्मस्थं
येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां शान्तिर्भवति नेतरेषाम्
यस्मिन्क्रोधं यां च तृष्णां क्षमां चाक्षमां हित्वा हे
तुजालस्य मूलम् बुद्ध्या संचितं स्थापयित्वा
तु रुद्रे रुद्रमेकत्वमाहुः रुद्रो हि शाश्वतेन वै
पुराणेनेषमूर्जेन तपसा नियन्ताग्निरिति भ
स्म वायुरिति भस्म जलमिति भस्म स्थलमि
ति भस्म सर्वं ह वा इदं भस्म मन एतानि चक्षूं
षि यस्माद्व्रतमिदं पाशुपतं यद्भस्मनाङ्गानि सं
स्पृशेत्तस्माद्ब्रह्म तदेतत्पाशुपतं पशुपाशविमो
क्षणाय य [illegible] योऽ[illegible]धीती

रुधआविवेश यइमाविश्वाभुवनानिचाक्लृ
पेतस्मैरुद्रायनमोअस्त्वग्नये योरुद्रोअग्नौ
योरुद्रोअप्स्वंतर्योरुद्रओषधीवीरुधआवि
वेश योरुद्रइमाविश्वाभुवनानिचाक्लृपेत
स्मैरुद्रायनमोनमः योरुद्रोअप्सुयोरुद्रओ
षधीषुयोवनस्पतिषुयेनरुद्रेणजगदूर्ध्वंधा
रितंपृथिवीद्विधात्रिधाधर्त्ताधारितानागा
येंतरिद्वेतस्मैरुद्रायनमोनमः मूर्धानमस्य
संसेव्याप्यर्ध्वदयंवयत् मस्तिष्कादूर्ध्वःप्र
यत्पवमानोशीर्षतः तद्वाअथर्वणःशिरो
देवकोशसमुज्झितः तत्प्राणोअभिरक्ष
तिशिरोअन्नमथोमनः नवदेवादेवजनेत
गामानवोनरिदाणानवभूमइमाः यस्मि

रु॰ श्रे॰ प॰ १२

12

त्रितं सर्वमोतं प्रोतं तस्मादन्येन परं किंचना
स्ति न तस्मात्सर्वं न परं न दास्ति न भूतं न तो भा
व्यं यदासीन सहस्रपादेकमूर्धा व्याप्तं समे तय
वेदमावरीवर्ति भूतम् अक्षरात्संजायते का
लः कालाद्व्यापक उच्यते व्यापको हि भग
वान्रुद्रो भोगायमानो यदा शेते रुद्रः संह
रते प्रजाः उच्छ्वसिते तमो भवति तम
स आपोऽप्स्वङ्गुल्या मथिते मथितं शिशिरे
शिशिरं मथ्यमानं फेनो भवति फेनादण्डं भ
वत्यण्डाद्ब्रह्मा भवति ब्रह्मणो वायुर्वायोरोंका
र ओंकारात्सावित्री सावित्र्या गायत्री गायत्र्या
लोका भवन्ति अर्चयन्ति तपः सत्यं मधु क्षरन्ति
यद्ध्रुवम् एतद्धि परमं तपः आपो ज्योती रसो

रुद्र आविवेश य इमा विश्वा भुवनानि चाक्लृपे
तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वग्नये यो रुद्रो अग्नौ यो
रुद्रो अप्स्वन्तर्यो रुद्र ओषधीर्वीरुध आविवेश
यो रुद्र इमा विश्वा भुवनानि चाक्लृपे तस्मै रुद्रा
य नमो नमः यो रुद्रो अप्सु यो रुद्र ओषधीषु ।
यो वनस्पतिषु येन रुद्रेण जगदूर्ध्वं धारितं पृ
थिवी द्विधा त्रिधा यस्मै धारिता नागा येन रि
दैन तस्मै रुद्राय नमो नमः स्तुधीनमस्सस्तेत्वा
यहृदयं च यत्र मस्तिष्का हृद्ये: श्रुयमावा
मा नो शीर्षितः न हाय श्रवणाः शिरो देव को
शः समुत्थितः तमा प्राणो अभिरक्षतां शिरो अ
त्रमथो मनः न व देवा देवजना न गामा न त्वा
भिन्नानि न च भूमयः समाः यस्मिन्निदं सर्वमोत

रु॰श्रो॰
पं॰
१३
13

प्रोतेनस्मात्‌ह्मेनपरं किंचनास्ति नतस्मात्प्र
वेनयोनतदस्ति नभूतेनतोभव्योयदासीनसद्
स्त्वपादेकमस्त्रीव्याप्तेसप्रवेदमावर्तीवर्तिभू
ते श्रन्नगात्मेजायतेकालःकालाद्व्यापकउ
च्यते व्यापकोहिभगवान्रुद्रोभगायमानोः
यदाशयत्वेरुद्रस्तदासंहार्यतेप्रजाः उच्छ्
सितेतमोभवतितमसआपोह्यप्स्वंगुल्यामथि
थितेमथितंशिशिरेशिशिरंमथ्यमानंफ
नोभवतिफेनादंडंभवत्यंडाद्ब्रह्माभवति
ब्रह्मणोवायुर्वायोरोंकारऔंकारात्सावि
त्रीसावित्र्यागायत्रीगायत्र्यालोकाभवंति अ
र्चयंतितपःसत्यंमधुक्षरंतियद्ध्रुवम् एतद्धि
परमंतपः आपोज्योतीरसोऽमृतंब्रह्मभूर्भुवः

स्वेभ्यो नमः ॥ य इदमथर्वशिरो ब्राह्मणोधीते
अश्रोत्रियः श्रोत्रियो भवत्यनुपनीत उपनीतो भव
ति सोग्निपूतो भवति स वायुपूतो भवति स सर्व
पूतो भवति स समस्तपूतो भवति स सर्वैर्वेदैर्ज्ञा
तो भवति स सर्वेषु तीर्थेषु स्नातो भवति तेन सर्वैः
क्रतुभिरिष्टं भवति गायत्र्याः षष्टिसहस्रा
णि जप्तानि भवंति इतिहासपुराणानां रुद्रा
णां शतसहस्राणि जप्तानि भवंति प्रणवाना
मयुतं जप्तं भवति आचक्षुषः पंक्तिं पुनाति
आसप्तमात्पुरुषयुगान्पुनातीत्याहाथर्वा
शिरः सकृज्जप्त्वैव शुचिः स पूतः कर्मण्यो भवति
द्वितीयं जप्त्वा गाणापत्यमवाप्नोति तृती
यं जप्त्वैवमेवानुप्रविशत्यों सत्यमों सत्य ॥ १ ॥ इति

अ॰शि॰
पं॰ ६
२५
15

थर्वशिरोपनिषत्समाप्ता षष्ठी यत्तुपनिष
त् ६ पिप्पलादोऽङ्गिराः सनत्कुमारश्चाथ
र्वाणं भगवन्तं पप्रच्छ: किमादौ प्रयुक्तं ध्यानं
ध्यातव्यं किं तद्ध्यानं को वा ध्याता किं च ध्ये
यमित्येभ्योऽथर्वा प्रत्युवाच ओमित्येतदक्ष
रमादौ प्रयुक्तं ध्यानं ध्यातव्यमोमित्येतदक्षा
रस्य पादाश्चत्वारो देवाश्चत्वारो वेदाश्चत्वार
श्चतुष्पादेतदक्षरं परं ब्रह्म पूर्वास्य मात्रा पृ
थिव्यकारः स ऋग्भिरृग्वेदो ब्रह्मा वसवो
गायत्री गार्हपत्यो द्वितीयान्तरिक्षं स उकारः स
यजुर्भिर्यजुर्वेदो विष्णू रुद्रो रुद्रास्त्रिष्टुब्
दक्षिणाग्निः तृतीया द्यौर्मकारः स सामा
भिः सामवेदो विश्वादित्या जगत्याहवनी

योयावसानेस्यचतुर्थ्यर्धमात्रासालोकेल।
ममकारःसोथर्वणैर्मंत्रैरथर्ववेदःसंवर्तको।
ग्निर्मरुतोविराडेकऋषिर्भास्वतीशुभा
प्रथमारक्ताब्राह्मीब्रह्मदेवत्याद्वितीयाशुभा।
शुक्लारौद्रीरुद्रदेवत्यातृतीयाकृष्णाविमतीवि
ष्णुदेवत्याचतुर्थीविद्युन्मतीसर्ववर्णापुरुषदे
वत्यासएषह्योंकारश्चतुष्पादश्चतुःक्षेत्रश्चतुः
शिराःचतुर्थ्यर्धमात्रास्थूलह्रस्वदीर्घप्लुताः
ओं३ओंइतित्रिरुक्तःचतुर्थःशान्तात्माप्लुतप्र
योगेनसमसमोमितिआत्मज्योतिःसकृदावर्त्ते
सएषसर्वात्माप्राणान्सकृदुच्चारितमात्रःसएषह्यू
र्ध्वमुन्नामयतीत्योंकारः१प्रणवःसर्वान्प्राणान्
मयतिनमयतिचैतस्मात्प्राणवश्चतुर्धावस्थि।

ग॰शि॰
पनि:
१५
15

नयतिविद्देवयोर्विदेवस्पतिसन्यन्नामसर्वेभ्यो
दुःखभयेभ्यः संतारयतीतितारणात्तारः सर्वेदे
वा अस्मिन्निविशन्तीतिविष्णुः सर्वान्बृंहयतिब्र
ह्मा हृत्स्वर्वकारणानिसंप्रतिष्ठाप्यध्यानाद्वि
ष्णुः मनसितानेनपरमात्मनिसंस्थाप्यध्येयमी
शानंप्रध्यायेतशान्ता सर्वमिदंप्रयुक्तंब्रह्मविष्णु
रुद्रेन्द्राः संप्रसूयन्ते सर्वाणिचेन्द्रियाणिसहत्वा
भूतानिकारणंसर्वमैश्वर्यमेवतत्रशिवमाकाशा
मध्ये ध्रुवस्य ब्रह्मादिसंस्थस्यरुद्रस्य ईश्वरः शिव
एवच ध्येयाध्येवदेवमः समवः परिपल्यते ता
न्यपिकेनाक्षणमेकमास्थाप्यऋतुशतस्यापिफल
मवाप्नोति कृत्स्नमोंकारगतिंचसर्वध्यानयोग
ध्यानानांशिवएकोध्येयः शिवंकरः सर्वमन्या

यदि तान्येतामधीमहि त्वा गर्भवासान्मुच्यते
गर्भवासान्मुच्यते इति इत्यथर्वशिखायामुपनि
त्समाप्ता समभीशुपनिषत् ७ पंचात्मकं प
ञ्चसु वर्तमानं षडाश्रयं षड्गुणयोगयुक्तम् तं
सप्तधातुं त्रिमलं द्वियोनिं चतुर्विधाहारमयं
शरीरे पंचात्मके कस्मात् पृथिव्यापस्तेजोवा
युराकाशमित्यस्मिन्पंचात्मके शरीरे का पृथि
वी का आपः किं तेजः को वायुः किमाकाशं त
त्र यत्कठिनं सा पृथिवी यद्द्रवं ता आपो यदुष्ण
न्तत्तेजो यत्संचरति स वायुः यत्सुषिरं तदाका
शं तत्र पृथिवी धारणे आपः पिंडीकरणे तेजः
प्रकाशने वायुर्व्यूहने आकाशमवकाशप्रदा
नैः पृथक् श्रोत्रे शब्दोपलब्धौ त्वक्स्पर्शे चक्षुः

गर्भो
पनि
२६
16

क्षीरूपजिह्वारसनेनासिकाघ्राणाउपस्थआ
नंदनेध्यानमुत्सर्गेबुद्ध्याबुद्ध्यतिमनसासंक।
ल्पयतिवाचावदति षडाश्रयंकस्मात् मधु।
राम्ललवणतिक्तकटुकषायरसान्विंदयती।
ति षड्जर्षभगान्धारमध्यमपंचमधैवउपा।
निषादश्चेतीष्टानिशब्दसंज्ञाप्रणिधानाद्दशा
विधाभवंति सप्तधातुकंकस्मात् शुक्लोरक्त
कृष्णोधूम्रःपीतःकपिलःपाण्डुरइतियथादे
वदत्तस्यद्रव्यादिविषयाजायंतेपरस्परंसौम्य।
गुणत्वात्षड्विधोरसोरसाच्छोणितंशोणिता।
नान्मांसमांसान्मेदोमेदसःस्नावास्नावोस्थी
न्यस्थिभ्योमज्जामज्जातःशुक्रंशुक्रशोणितसं
योगादावर्त्ततेगर्भोहृदिव्यवस्थानीतिहृदयेंत

गाग्निस्थानेपित्तंपित्तस्थानेवायुर्वायुतोहृदयंप्रा
जापत्यात्क्रमात् २ नदिदंशुक्रंऋतुकालेप्रयोगा
देकरात्रोषितंबुद्बुदमर्धमासाभ्यंतरेपिंडमासा
भ्यंतरेकठिनंमासद्वयेनशिरोग्रीवामासत्रयेण
पादप्रदेशश्चतुर्थेगुल्फजठरकटिप्रदेशाःपंचमे
पृष्ठवंशःषष्ठेमुखनासिकाक्षिश्रोत्राणिसप्तमे
जीवेनसंयुक्तोष्टमेसर्वसंपूर्णःपितुरेतोतिरेका
त्पुरुषोमातुरेतोतिरेकात्स्त्रीउभयोर्बीजतुल्यत्वा
न्नपुंसकंव्याकुलितमनसोंधाःखंजाःकुब्जावा
मनकाभवंति अन्योन्यवायुपरिपीडितशुक्रद्वै।
ध्याद्विधातनुःस्याद्युग्माःप्रपंचात्मकाःसमर्थाः
पंचात्मिकातेजसाबुद्धिःगंधरसादिज्ञानाक्षरा
क्षरमोंकारंचिंतयतीतितदेकाक्षरंज्ञात्वाष्टौप्रकृ

नयः षोडशविकाराः अष्टमासाशितपीतना
डीस्रवगतेन प्राणआप्यायते अथ नवमे मासि सर्व
लक्षणज्ञानसंपूर्णो भवति पूर्वजातीः स्मरति।
स्मरति शुभाशुभं च कर्म विन्दति २ आहाराः विविधाः
भुक्ताः पीता नानाविधाः स्तनाः मृतश्चाहं पुनः
जातो जातश्चाहं पुनर्मृतः नानायोनिसहस्राणि
मयोषितानि यानि वै मातरो विविधा दृष्टाः पित
रः सुहृदस्तथा अवाङ्मुखः पीड्यमानो जन्तु
भिश्च समन्वितः जातश्चाहं मृतश्चैव जन्म जन्म
पुनः पुनः यन्मया परिजनस्यार्थे कृतं कर्म शु
भाशुभम् एकाकी तेन दह्येहं गतास्ते फलभो
गिनः यदि योन्याः प्रमुच्येहं तत्प्रपद्ये महेश्वरम् अशु
भक्षयकारकं फलमुक्तिप्रदायकं यदि योन्याः प्रमु

चेर्हन्तस्तोत्वेयेपामभषसे अशुभदायकास्केप
रेशुक्तिप्रदायकं ततश्चदशाममासि अध्यपोति
द्वारमाणनीयत्र्ञाणापीडमानोमहताडःखेनज्ञा
नमाचसन्वैसवेनवायुवासेस्पर्शेनतदासरति
जन्मसरणानितनकर्मशुभाशुभेविन्दति धर्मार्थे
कस्मादगतयोह्यशुभपन्केलानाग्निदर्शनाग्निः
कोष्टाग्निरिति तत्रकोष्टाग्निनामाग्नितर्पणेनले
ह्यशोछ्यपचतीति दर्शनाग्नीरूपाणिदर्शनेक
रोति ज्ञानाग्निःशुभाशुभस्वकर्मविन्दति गौणि
स्थानानिभवन्ति मुखेश्चाहवनीयः उदरेगार्ह
पत्यो हृदिदक्षिणाग्निःआत्मायजमानो ब्रह्मा
लोभादयः पशवोधृतिर्दीक्षासन्तोषश्चबुद्धीन्द्रि
याणिकर्मेन्द्रियाणिकर्मेन्द्रियाणिपात्राणिगो

गर्भो
पनि
१८

18

णिहड्डीशिरोभिः कपाले केशाद्भ्येभुविलवैदे
ष्टृतः कपाले षोडशपाश्वेदतोष्टपटलानिसा
मोनेरेमभेशतसाशीतिकेसप्तियशेनसनवको
ताश्चशतमप्तिराशतानिपंचमताशतानस्थी
निवर्ह्नवीणशतानिषष्टिस्नायेश्चनतोभिमांगे
कोष्ठेरदपलान्यष्टौद्वादशपलानिह्लाणिन
प्रमाणकफस्यढकश्चकज्जस्यमेदःप्रमाणाद्व
नियनेमूत्रपुरीषममहारपरिमाणेप्रस्पलादेमा
तृणांमामिति ५ अथ [illegible] ोपनिषत् अथ
मोपमुपनिषत् ६ अथ [illegible] मेव ३
दारुस्कोहवेनारायणस्ममीनब्रह्मानेशानोना
पोनानिमोमीनमेघावापृथ्वीनस्वत्रापेनस
र्धःसपकाकीनसपवनस्पथ्यानानःस्पसपयता

स्तोममुच्यते तस्मिन्पुरुषाश्चतुर्दशजायं
न्तेएकाकन्यादशेन्द्रियाणिमनएकादशंते
जोद्वादशोऽहंकारस्त्रयोदशप्राणश्चतुर्दश
आत्मापंचदशीबुद्धिःपंचतन्मात्राणिमहाभू
तानि सपञ्चविंशकःपुरुषस्तत्पुरुषंपुरुषो
निवेश्यनास्यप्रधानसंवत्सराजायन्तेसंवत्स
रादधिजायन्ते अथपुनरेवनारायणःसोऽन्य
त्कामोमनसाध्यायतेतस्यध्यानान्तःस्थस्य
ललाटात्र्यक्षःशूलपाणिःपुरुषोजायतेबिभ्र
च्छ्रियंयशःसत्यंब्रह्मचर्यंतपोवैराग्यंमनऐश्वर्यं
सप्रणवाव्याहृतयऋग्यजुःसामाथर्वांगि
रसःसर्वाणिछन्दांसितान्यंगेआश्रितानि २
अथपुनरेवनारायणःसोऽन्यत्कामोमनसा।

गा॰मे॰
प॰त्रे
२९

19

ध्यायेत नमस्य ध्यानानन्तः स्थस्य वेदोन्नताब्जा
न्हेदोपनना १ मा: प्रतता: आप्तुस्ला स्हेनेजो ।
हिरण्मयमण्डतन ब्रह्माचतुर्भुविनायता
मोध्यायन श्वेताभिमुखो भूरभूरितिव्याहृत्या
नित्यो पेत्र ब्रह्मन्नृक् ऋग्वेदः पश्चिमाभिमुखो भू
त्वा भुवः इति व्याहृति मैत्रेभ ब्रह्मन्तो यजुर्वेदः उ
त्तराभिमुखो भूत्वा स्वरिति व्याहृतिर्भगवान् ब्र
न: सामवेद: दक्षिणाभिमुखो भूत्वा जनइति
गान्हव ब्रह्मन्नाथर्ववेद: सहस्रशीर्षदेव सहस्र
नेत्रं विश्वशम्भुवे विश्वतः परमं नित्यं विश्वना
रायणं हरिं विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजी
वति ऋषिकवि विश्वं समुद्रे नैव विश्वरू
पिणम पद्मकोशप्रतीकाशं लम्बमाको ।

प्राणस्त्रिभिः हृदयं चाण्ययो मुखे मन्त्रैर्म्मुणीः
क्षताभिक्ष नमस्तस्मै महाग्रातिविक्षिप्ताविवे
श्वेतो मुखे नमस्तस्मै वह्निशिखाबाश्रणीया
योद्यावस्थिता नमस्ते प्राणबोधाय नमस्तस्मै पुरुषः
परमात्माह्यवस्थितः स ब्रह्मा स ईशानः से
न्द्रः परमः स्वराट १ य इमां महोपनिषदं
ब्राह्मणोधीते अश्रोत्रियः श्रोत्रियो भवत्यनुप
नीत उपनीतो भवति सोग्निपूतो भवति स
वायुपूतो भवति स सूर्यपूतो भवति स सो
मपूतो भवति स सत्यपूतो भवति स सर्वपू
तो भवति स सर्वैर्देवैर्ज्ञातो भवति स सर्वैर्वे
दैर्ध्यातो भवति स सर्वेषु तीर्थेषु स्नातो
भवति तेन सर्वैः क्रतुभिरिष्टं भवति गायत्र्या

ग.श्री.
पति
२
२०

षष्टिसहस्राणि जन्मानि भवन्ति । त्रिसहस्रा
ग्रहणानां रुद्राक्षाणां जपात् सहस्राणि जन्मानि
भवन्ति । अग्न्याधानानामयुतं जन्म भवति । अश्व
मेधः पंक्तिग्रहणान्नानासमसमानुरुषड्गुणान्नु
रुषड्गुणान्नु तान्नीत्याह । भगवान्हिरण्यगर्भो
नाभ्यन्तर्मन्त्रेण गच्छन्नमन्त्रेण गच्छतीति । इति
महोपनिषत्समाप्ता नवमोऽपनिषत् ॥ ५
अथ अथ अथस्यपृहषएवमाहिस्थानानि भवन्ति
नाभिहृदयकण्ठभ्रूमध्ये चेति । तत्र ब्रह्माद्
ब्रह्म विभाति । शौनको ह वै महाशालो
ऽङ्गिरसं भगवन्तं पिप्पलादं पप्रच्छ । दिव्ये ब्रह्म
पुरे संप्रतिष्ठिता भवन्ति नाभिहृदयकण्ठ
भ्रूमध्ये चेति । कथं सृजन्ति । कस्यैष महिमा बभू

व योहिश्रीमहिमाबभूव देवानामपगुःसदो।
वानोनियतमनियते हिश्रेबस्तुशेविषजेति
ष्कलेश्रुप्रमत्तविरयत्नस्तोविभातिसतिपस्कृति
मयूकरराजानेमोविकरण्य यथामाद्रिकेण
तन्त्रनमालेविबिद्धिपतितेनापकर्षति यथा
वेणुप्राणेयदायाति मरुत्सुमारुतःप्राणेदे
वतानःनःसर्वानाश्रयःसच्छेपेस्थितानाकाशवत्
यथाविशेनमाश्रियाति सममालयमेवस्व
श्रुष्मात्त्वते यथावैवदेवदत्तोयथाक्षादिनास।
मानोन यन्नेवाभिष्ठाशुतैःश्रुभाश्रुभैर्निलिप्य
ते यथाक्रमात्तोनिष्क्रामत्यानन्त्रपयाति।
नैष्वृवदेवदत्तैःसमस्यानमभियाति वेदप
थपारम्यैतानानत्पयत्तैर्भूयसमेनेसमायगाक्षि।

ब्रह्मो
पनि
२२

२१

न्ति पश्यन्ति जलौकावत् यथा जलौका अग्रम
ग्रं नयत्यात्मानं नयति परं मन्यते एवमेवं स
न्तिस्तन्माग्रं चाभिपद्यते नैष वै ष कपालाष्टकं
मन्यते न मेवस्तनस्तवल [illegible] पञ्च वेदयो
नि येन जानाति शुभाशुभमनिरुक्तमस्माद्देवा
[illegible] गोमीलविगः कर्कटाः शुष्काः
पुरुषः प्राणो हि सा परा परा ब्रह्मात्मा देवता वे
दयति यथा वै वेदं सपर्व ब्रह्म स्थाने [illegible]
ति २ [illegible] चत्वारि स्थानानि भ
वन्ति नाभिर्हृदयं कण्ठो मूर्धेति न [illegible]
द ब्रह्म विभाति जागरिते [illegible] यमि
ति जागरिते ब्रह्मा स्वप्ने विष्णुः [illegible] रुद्रः तु
रीयं परमाक्षरं [illegible] विष्णुः [illegible]

ध: प्राण: स जीव: सोग्निर्नीग्रत: नेत्रोमध्ये
यस्मिं ब्रह्म विभाति स्वयममनस्कमश्राग्रम
पाणिपादं ज्योतिर्वर्जितम् तत्र लोका न लो:
का वेदा न वेदा देवा न देवा यज्ञा न यज्ञ माता
न माता न पिता न पिता स्नुषा न स्नुषा चण्डा:
लो न चण्डाल: पुक्कसो न पुक्कस: श्रमणो न
श्रमण: पशवो न पशवस्तापसो न तापस: स्मे
कमेव परं ब्रह्म विभाति हृदयाकाशे नैढिला
न माकाशेन स्मशिरमाकाशेन हृदया हृदया
काशे यस्मिन्निदं सर्व विभाति यस्मिन्निदं सर्व
वमिदं स्मृतं प्रोतं स विभो: प्रज्ञा: सर्वपा तत्र
न लोका देवा: पितरं शाने प्रतिबुध: सर्वे वि:
दति हृदि स्था देवता: सर्वा हृदि प्राणा: प्रा

ब्रह्मो
पनि
५५
२२

निष्ठिताः हृदि प्राणस्य ज्योतिश्चिदानन्दः स्वयमेव
यत्सहस्तान्तादि चैतन्येति श्रुतिः यज्ञोपवीतं
परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् आ-
युष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु
तेजः सशिखं वपनं कृत्वा बहिः सूत्रं त्यजेद्बु-
धः यदक्षरं परं ब्रह्म तत्सूत्रमिति धारयेत् सू-
चनात्सूत्रमित्याहुः सूत्रं नाम परं पदं तत्सूत्रं
विदितं येन स विप्रो वेदपारगः तेन सर्वमिदं प्रो-
तं सूत्रे मणिगणा इव तत्सूत्रं धारयेद्योगी यो-
गवित्तत्त्वदर्शिवान् बहिः सूत्रं त्यजेद्विद्वान्यो-
गमुत्तममास्थितः ब्रह्मभावमयं सूत्रं धार-
येद्यः स चेतनः धारणात्तस्य सूत्रस्य नोच्छिष्टो
नाशुचिर्भवेत् द्वितीयः खण्डः २ सूत्रमन्त

गीतं येषां ज्ञानयज्ञोपवीतिना नैवेसूत्रविदो
लोकेनेच यज्ञोपवीतिनः ज्ञानशिखिनो ज्ञा
नतिष्ठा ज्ञानयज्ञोपवीतिनः ज्ञानमेव परं मेषां
पवित्रं ज्ञानमुत्तमम् अग्नेरिव शिखा नान्या
यस्य ज्ञानमयी शिखा स शिखीत्युच्यते विद्वा
न्नेतरे केशधारिणः कर्मण्यधिकृता ये तु वैदि
के ब्राह्मणादयः तैः सन्धार्यमिदं सूत्रं क्रियाङ्गं त
द्धि वै स्मृतम् शिखा ज्ञानमयी यस्य उपवीतं
च तन्मयम् ब्राह्मण्यं सकलं तस्य इति ब्रह्मवि
दो विदुः इदं यज्ञोपवीतं तु परमं यत्परायणम्
स विद्वान् यज्ञोपवीती स्यात् स यज्ञः स च यज्ञवि
त् एको देवः सर्वभूतेषु गूढः सर्वव्यापी सा
र्वव्यापी सर्वभूतान्तरात्मा सर्वाध्यक्षः सर्वा

23

कालेसमयेविनिर्दिशेत सत्त्वस्यहृदयस्थेन
रियेहृदिसंस्थितम् यदानामश्रुतायावन्मात्रेणस
र्वतेषामात्मनि तेनसत्त्वाख्यानेसर्वतस्मात्त
त्त्वाभिवर्त्तनम् निर्मुक्तव्याख्यानसत्त्वावाक्य
यक्लेशवर्जिता सन्तिनोसर्वभूतानांलोकसत्त्वा
ह्वेकष्टोपार्जितानाम् योनोवाचीनिवर्तन्ते श्रप्राप्य
मनसासह आनन्दमत्त्वोवर्ण्णप्राशानाशृण्वते
वृषः सर्वव्यापिनमात्मानंदेवाःसमाधिविवाद्य
नम आत्मविद्यातपोमूलंतच्छ्रोपानिषत्परा
मृतच्छ्रोपानिषत्परमिति ३ अथयद्वेदच्छ्रो
पोतनयस्यामोदृश्यामोयच्छ्रोपनिषत अथानं
सर्वोपनिषत्सारंसमासानसर्वोत्तमं स्तुत्य
मीयते व्याख्यायमानामोक्षमिव शरीरविनाश

माल
कृति
ह्रा
२४
24

[illegible]

वमोक्षाय स्वाहा अन्तश्चरसि भूतेषु गुहायां
विश्वतोमुखः त्वं यज्ञस्त्वं ब्रह्मा त्वं रुद्रस्त्वं विष्णु
स्त्वं वषट्कारः आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भु
वः स्वरों नमः आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथ्वी पूता पुना
तु माम् पुनातु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु
माम् यदुच्छिष्टमभोज्यं वा यद्वा दुश्चरितं मम
सर्वं पुनातु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहं स्वमापोश
नमस्यमृतोपस्तरणमस्यमृतं प्राणे ब्रह्मास्मा
माशिवाप्यायोसि प्राणाय प्रधानाय स्वाहा व्याना
यस्वाहा समानायस्वाहा उदानायस्वाहेति कनिष्ठ
कयाङ्गुल्याङ्गुष्ठेन च प्राणाञ्जुहोम्यनामिकयापाना
नामध्यमया व्यानं प्रदेशिन्या समानं सर्वाभिरुदा
नं तूष्णीमेव कनिष्ठेन जुहोति ३ आहवनीयमेकां
दक्षिणाग्नेर्वैकां गार्हपत्यमेकां सर्वप्रायश्चित्ते

प्राण्ण
त्रिहो
२४
25

यै २ अथापिपानमस्य स्नानायवैणयामोत्सुपस्र
षुपषुनरूपमस्रषुगुरस्मात्प्राणाग्निर्नयोस्सहीत्वाह
दयमन्यालम्ब्नोपत प्राणाग्निः परमात्मा पंच
वायुःभिराहतः श्रभयमर्वभूतेभ्योनमवेदहैक
दाचनेति विश्वोसिवैश्वानरोविश्वरूपोविश्व
यायार्थते जायमानोविश्वमनुप्राह्नुतयः सर्वा यत्र
वेस्मिविशान्तिमीति महानवायषुरुषोयोगु
शैयप्रवसितः नमोऽहंप्राणिपिवामिसमस्त
स्नानायास्तेनाविनेषपवात्मात्वायनाग्निहो
त्रेहोमीतिसर्वेषामेवस्तेनभवन्त्ययतापा
रिवृतानाजुहोमीहोमस्रतिविशोधरीत्पर्वयो
मीतिवनायोगनयन्नोकिनामपयाः नवस्तपोति
नोमस्त्यमाप्लाकृतिः सहस्त्राणिमाभिः परिहो
तपकाविपृत्वास्वर्धितिष्ठति यस्माउत्कोटशीना

त्रिवृतामवत्नराकृतिराहवनीयो भूत्वा मुखे तिष्ठति
शरीराग्निर्नाम जराप्राणदाहा विरविरक्तस्य
वन्त्राकृतिर्दक्षिणाग्निर्भूत्वा हृदये तिष्ठति तत्रया
कोष्ठाग्निर्नामाशितपीतलीढखादितानि सम
‥ यच्चित्वा गार्हपत्यो भूत्वा नाभ्यां तिष्ठति २ अस्या
शरीरयज्ञस्य यूपरशनाशोभितस्य को यजमान
का पत्नी के ऋत्विजः के सदस्याः कानि यज्ञ
पात्राणि कानि हवींषि का वेदिः कान्तर्वेदिः को
द्रोणः कलशः को रथः कः पशुः के दर्भाः कः स्रु
वः का आज्यस्थाली का ग्रावाणो का वाज्यभागौ के
प्रयाजाः के अनुयाजाः के इडाः कः सूक्तवाकः शंयो
वाकः के पत्नीसंयाजाः को यूपः का रशना का इष्ट
यः का दक्षिणा किमवभृथमिति २ अस्य शरीरा

प्राणा
गिहो
२९

26

यूपरशनाशोभितस्यात्मा यजमानो बुद्धिः पत्नी
वेदा महर्त्विजः प्राणो ब्रह्मणस्यपानः प्रति
प्रस्थाता व्यानः प्रस्तोता समानो मैत्रावरुण
उदान उद्गाता अहंकारोऽध्वर्युर्होता विनशरीरं वे
दिर्नासिकोत्तरवेदिर्मूर्धा द्रोणकलशः दक्षिण
हस्तः स्रुवः सव्यहस्त आज्यस्थाली श्रोत्रे आघारौ
चक्षुषी आज्यभागौ ग्रीवा धारापोता तन्मात्रा
णि महदस्तामदा भूतानि प्रयाजा नुयाजा जिह्वा
दन्तोष्ठौ स्वाहाकारः तालुः शंयोर्वाकः स्मृतिर्द
या क्षान्तिरहिंसा पत्नीसंयाजा ओंकारो यूपः आ
शा रशना मनो रथः कामः पशुः केशा दर्भा बुद्धी
न्द्रियाणि हवींष्यहिंसा इष्टयस्त्यागो दक्षिणा अ
वभृथं मरणं सर्वा ह्यस्मिन्देवताः शरीरेऽधिसमा

हिनाः वा रा ला म्रो मृतो वा पीटे श्रद्धया यः पठेत् पा
केन न त्मना तन्त्र मौ स्वं च प्राप्नुयादिति ध्या
[illegible] प्रकादशी उपनिष
त् ॥ ॐ ॐ ॐ मित्येतदक्षरमिदं सर्वं तस्योपव्या
ख्यानं भूतं भवद्भविष्यदिति सर्वमोंकार एव यच्चान्यत्त्रि
कालातीतं तदप्योंकार एव सर्वं ह्येतद्ब्रह्मायमा
त्मा ब्रह्म सोयमात्मा चतुष्पात् जागरितस्थानो
बहिःप्रज्ञः सप्ताङ्ग एकोनविंशतिमुखः स्थूलभु
ग्वैश्वानरः प्रथमः पादः स्वप्नस्थानोन्तःप्रज्ञः स
प्ताङ्गः एकोनविंशतिमुखः प्रविविक्तभुक् तैजसो
हिरण्यगर्भो द्वितीयः पादः यत्र सुप्तो न कंचन का
मं कामयते न कंचन स्वप्नं पश्यति तत्सुषुप्तं सुषु
प्तस्थान एकीभूतः प्रज्ञानघन एवानन्दमयो ह्यान

माण्डू
के०
२

27

न्दभुक्चेतोमुखः प्राज्ञस्तृतीयपादः ५ एष सर्वेश्व
र एष सर्वज्ञ एषोऽन्तर्याम्येष योनिः सर्वस्य प्रभ
वाप्ययौ हि भूतानाम् ६ अत्रैते श्लोका भवन्ति बहिःप्र
ज्ञो विभुर्विश्वो ह्यन्तःप्रज्ञस्तु तैजसः घनप्रज्ञस्तथा प्रा
ज्ञ एक एव त्रिधा स्मृतः १ दक्षिणाक्षिमुखे वि
श्वो मनस्यन्तस्तु तैजसः आकाशे च हृ
दि प्राज्ञस्त्रिधा देहे व्यवस्थितः २ विश्वो हि स्थू
लभुङ्नित्यं तैजसः प्रविविक्तभुक् आनन्दभुक्तथा
प्राज्ञस्त्रिधा भोगं निबोधत ३ स्थूलं तर्पयते वि
श्वं प्रविविक्तं तु तैजसम् आनन्दश्च तथा प्राज्ञं त्रिधा तृ
प्तिं निबोधत ४ त्रिषु धामसु यद्भोज्यं भोक्ता यश्च
प्रकीर्तितः वेदैतदुभयं यस्तु स भुञ्जानो न लिप्य
ते ५ प्रभवः सर्वभावानां सतामिति विनिश्चयः

सर्वं जनयति प्राणश्चेतोंशून्पुरुषः पृथक ६
विभूतिं प्रसवं त्वन्ये मन्यन्ते सृष्टिचिन्तकाः स्व
प्नमायासरूपेति सृष्टिरन्यैर्विकल्पिता ७ इच्छा
मात्रं प्रभोः सृष्टिरिति सृष्टौ विनिश्चिता कालात्प्र
सूतिं भूतानां मन्यन्ते कालचिन्तकाः ८ भोगार्थं
सृष्टिरित्यन्ये क्रीडार्थमिति चापरे देवस्यैष स्वभा
वोयमाप्तकामस्य का स्पृहा ९ नबहिःप्रज्ञं ना
न्तःप्रज्ञं नोभयतःप्रज्ञं प्रज्ञानघनं नप्रज्ञं ना
प्रज्ञायनमानन्दघनं प्रज्ञामदृष्टमव्यवहार्यमग्रा
ह्यमलक्षणमलिंगमचिन्त्यमव्यपदेश्यमेकात्म
प्रत्ययसारं प्रपञ्चोपशमं शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्य
न्ते स आत्मा विज्ञेयः १ अत्रैते श्लोका भवन्ति प्र
ज्ञानां सुप्तानैः स्थिरचरनिकरव्यापिभिर्वो।

पलोकान्स्वस्वाभोगान्स्थाविशन्स्वनशिपि।
षेणज्ञासितान्कामजन्मान् पीतासर्वोत्कृषे
षान्स्वातिमध्यश्च मयथामोहयन्मोमायया मा
लिन्नरीयपामस्तनमजेब्रह्म यतेन्तेतोऽस्मि यो
विश्वात्माविवियपथयान्स्वाभोगान्स्थाविशा।
नश्वास्थानान्स्वमतिविभवाज्ञेपातिषासेन हृस्म
न सर्वानन्ताश्चनापिशीनः स्वात्मनि स्थापयन्ता
ह्निमसर्वोत्कृष्टीषान्निगतगुणगणः पात्वमा
नन्त्वरीयःकार्यकारणवृन्दानाविषातविश्वात
मेसौ प्राहःकारणवृन्दस्त्रीनन्तर्यनामिज्ञतः
नात्मानंनपराश्वनसत्त्वापिनान्तनम प्राहः
किंचनमेविनिवेतस्वदेहकाष्ठा निवृत्तेमर्दे
दुःखोनामीश्वानःप्रशुच्यायःश्रीइतिःसर्वभावा

नौतुर्येनसिध्यतः ॥ द्वैतस्याग्रहणंतुल्यमु
भयोः प्राज्ञतुर्ययोः बीजनिद्रायुतः प्राज्ञः साच
तुर्येनविद्यते स्वप्ननिद्रायुतावाद्यौप्राज्ञस्त्वस्व
प्ननिद्रया ननिद्रांनैवचस्वप्नंतुर्येपश्यन्तिनिश्चि
ताः अन्यथागृह्णतः स्वप्नोनिद्रातत्त्वमजानतः वि
पर्यासेतयोः क्षीणेतुरीयंपदमश्नुते अनादि
मायया सुप्तोयदाजीवः प्रबुध्यते अजमनिद्रम
स्वप्नमद्वैतंबुध्यतेतदा प्रपञ्चोयदिविद्येतनिवर्ते
तनसंशयः मायामात्रमिदंद्वैतमद्वैतंपरमार्थत
विकल्पोविनिवर्तेतकल्पितोयदिकेनचित्उप
देशादयंवादोज्ञातेद्वैतंनविद्यते सोयमात्मा
ध्यक्षरमोंकारोधिमात्रंपादामात्रापादा अका
रउकारोमकारइति जागरितस्थानोवैश्वान

मात्र
का
२५

29

रोकारः प्रथममात्राप्तेरादिमत्वाद्वाप्नोति
ह वै सर्वान्कामानादिश्च भवति य एवं वेद स्वप्न
स्थानस्तैजस उकारो द्वितीया मात्रोत्क
र्षादुभयत्वाद्वोत्कर्षति ह वै ज्ञानसन्ततिं समान
श्च नास्याब्रह्मवित्कुले भवति य एवं वेद सुषुप्तस्था
नः प्राज्ञो मकारस्तृतीया मात्रा मितेरपीतेर्वा मिनो
ति ह वा इदं सर्वमपीतिश्च भवति य एवं वेद अत्रै
ते श्लोका भवन्ति विश्वस्यात्वविवक्षायामादिसा
मान्यमुत्कटम् मात्रासम्प्रतिपत्तौ स्यादाप्तिसा
मान्यमेव च तैजसस्योत्वविज्ञान उत्कर्षो दृश्यते स्फु
टम् मात्रासम्प्रतिपत्तौ स्यादुभयत्वं तथावि
धम् मकारभावे प्राज्ञस्य मानसामान्यमुत्कट
म् मात्रासम्प्रतिपत्तौ तु लयसामान्यमेव च त्रिषु

धामसु यत्तुल्यं सामान्यं वेत्ति निश्चितः स पूज्यः सर्व
भूतानां वन्द्यश्चैव महामुनिः अकारो नयते विश्व
मुकारश्चापि तैजसं मकारश्च पुनः प्राज्ञं नामा
त्रे विद्यते गतिः ६ अमात्रश्चतुर्थोऽव्यवहार्यः प्रपं
चोपशमः शिवोऽद्वैत ओंकार आत्मैव संविशत्या
त्मनात्मानं य एवं वेद अत्रैते श्लोका भवन्ति ओंका
रं पादशो विद्यात्पादा मात्रा न संशयः ओंकारं पाद
शो ज्ञात्वा न किंचिदपि चिन्तयेत् युञ्जीत प्रणवे
चेतः प्रणवो ब्रह्म निर्भयं प्रणवे नित्ययुक्तस्य न
भयं विद्यते क्वचित् प्रणवो ह्यपरं ब्रह्म प्रणवश्च
परः स्मृतः अपूर्वोऽनन्तरोऽबाह्योऽनपरः प्रणवोऽव्य
यः सर्वस्य प्रणवो ह्यादिर्मध्यमन्तस्तथैव च एवं
हि प्रणवं ज्ञात्वा व्यश्नुते तदनन्तरम् प्रणवं हीश्व

वैत
थ्योप
ः

ंविद्यात्सर्वस्य हृदये स्थितं सर्वव्यापिनमोंकारं
मत्वा धीरो न शोचति अमात्रोऽनन्तमात्रश्च द्वैतस्यो-
पशमः शिवः ओंकारो विदितो येन स मुनिर्नेतरो ज-
नाः स मुनिर्नेतरो जनः॥ इति गनेतिमाण्डूक्योपनिषत्स
मासा आगमशास्त्रे गौडपादीयम् ११ इति प्रथमप्रकरणम्॥
वैतथ्यं सर्वभूतानां स्वप्न आहुर्मनीषिणः अन्तःस्था-
नात्तु भेदानां संवृतत्वेन हेतुना ...... कालस्य
गत्वा देशान्तरं पश्यति प्रतिबुद्धश्च वै सर्वस्तस्मिन्दे-
शे न विद्यते अभावश्च रथादीनां श्रूयते न्यायपूर्व-
कम् वैतथ्यं तेन वै प्राप्तं स्वप्न आहुः प्रकाशि-
तम् २ अन्तःस्थानात्तु भेदानां तथा जागरिते स्मृ-
तम् यथा तत्र तथा स्वप्ने संवृतत्वेन भिद्यते स्वप्न-
जागरितस्थाने ह्येकमाहुर्मनीषिणः भेदानां॥

30

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

वैत
थ्याप्र
३१

31

त्मानमात्मोदेवस्स्वमायया सएवबुध्यतेभे
दानितिवेदान्तनिश्चयः विकरोत्यपरान्भा
वानन्तश्चित्तेव्यवस्थितान् नियतांश्चबहि
श्चित्तएवंकल्पयतेप्रभुः चित्तकालाहियेन्त
स्तुद्वयकालाश्चयेबहिः कल्पिताएवते
सर्वेविशेषस्त्विन्द्रियान्तरो १ जीवंकल्पय
तेपूर्वंततोभावान्पृथग्विधान् बाह्याना
ध्यात्मिकांश्चैवयथाविद्यस्तथास्मृतिः अ
निश्चितायथारज्जु

निश्चितायांयथार विकल्पोविनिवर्तते
रज्जुरेवनिचाद्वैतंतद्वदात्माविनिश्चितः अ
णादिभिरन्तेस्तुभावैरेवविकल्पितःसा

यैषा तस्य देवस्य यया संमोहितः स्वयम् ॥
प्राण इति प्राणविदो भूतानीति च तद्विदः गु
णा इति गुणविदस्तत्त्वानीति च तद्विदः पा
दा इति पादविदो विषया इति च तद्विदः वेदा
इति वेदविदो यज्ञा इति च तद्विदः भोक्तेति च भो
क्तृविदो भोज्यमिति च तद्विदः सूक्ष्म इ
ति सूक्ष्मविदः स्थूल इति च तद्विदः मूर्त इति
मूर्तविदोऽमूर्त इति तद्विदः काल इति का
लविदो दिश इति च तद्विदः वाद इति वादविदे
भुवनानीति च तद्विदः चित्तमिति चित्तविदो
धर्माधर्मौ च तद्विदः पंचविंशक इत्येके षड्विंश
इति चापरे लोकालोकविदः प्राहुराश्रमा इ
ति च तद्विदः स्त्रीपुंनपुंसकं लिंगपरापरम

वैत
थोप
३२
32

ध्यायेऽथ हृष्टिरितिस्तष्टुविदोलयंतिखता
द्विदः स्थितिरिति स्थितिविदः सर्वैर्वेदैस्ता
वेद्यो यो भावेदः श्रेयश्च एतेभ्यो वेस्त्वं पश्यं
ति न भावो विश्वभूत्वासीत् स्रष्टुः सम्बन्धितत्तम
पतेऽथ स्त्रष्टा भावेः स्वेथ्यो वेदितव्यं इति नः एवं
यो वेद तत्त्वेन कल्पयन्नेसो विशोकितः स्वस
माये यथा हृष्टा गन्धर्वनगरं यथा तथा विश्व
मिदं दृष्टं वेदान्तेषु विचक्षणैः नमस्ते प्रत
म दृष्ट्वा स्वभु इयमात्मा नाशकायं स्वतोऽथी
न नाशोते स्मभाव नम नित्ये योन चान्यात्
ने च देन च स्माय कः न च स्वं वेव स्वकस्य
घापरमार्थता भावे समाधि वायमनसेन वा
कल्पतः भावा ग्राह्य इयं ते वत स्मात् इयमा

ष्ठितो वा ॥ नात्मभावेन नादेन न सेनापि कश्चेवन
न दृश्यः कास्तस्थ्यकिं विदितेन नमा विद्यो विद्वः वी
न गाभयकाय मुनिभि वेदपारगैः निर्विका
रो व्ययद्रष्टः प्रपञ्चोपशमो द्वयः तस्मादेवं
विदित्वैनं मेडैः नैया न यो तस्मैति मु ग्रुडेतमम
नुगच्छनिरुवलोकमात्रेवेत निस्तनिर्वितेम
त्काराणिः सवणाकाशवत्वं वलावलति को
न श्वयातिर्या हीश्विकोभवेत् नन्नमान्यात्मि
काद्दष्टा तस्मै दृष्टा न वास्यतो नैवी भूतलला
मलनादश्च्युतो भवेत् तन्नादप्रच्युतो भवेत् ।
इति श्रीकण्ठध्यानदीपिकोपनिषत्कारणम् अथ दशो
पनिषत् ५ उपासनाभ्निनो यमो लानब्रह्म
शिवनिते प्राग्गस्तेरज्ञेमवेतेनामो क्षपणः स्व

33

नः अतो वक्ष्याम्यकार्पण्यमजातिसमतां तथा
तथा न जायते किंचिज्जायमानं समन्ततः आ
त्मा ह्याकाशवज्जीवैर्घटाकाशैरिवोदितः घ
टादिवच्च संघातैर्जातावेतन्निदर्शनम् घटादि
षु प्रलीनेषु घटाकाशादयो यथा आकाशे
संप्रलीयन्ते तद्वज्जीवा इहात्मनि यथैकस्मि
न्घटाकाशे रजोधूमादिभिर्युते न सर्वे संप्रयुज्य
न्ते तद्वज्जीवाः सुखादिभिः रूपकार्यसमाख्या
श्च भिद्यन्ते तत्र तत्र वै आकाशस्य न भेदोऽस्ति
तद्वज्जीवेषु निर्णयः नाकाशस्य घटाकाशो
विकारावयवौ यथा नैवात्मनः सदा जीवो वि
कारावयवौ तथा यथा भवति बालानां गगनं
मलिनं मलैः मरणे संभवे चैव गत्यागमनयोर

पि स्थितो सर्वशरीरेष्वाकाशेनाविलन्नलाः
संज्ञाताः स एव सर्वे ब्रह्मात्ममाया विवर्जिताः ।
आयिकेच सर्वे मात्मेवानोपपत्तिर्हि विद्यते २१
मात्येहि याकाशो लिङ्गीयकेः तथामात्मा ।
परोजीवः स्वयमाप्रकीर्तितः उपाधेर्या
भिन्नत्वेन परब्रह्मप्रकाशितम् सौष्ठव्यात्र
रैविष्णव्याकाशः प्रकाशितम् जीवात्मनात्व
स्वकर्मभेदतत्रशक्यते नानात्वेनिमितेयस्त्वनेद
वहितमेव समम जीवात्मनः स्पष्टमेव यन्याउत्र
तेः प्रकीर्तितम् भविष्यहृ सौगोनतत्त्वक्षोदे
हिनप्रजायते मस्त्रोहाविष्कृतिगेस्त्वदृष्टयो ।
वहितासथा उपायः सावतारायनात्विभेदः
कश्चन आश्रमाहिविधाहीनमध्यमोत्कृष्टा ।

वैत
प्रया०
३५
35

इष्टयः। उपमानोपदिष्टेयं तदर्थमनुकम्पया।
स्वसिद्धान्तव्यवस्थानं दृष्टेति नो नित्यत्वता हि स्वा
परस्या विरहश्चान्ते नैयायिकविरहश्चेत् अपि तत्पा
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

नं युक्तियुक्तं च यत्तद्भवति नेतरत् नेह नानेति चाम्ना-
यादिन्द्रो मायाभिरित्यपि अजायमानो बहु-
धा मायया जायते तु सः सम्भूतेरपवादाच्च सम्भ-
वः प्रतिषिध्यते २ स एष नेति नेतीति व्याख्यातं
निह्नुते यतः सर्वमग्राह्यभावेन हेतुनाजं प्रकाश-
ते सतो हि मायया जन्म युज्यते न तु तत्त्वतः तत्त्व-
तो जायते यस्य जातं तस्य हि जायते असतो मा-
यया जन्म तत्त्वतो नैव युज्यते वन्ध्यापुत्रो न तत्त्वेन
मायया वापि जायते यथा स्वप्ने द्वयाभासं स्पन्द-
ते मायया मनः ४ तथा जाग्रद्द्वयाभासं मनः स्वा-
प्ने न संशयः अद्वयं च द्वयाभासं तथा जाग्रन्न सं-
शयः मनोदृश्यमिदं सर्वं यत्किंचित्सचराचरम्
मनसो ह्यमनीभावे द्वैतं नैवोपलभ्यते अकल्प

वैत
च्योत्स
रथ
35

सर्वावबोधेनन संकल्पयेत्तदा अमनस्कोत
ह्रायतिग्राह्याभावेतत्रग्रहम कल्पकमयत्ना
नेत्रयोभिन्नेष्ववलोने अभ्यस्तेतयमयतिस्समनेना
नैविश्वपत्ते निरहंकारस्समनस्कोनिर्विकल्प
स्सयोमतः सर्वावाःसन्निविन्तयः स्वस्वप्रेस्वपना
स्समः लीयतेहि स्वस्वभेनतिरहंकारेननलीयतेत
हैवातिभयब्रह्मानालोकसमन्ततः अत्रस
निद्रस्सममनामकमरूपकम सर्वहिभात
सर्वेस्त्रोपचारःकथ्यचन सर्वाभिमानविस्म
तःसर्वचिन्तासमुत्थितः स्वप्रशान्तःसर्वरूपा
तिःसमाधिरचलाभयः ग्रहानतत्रनोत्सर्गोपि
नापगतविद्यते आत्मसंस्थितदहानमतानि
समनोगतम अपस्पर्शोयोगोनामदुर्दर्शःस

र्वयोगिभिः योगिनो बिभ्यति ह्यस्मादभये भया
दर्शिनः ३९ मनसो निग्रहायत्तमभयं सर्वयोगि
नां दुःखक्षयप्रबोधश्चाप्यक्षया शान्तिरेव च
उत्सेक उदधेर्यद्वत्कुशाग्रेणैकबिन्दुना मनसो
निग्रहस्तद्वद्भवेदपरिखेदतः उपायेन निगृह्णी
याद्विक्षिप्तं कामभोगयोः सुप्रसन्नं लये चैव य
था कामो लयस्तथा दुःखं सर्वमनुस्मृत्य का
मभोगान्निवर्तयेत् अजं सर्वमनुस्मृत्य जातं नैवा
नुपश्यति लये संबोधयेच्चित्तं विक्षिप्तं शमयेत्पुनः
सकषायं विजानीयात्समप्राप्तं न चालयेत्
नास्वादयेत्सुखं तत्र निःसङ्गः प्रज्ञया भवेत् नि
श्चलं निश्चरच्चित्तमेकीकुर्यात्प्रयत्नतः यदा न
लीयते चित्तं न च विक्षिप्यते मनः अनिङ्गनमना

[illegible] 36

भासंनिष्पन्नंब्रह्मतत्तदा स्वस्थंशान्तंसनिर्वा
णमकथ्यंसुखमुत्तमम् अजमजेनज्ञेयेनसर्व
ज्ञंपरिचक्षते नकश्चिज्जायतेजीवः संभवो
स्यनविद्यते एतत्तदुत्तमंसत्यंयत्रकिंचिन्नजाय
तेयत्रकिंचिन्नजायते [illegible]
ख्यंप्रकरणंतृतीयम् ३ [illegible]
ते २४ ज्ञानेनाकाशकल्पेनधर्मान्योगगनो
पमान् ज्ञेयाभिन्नेनसंबुद्धस्तंवन्देद्विपदांवरं
अस्पर्शयोगोवैनामसर्वसत्वसुखोहितः अवि
वादोविरुद्धश्चदेशितस्तंनमाम्यहं भूतस्यजा
तिमिच्छन्तिवादिनःकेचिदेवहि अभूतस्यापरे
धीराविवदन्तःपरस्परम् भूतंनजायतेकिंचि
दभूतंनैवजायते विवदन्तोऽद्वयाह्येवमजातिंख्या

पयन्तिते ख्याप्यमानामजातिंतैरनुमोदामहे
वयम् विवदामोनतैःसार्धमविवादंनबोधो
नाप्रभुमःदोषः २ अजातस्यैवधर्मस्यजाति
मिच्छन्तिवादिनः अजातोह्यमृतोधर्मोम
र्त्यतांकथमेष्यति नभवत्यमृतंमर्त्यंनमर्त्य
ममृतंतथा प्रकृतेरन्यथाभावोनकथंचि
द्भविष्यति स्वभावेनामृतोयस्यधर्मोगच्छति
मर्त्यताम् कृतकेनामृतस्तस्यकथंस्थास्यति
निश्चलः २ सांसिद्धिकीस्वाभाविकीसहजा
अकृताचयाप्रकृतिःसेतिविज्ञेयास्वभावंन
जहातिया जरामरणनिर्मुक्ताःसर्वेधर्माःस्वभा
वतः जरामरणमिच्छन्तश्च्यवन्तेतन्मयाया
पि २ कारणंयस्यवैकार्यंकारणंतस्यजायते

मूला
नक्षा
मू २

37

मे जायमाने कथमजं नित्यं भिन्नं कथं च तत्
कारणाद्यद्यनन्यत्वमतः कार्यमजं यदि जा
यमानाद्धि वै कार्यात्कारणं ते कथं ध्रुवम अ
जाद्वै जायते यस्य दृष्टान्तस्तस्य नास्ति वै जा
ताच्च जायमानस्य न व्यवस्था प्रसज्यते हेतो
रादिः फलं येषामादिर्हेतुः फलस्य च हेतोः फ
लस्य चादिः कथं तैरुपवर्ण्यते हेतोरादिः फ
लं येषामादिर्हेतुः फलेन च तथा जन्म भ
वेत्तेषां पुत्राज्जन्म पितुर्यथा संभवे हेतुफलयो
रेषितव्यः क्रमस्त्वया युगपत्संभवे यस्माद
सम्बन्धो विषाणवत् फलादुत्पद्यमानः सन्न
ते हेतुः प्रसिध्यति अप्रसिद्धः कथं हेतुः फल
मुत्पादयिष्यति यदि हेतोः फलात्सिद्धिः फ

न सिद्धिर्हेतुतः । तेन सर्वेति च्छन्नेयमपि
द्विरूपत्वया ख्यापितं क्रियाविज्ञानं कर्मकोपणे
घवाशुनः । पवेद्दिसवेद्याबुद्धेरनात्मिपादी
पिता बीजांकुरानेकोदृष्टान्तः सदा सा ख्या
सिसाद्दिसः नवसाख्यस्मोहेतुः सिद्धौ साध्य
साधुन्यते ४ पूर्वोपगपारिज्ञानसज्ञानेः पारि
दीपकम् जायमानाद्धिकयमो क्रुकथ्यभ्रुवेनाट
ह्यते सतो वापरो नो वापि न किंचिदुत्कृजाय
ते सदसत्सदसद्वापि न किंचिदुत्कृजायते ।
हेतुर्न जायते नादेः फलं वापि स्वभावतः आ
दिर्न विद्यते यस्य तस्य ह्याद्यिर्न विद्यते ॥ पुनराह
सतो निमित्तं मिथ्यात्वे धुदिदर्शनात् निमित्तस्य
निमित्तत्वं मिथ्यात्वे भूतदर्शनात् ५ चित्तं न सं

प्रला
नश्रा
१८

२८

स्मरणानर्थेनार्थाभासेन तथैव : अथ नेन्द्रिय
जन्यार्थेनार्थाभासेन ततः पृथक् निमित्तेन
सदादिनेवितत्स्वरूपेन मायेन नस्वपरूपनि
रूपणानि विवेचनरूपणानेतेनपदम् अनातेनाय
नेयस्मादजातिः प्रकृतिसंस्था प्रकृतेसंस्था
भावाभावान कथं च विकल्पविच्छित्ति अनादेतान
वेदसमारस्यनेतत्स्याति अनन्ततनाकाहम
तोभोत्तस्यनुभावविच्छित्ति ६ आदावन्तेपित
तायिवर्तमानेपि तन्तेथा वितथः सदृशा।
सन्तोवितथाश्चवलाद्भिलाः सप्रयोजनतेनाने
पाद्यभावप्रतिपद्यते तस्मादाद्यन्तवैश्वतमि
थ्यावलितेस्मृताः सर्वेषमामन्त्रणासमेका
तस्मान्ततिदर्शनात सहेतेतस्मिन्नदर्शावश्च।

नाकेदर्शनेकृतः नचक्षुर्दर्शनेगताकाल
स्मातिदमाकृतेः प्रतिबुद्धश्चवेसवैस्तोस
नैषानविद्यते मियोग्यः सहसमत्रप्रभो
नप्रपद्यते गृहीतेवापिपात्किविप्रीतिबु
ज्ञानप्रणाति ७ स्वभावावस्तुकः कायः स्व
प्रयोगमयप्रदर्शनात यथाकाप्यस्तथया
वैचित्र्यप्रपमवस्तुकम ग्रहणात्मागोरि
नवत्तेवतः स्वयमुद्धते नवेत्तनाश्चनस्वभ
जागोतिमिच्छते उत्पादस्याग्नेहुत्वादा
नेसर्वेपुदाहृतम नवभूतोऽहबुद्धस्वभा
वोस्तिकश्चवन अमतागीतिदृष्टाविमप
ष्पत्तितस्मयाः अमत्वमेवदृष्टावप्रतिबु
ज्ञानप्रणाति नास्तिसङ्घकमसमटसेड

अला
तशा
३९
39

तुकं तथा सच्च सद्धेतुकं नास्ति सद्धेतुकमस
सत्कुतः ४० विपर्यासाद्यथा जाग्रदचिन्त्या
न्भूतवत्स्पृशेत् तथा स्वप्ने विपर्यासाद्धर्मा
स्तत्रैव पश्यति उपलम्भात्समाचारादस्ति
वस्तुत्ववादिनां जातिस्तु देशिता बुद्धैरजाते
स्त्रसतां सदा अजातेस्त्रसतां तेषामुपलम्भा
द्वियन्ति ये जातिदोषा न सेत्स्यन्ति दोषोऽप्यल्पो
भविष्यति उपलम्भात्समाचारान्मायाह
स्ती यथोच्यते उपलम्भात्समाचारादस्ति व
स्तु तथोच्यते जात्याभासं चलाभासं वस्त्वाभा
सं तथैव च अजाचलमवस्तुत्वं विज्ञा
नं शान्तमद्वयं ४५ एवं न जायते चित्तमेवं
धर्मा अजाः स्मृताः एवमेव विजानन्तो न

प्रतिविम्बये स्फुटवक्रापिकाभासमला
नस्पान्दितेनयथा अस्पन्दमानविज्ञानमना
भासमानेनयथा अलातेस्पन्दमानेनाभास
मानोभवः नतनोस्पर्शनिस्पन्दनालातच
विश्रान्तिने अनिर्गताग्रलातानेन इष्टवा
भावयोगतः विज्ञानेपिनिर्थवासनाभास
स्पाविश्राघ्रतः २ विज्ञानेस्पन्दमानेवेनाभ
मानुमनोभवः नतनोस्पर्शनिस्पन्दनाविज्ञ
नैर्थविश्रान्तिने नानिर्गताग्रेविज्ञानाइष्ट
नोभावयोगतः कार्यकारणतायोगादा
नैविज्ञानेस्पहेवहि इष्टष्टव्यस्पहेतस्पादस
दन्यस्पचेवहि इष्टतमनमभाभावोयमी
लानेनोपपद्यते एवंनविज्ञानायमोक्षित्वा

प्रता
नशा
५०

40

पिनयभिजन पर्वेहेन्नफलेनेनेतिप्रविशन्ति
मनीषिणः यावद्दर्शनफलावेशस्तावद्दर्शन
फलोद्भवः द्वौण्येतन्नफलावेशमस्तोनो
पपद्यते ११ महत्मानाधीनसहमशास्त्रनतेन
नास्तिवे यन्नीयपञ्चतिजायजेजायलेनतन
मनः जन्मसाध्यायमेनेषासासत्वसायानावि
द्येते यथामायामस्यार्द्रीजातायनेतन्मयो
करः नमनितेनानावच्छेदीनद्वेद्वेमद्भुयोगा
ना नाद्येषुसर्वेयभिद्भुशास्त्रतानास्तिथीयं
नः यद्बर्णानवर्तनेनाविवेकत्सत्ववेनाच्छेते
यथाग्रहमेडयाभासविजनवलतिमायथात
थानाग्रहयाभासविनेवलतिमायथा ११
अहंपदवद्याभासमनःस्वभेनसंशयः ॥

द्वयंचद्वयाभासंतथाजाग्रन्नसंशयः ॥ स्वप्नदृ
क्प्रचरन्स्वप्नेदिक्षुवैदशसुस्थितान अण्ड
जान्स्वेदजान्वापिजीवान्पश्यतियान्सदा स्व
प्नदृक्चित्तदृश्यास्तेनविद्यन्तेततःपृथक्ता
थातद्दृश्यमेवेदंस्वप्नदृक्चित्तदृश्यते चरञ्जा
गरितेजाग्रद्दिक्षुवैदशसुस्थितान अण्डजा
न्स्वेदजान्वापिजीवान्पश्यतियान्सदा ६६ जा
ग्रच्चित्तेक्षणीयास्तेनविद्यन्तेततःपृथक् त
थाद्दृश्यमिदंजाग्रच्चित्तमिष्यते उभेह्य
न्योन्यदृश्येतेकिंतदस्तीतिनोच्यते लक्षणा
शून्यमुभयंतन्मतेनैवगृह्यते यथास्वप्नमयो
जीवोजायतेम्रियतेपिच यथाजीवाअमीस
र्वेभवन्तिनभवन्तिच यथानिर्मितकोजीवो

अला
तशा
५८
५१

जायतेम्रियतेपिच यथाजीवाअमीसर्वेभवा
न्तिनभवन्तिच नकश्चिज्जायतेजीवः सम्भवो
ऽस्यनविद्यते एतत्तदुत्तमंसत्यंयत्रकिंचिन्न
जायते चित्तस्पन्दितमेवेदंग्राह्यग्राह
कवद्द्वयं चित्तंनिर्विषयंनित्यमसंगंतेनकी
र्तितम् ७२ योस्तिकल्पितसंवृत्त्या परमार्थे
ननास्त्यसौ परतन्त्राभिसंवृत्त्या स्यान्नास्ति परमार्थतः ।
अजःकल्पितसंवृत्त्या परमार्थेननाप्यजः प
रतन्त्राभिनिष्पत्त्या संवृत्त्याजायतेतुसः अभू
ताभिनिवेशोस्ति द्वयंतत्रनविद्यते द्वयाभावं स
बुद्ध्वैव निर्निमित्तोनजायते यदानलभतेहे
तूनुत्तमाधममध्यमान् तदानजायतेचित्तंहे
त्वभावेफलंकुतः अनिमित्तस्यचित्तस्यया

रतिः समाड्या अज्ञानस्यैव सर्वविस्य चिन्तेदृश्यं
हितस्यतः व्रु-- निर्मितेनो समैपा हेतुयथागा
तिभुवन वीतशोकेन तथा कामिमभयपदमा
श्नुते अभूतामिनिवष्यद्भिः सदृशात्तस्य वर्त्तते व
स्वभावेसत्रुद्धेवनिः संगोनानिवर्तते निहत्स्य
प्रवृत्तेस्यनिश्चलाहितदास्थिति विप्रयः सक्तो
बुद्धानान्तत्साम्यमज्ञमडयम अजमस्तिद्दमस
म्प्रभावभवतिस्वयम सक्त्त्दि भातीत्येवेमुप
मिषीतेस्वभावतः स्वविमाश्रयनेनिसङ्गः विवि
क्षिपतेसदा यस्यपमीस्यग्रहणंभगवान्वेपिम
श्नुते अस्तिनास्यस्तिनास्तीतिनास्तिनास्तीति
वाम्बुनः चरस्थिरो भयाभीसिग्रहणेनेवबालि
शः कोलास्थतत्त्वपताश्चग्रहेणैसामसदाहतः

भगवानाभिरस्पृष्टो येन दृष्टः स सर्वदृक् प्राप्य
सर्वज्ञतां कृत्स्नां ब्राह्मण्यं पदमद्वयम् अनाप
न्नादिमध्यान्तं किमतः परमीहते विप्राणां वि
नयो ह्येष शमः प्राकृत उच्यते दमः प्रकृतिदान्त
त्वादेवं विद्वाञ्छमं व्रजेत् सवस्तु सोपलम्भं च द्व
यं लौकिकमिष्यते २६ अवस्त्वनुपलम्भं चा
लोकोत्तरमिति स्मृतम् ज्ञानं ज्ञेयं च विज्ञेयं स
दा बुद्धैः प्रकीर्तितम् ज्ञाने च त्रिविधे ज्ञेये क्रमे
ण विदिते स्वयम् सर्वज्ञता हि सर्वत्र भवतीह म
हाधियः हेयज्ञेयाप्यपाक्यानि विज्ञेयान्यग्र
याणतः तेषामन्यत्र विज्ञेयादुपलम्भस्त्रिषु स्मृ
तः प्रकृत्याकाश‥ विज्ञेयाः सर्वे धर्मा अनादयः
विद्यते न हि नानात्वं तेषां क्वचन किंचन आदि

बुद्धाः प्रकृत्यैव सर्वधर्मा स्वनिश्रिताः यस्यैवं भा-
वितत्वान्निसोऽस्तनायकल्पते २८ [illegible]
ता ह्यनुत्पन्नाः प्रकृत्यैव स्वनिर्वृताः सर्वधर्मा-
मेषु समाभिवाञ्छ प्रज्ञेषु गुणेषु विशारदे वैशारद्येन
नास्ति व भेदो विद्यते नाम सदा भेदवादाः पृथग्या
दानस्मात्रैकपणाः स्मृताः प्रज्ञेसामान्त्वयैके
विह्नविछिन्नान् विपश्यतः नैहिलोके सह्वाल्पान्
लन्हलोके न गाहते प्रज्ञेनुज्जन्मसंज्ञात्वधर्मा-
ष्वज्ञातेनाभिषज्यते यत्रान्तक्रमेन ज्ञानसमागतेन की
र्तितम् प्रज्ञसमाधिविवर्धज्ञायमानो विपश्यतः
प्रसंगतामसदानातिलिकिञ्चिदावरणच्युतिः २८
प्रलब्धावरणाः सर्वधर्माः प्रकृतिनिर्मलाः प्र-
हेयबुद्धानस्थाप्रकृत्याबुध्यन्ते जिननायिकाः प्र

आता
नशा
५२
113

मेतेन हि बुद्ध स्मृत्वाने ये मे बुने मामनः मर्वेषमीम
ष्यात्वानेनेतद्वुद्धेन भाषितम उर्दशीपतिगम्भी
रमनेषणमविशारदम बुद्धामनानानेमनः
कर्मीयष्याबलेमनः कर्मीयष्याबले उपदेश
प्रकेलानशान्ताविप्रकारणञ्चनर्थसमाप्तं ४
पञ्चदशीयपशुपतिमत ८५ अपशुपत्वावरोह
तीदिवितः शीघ्रवीमयम अपशुपमुवनत्ह
नीलग्रीवे शितिबाहुनम द्विवग्राग्नावाहृत
स्नस्वाडमामामीय ननामः पशुपतमहत्नीलग्री
वो विलाहिनम पशुपतमवीरहाहहृद्रा नन्नाबम
भ्रनीः विदितेभ्यम नेनमवड्रातीकाराष्णिनते नम
स्तेभावायनमस्तेभवमन्यवे नमस्ते अस्तु बा
हुभ्यामुतोतरद्वेव नमः यामिषुङ्गिरिशन्तह

न्तोबिभर्ष्यस्तवे शिवांगिरित्रतांकुरुमाहिं
सीःपुरुषान्मम शिवेनवचसात्वागिरिशाच्छा
वदामसि यथानःसर्वमिज्जगदयक्ष्मंसु
मनाअसत् यातेरुद्रःशिवतमाशिवंबभूवा
तेषजः शिवाशरव्यायातवतयानोमृड
वसे यातेरुद्रशिवातनूरघोरापापकाशि
नी तयानस्तन्वाशन्तमयागिरिशन्ताभि
चाकशीत असौयस्ताम्रोअरुणउतबभ्रुर्वि
लोहितः येचेमेरुद्राअभितोदिक्षुश्रिताःस
हस्रशोवैषांहेडईमहे [illegible]ः १
अदृश्रन्नावसोद्दलनीलग्रीवोविलोहितम
उतत्वागोपाअदृशन्नुतत्वोदहार्यः उतोत्व
विश्वाभूतानितस्मैदृष्टायतेनमः नमोस्तु

नील
मद्रा
४४
44

नीलशिखाविराजायसहस्राद्यायपवासिने श्रा
ध्यायेश्रमसमस्तानेकमेघोह्र मकरन्दमः नमो
सितश्रोत्रश्यायानानननाग्रमूलवे उभयाय
कारत्नमोबहुभागनवयज्ञैन श्रमुखयज्ञा।
नन्तश्रभयोग्यमन्याम याश्रुहमहाव:प
रातभगावोवेद श्रवनन्तपन्नुकमहस्राद
शनेश्रुये निष्पापयशान्तानोमावविशिवानः
समस्तभव विनयनः शिवोवोऽनेविः
शृत्वाबाणवाबन श्रनेषनन्तमवःशा
वेश्रमसतिषगातिः पतितेयनवनोहेतिसं
नृणाकविश्वनः श्रपागयश्रुयितवाश्रा
सितियोहितम यानेहेतमीडश्रमहता
वभूवनेपत्रः नयानविश्वतोश्रेसानया

स्मपथापरिश्रुत नमोस्तु सर्पेभ्यो ये केचि
त्पृथिवीमनु ये अन्तरीक्षे ये दिवि तेभ्यः स
र्पेभ्यो नमः ये वामी रोचने दिवे ये च सूर्या
स्य रश्मिषु येषामप्सुषदस्कृतं तेभ्यः सर्प
भ्यो नमः या इषवो यातुधानानां ये वा वन
स्पतीनाम् ये वावटेषु शेरते तेभ्यः सर्पे
भ्यो नमः द्वितीयःखिलकः २ यः [illegible]
नीलग्रीवायः सहस्रनाहूरीकृत कल्मषघ्न
ह्नमोक्षयज्ञमायापाद्य हन्त्यरिः भक्तस्वबन्धु
कीर्त्तिस्मृतीनां गलमालापश्यत्सर्वेषां नीलः
स्थाविर्ड्विक्रीडकर्माणि कर्माणि इमामः
स्यप्राशेनाहि यन्नदाविभजामहे नमो भवा
य नमः शर्वाय नमः कुमाराय शत्रवे नमो

नील
भद्रो
पप
45

नीलशिखण्डाय नमः सप्तप्रमाथिने या
महरीश्चम्प्रनेगार्द्रभावीभत्सकेश नमो नी
लशिखण्डाय नमः सभाग्रमाथिने इति नी
लभद्रोपनिषत्र ओऽङ्कीयज्ञोपनिषत्र ओ
काटेविनाः पञ्चकारस्यूर्त्यः स्वतः स
कारत्नस्य श्रद्धेवाङ्प्रमाग्रोशिखरत्नथा पा
ताजनमलस्यशरीरमनुग्रच्छते यथा
भूटेविनांचन्द्राय मेश्वातोस्वतम भूः
लोकः पादयोस्तस्य भुवोलोकस्तनान
तोः स्वर्लोकः कटिदेशस्तनाभिदेशोम
हाजगत जनलोकस्तु हृदयेकण्ठदे
शेतमस्ततः भ्रुवोर्ललाटमध्ये तु सत्य
लोको व्यवस्थितः सहस्रारंतामितिवा

त्रमन्त्रपूर्वप्रदर्शितः एवमेनेनमार्गेणहंस
योगविवर्जिताः नबुध्यन्तेकर्मचारीणापा
कोटिशतैरपि आग्नेयप्रथमामात्रावायव्या
येषातथापरा भानुमण्डलसंकाशाभवे
न्मात्रातथोत्तरा परमाचार्धमात्राचवारुणी
तांविदुर्बुधा कालत्रयाननावापितासौ
मात्राधिष्ठिता एषओंकारआख्यातोधा
रणाभिर्निबोधत घोषिणीप्रथमामात्रावि
द्युन्मालीतथापरा पतङ्गिनीतृतीयास्याच्च
तुर्थीवायुवेगिनी पंचमीनामधेयाच्चषष्ठी
चैन्द्रिविधीयते सप्तमीवैष्णवीनामशंका
रीचतथाष्टमी नवमीमहतीनामधृतिर्द
शमीतथा एकादशीभवेन्मौनीब्राह्मीति

नार
विष्णु
५६

46

द्वादशीभक्ता प्रथमायां तु मार्गशीर्षादि श्रा
लौ विष्णुमेते महानाभावे वैष्णवेभ्यो मः
श्रद्धायेत द्वितीयायां मधुमासे तु ना भवेच्छा
देवं महात्मवान् विद्याधरस्तृतीयायाम
षाढे स्नववनर्षिकाम् पंचम्यां मार्गशीर्षा
यां यदि श्राणे विष्णुमते [illegible]: सर्वदेवता
नां मतलौकिं मतीयते षष्ठ्यां मितृष्णमा मापु
त्तमस्यां वमवपदम् अष्टम्यां श्रवणेना
द्वपक्षे नोवपातितस्या नवम्यां वमसोऽलो
केदशम्यां चभरंवे श्रोमेन एकादश्यां तु मा
लोके द्वादश्यां ब्रह्मशाश्वते ततः पर वेच्छ
दव्यापकं निष्कलं शिवम् मत्वोद्दिसपदो
ब्रह्मसांनिधामृतं पापतः अतीन्द्रियगा

णलीनेमनोलीनेयदा भवेत् अनोपममा
भावेवयोगयुक्ततत्तादेशेत तङ्कमलम
नात्मकः शनैर्मुंचेत्कलेवरम् हस्युलेया
गवारणमहेमगाविवर्जितः ततोविलीन
पाशोसौविमलःकेवलःप्रभुः तेनेवब्रह्म
भावेनपरमानन्दमश्नुते ॥ इत्यथर्ववेदेना
दबिन्दूपनिषत्समाप्ता अथब्रह्मबिन्दूप
निषत् ॥ मनोहिद्विविधंप्रोक्तंशुद्धंचाशु
द्धमेवच अशुद्धंकामसंकल्पंशुद्धंकाम
विवर्जितम् मनएवमनुष्याणांकारणंब
न्धमोक्षयोः बन्धायविषयासक्तंमुक्तंनि
र्विषयंस्मृतम् यतोनिर्विषयस्यास्यमन
सोमुक्तिरिष्यते तस्मान्निर्विषयंनित्यंमनः

ब्रह्म
बिन्दु
47

कार्यं मुमुक्षुणा निरस्तविषयासंगं संनि-
रुद्धं मनो हृदि यदा यात्युन्मनीभावं तदा
तत्परमं पदं तावदेव निरोद्धव्यं यावद्धृदिगा
ते लयम् एतज्ज्ञानं च ध्यानं च शेषोन्यो ग्रन्थ-
विस्तरः नैव चिन्त्यं न चाचिन्त्यमचिन्त्यं चिन्त्य-
मेव च पक्षपातविनिर्मुक्तं ब्रह्म संपद्य-
ते तदा स्वरेण संधयेद्योगमस्वरं भावयेत्प-
रम् अस्वरेण हि भावेन भावो नाभाव इष्य-
ते तदेव निष्कलं ब्रह्म निर्विकल्पं निरञ्ज-
नं तद्ब्रह्माहमिति ज्ञात्वा ब्रह्म संपद्यते तदा नि-
र्विकल्पमनन्तं च हेतुदृष्टान्तवर्जितम् अ-
प्रमेयमनाद्यं च ज्ञात्वा च परमं शिवम् न नि-
रोधो न चोत्पत्तिर्न बद्धो न च शासनम् मुमु-

द्धोनचमुमुक्षुर्नवैमुक्तइत्येषापरमार्थता एकएवा
त्मामन्तव्योजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु स्थानत्रया
द्व्यतीतस्यपुनर्जन्मनविद्यते एकएवहिभूता
त्माभूतेभूतेव्यवस्थितः एकधाबहुधाचैवदृ
श्यतेजलचन्द्रवत् घटसंवृतमाकाशंतद्व
ज्जीवोघटोपमः घटवद्विविधाकारंभिद्यमा
नंपुनःपुनः तद्भग्नंनचजानातिसजानातिचा
नित्यशः शब्दमायावृतोयावत्तावत्तिष्ठतिपु
ष्करेभिन्नेतमसिचैकत्वमेकमेवानुपश्यति
शब्दाक्षरंपरंब्रह्मतस्मिन्क्षीणेयदक्षरंत
द्विद्वानक्षरंध्यायेद्यदीच्छेच्छान्तिमात्मनः
द्वेविद्येवेदितव्येतुशब्दब्रह्मपरंचयत् शब्द
ब्रह्मणिनिष्णातःपरंब्रह्माधिगच्छति [illegible]

ब्रह्म
विन्दु
५८

मभ्यस्य मेधावी ज्ञानविज्ञानतन्मयः पलाल
मिव धान्यार्थी त्यजेद्ग्रन्थमशेषतः गवामने
कवर्णानां क्षीरस्याप्येकवर्णता क्षीरवत्पश्य
ति ज्ञानं लिङ्गिनस्तु गवां यथा घृतमिव पयसि
निगूढं भूते भूते वसति विज्ञानम सततं मन्था
यितव्यं मनसा मन्थभूतेन ज्ञाननेत्रं समादाय
चरेद्वह्निः मतः परं निष्कलं निर्मलं शान्तं
तद्ब्रह्माहमिति स्मृतम सर्वभूताधिवासं च
यद्भूतेषु वसत्यपि सर्वानुग्राहकत्वेन तदस्म्य
हं वासुदेवः तदस्म्यहं वासुदेव इति ऋग्वे
दे ब्रह्मविन्दूपनिषत्समाप्ता अथ दशोप
पनिषत् २८ प्राणस्थाप्यमेधावी ग्रन्थमभ्य
स्य नः पुनः परं ब्रह्मविज्ञाय तत्क्षणं वर्जये

योनस्तेन ऐकाग्र्यमाहृत्य विश्वकर्मणा तः
मार्गस्थितम ब्रह्मलोकपदान्वेषी रुद्रायतना
नेत्राः तावद्वयेन गन्तव्यं यावद्वयपार्श्व
स्तनः क्षिप्ताराध्यपश्चस्थानेरथ्यशूलस्मा
गच्छति मार्गोलिंगपदं तस्मात् श्रोत्रमानव
र्जितम सोऽयमसमकोरणपदं हृदम्बुजाच्छ
ति शब्दादिः विषयाः पंच मनश्चैवातिचंचल
म चिन्तयेदात्मनो रश्मीन् प्रत्याहारः स उच्य
ते प्रत्याहारस्तथा ध्यानं प्राणायामोऽथ धा
रणा तर्कश्चैव समाधिश्च षडंगो योग उच्यते
यथा पर्वतधातूनां दह्यन्ते धमनान्मलाः त
थेन्द्रियकृता दोषा दह्यन्ते प्राणनिग्रहात् ।
प्राणायामैर्दहेद्दोषान्धारणाभिश्च किल्बिषम

केशकाशेषु तिष्ठात्म निवृद्धिमान यावच्चिन्ता
न्यात्मानं यात्रणपरिकीर्तिता आसनस्था:
विधायेन कृत्वन्तकं उद्यते यत्र बद्धपद्म
मेतत्समासपरिकीर्तितः भूमिभागे समे
रम्ये सर्वदोषविवर्जिते कृत्वासनं मयारुदं
नरम्यैवाप्पमानुत्तम पद्मकं स्वस्तिकं वा
पिभद्रासनमथापि वा लब्ध्वा योगासनं सम्या
म्यग्युक्तगाभिमुखविस्थितः नासिकाग्रसमा
रुष्टिर्यायीकेनमाहतम् आकुञ्चयास्य
दोनिशाहृमवाभिविन्यसेत् अंगुलिपुकावद्
रक्षेदंगुलिसकेनाथयेत् हिक्कामनुणव
हृष्टः कुर्यादात्ममलच्युतिम् पश्चात्प्राय
नयुक्तीकरणसंशोभनत्रिविर्दिशेत् स्मृताने

स्व
तंत्र०
प०
80

स्थूलमात्रायोगेनाभिमूर्धमीनिक्रमः त्रिधा
ध्येमध्ये हृदि शिविनयायमद्रामीतिः स्थि
रस्थायीविनिश्चयस्थूलटायोगम्रमस्थमेतो
तालमात्रातस्थायोगेयारणाद्योजेनतथा।
द्वादशमात्रायोगस्य कालेनानियतः स्व
तः अत्रोक्तमध्यजननस्यचक्रकण्ठाना
ल्याष्टमनाभिकेवक्रफनानभ्रमयोन्नव
नितेयरहसितत्सनेकरादिन येनमाप
पूर्णमात्रामात्रेनिनहिप्राप्नुवाति अतःस्म
ध्यमानितस्मन्नाभिगमनायेव लक्ष्यं वा।
गुरुंगवश्वंशीद्रामतःपरम मोक्षाद्रावि
लंचैवरुक्षिमस्यलेविन्दुः मध्यंकोपमध्या
लक्ष्यमानितस्यातिनागारम्य अमाहारमना

ह्यांतु नित्यं योगी विवर्जयेत् अनेन विधिना
सम्यक् नित्यमभ्यस्यतः क्रमात् स्वयमुत्पद्यते
ज्ञानं त्रिभिर्मासैर्न संशयः चतुर्भिः पश्य-
ते देवान् पञ्चभिस्तुल्यविक्रमः इच्छया प्रा-
प्नोति कैवल्यं षड्भिर्मासैर्न संशयः पार्थिवः
पञ्चमात्राणि चतुर्मात्रात्मको वारुणः आग्नेय-
स्त्रिमात्राणि द्विमात्रो मारुतः स्मृतः एका-
मात्रा स्मृताकाशात् पृथग्भावं विचिन्तयेत् स्व-
देहे कृत्वा मनसा विचिन्तयेदात्मतामिति वि-
शत्वैकं गलस्थानं यत्र प्राणः प्रतिष्ठितः ष-
[illegible] नाडीनां बालाग्रगाः प्राणाः सर्वतश्चराः
अशीतिः षट्शतान्येव सहस्राणि त्रयोदश
लक्षश्चैको विनिःश्वासः अहोरात्रप्रमाणतः

श्रम
नवि
नू
५८
51

प्राणाख्यो हृदि स्थाने अपानस्तु गुदे
समानो नाभिदेशे तु उदानः कण्ठमाश्रि
तः। व्यानः सर्वेषु गात्रेषु सदा व्याप्य ति
ष्ठति अथ वर्णास्तु पञ्चानां प्राणादीनाम
नुक्रमात्। रक्तवर्णो मणिप्रख्यः प्राणो वा
युः कीर्तितः। अपानस्तस्य मध्ये तु इन्द्रगोप
कसन्निभः। समानस्तस्य मध्ये तु गोक्षीरा
स्फटिकसन्निभः। अपाण्डुर उदानस्तु व्या
नो ह्यर्चिः समप्रभः। यस्य चैव मण्डले लीना
मारुता यान्ति सर्वे ते। यद्यप्येते गुह्यान्ता
सम्भूयाभिजायन्ते न सम्भूयाभिजायन्ते इति इ
स्य एव देहे अन्तर्विज्ञपन्ति पञ्चमाण्डा प
कोन विशन्ति तन्मेव नु पानेषु ॥ ५५ योगा

नमंश्रवस्तामियोगिनोहिनकाम्यया तस्मै
नापब्धिनाचमर्दपापैः श्रमुच्यते विमुक्तौ
ममहीयासामहासायोमहातपाः तुर्यम
गैयथासीभाहृशपतेशुद्धसोनमः २ पादि
शैलसमपापविलीनयाजनात्वहुत भि
द्यतेध्यानयोगेनतान्याभेदः कदाचन वी
जाहतानांविभ्रताहेविनेशः पोस्थितम
स्वशहवातोलीनेनिःशहपामपदम ।
प्रनाहतेवेयस्मैहतमशहसयन्नम त
स्मैविनयेयद्दाल्पमपोगीश्चिन्नमशायः वा
लाग्रशतसाहस्रतस्यभागस्यभागस्य तस्य
भागस्यभागार्धंतत्क्षयेचनिरंजनम सूक्ष्मम
योगयथायोगोपयोगम योगयथाहतम नित्ता

ध्यान
बिन्दुः
प॰
52

मध्ये यस्यान्तिले पापस्यागोषित्व कोशवनम् पा
वेसर्वाणि भूतानि मोगा [illegible] ति
स्थिरबुद्धिर्मिसृत्वा ब्रह्मा विष्णुसाणिस्थ
तः तिलानान्त पस्यांतिले पुष्पाणां गत्यांमवा
पितम् पुरुषस्य शरीरे तमवाप्याभ्यन्त
रेस्थितः हृदये नेम कलोविह्या म्नायातः
सर्वानिष्कला सकलो निष्कलेभावस्सर्वग
स्सर्वस्थितः अनन्तो प्रभुस्सकाशादिभ
स्थान प्रतिष्ठितम् चक्रकेन महावीरस्य
केनाविच्छिन्नेयत क्रमकेन ह्रीं टस्थान
चिन्तयेत्कमलासनम् ब्रह्माणं क्रवणां
चतुर्वक्त्रं पितामहम् रेचकेनैव विद्याम
ललाटस्थं त्रिलोचनम् [illegible] शा

काश्यां सर्वे देवमवाप्नुयात् शान्ताग्ने शान्तप
या त्रैलोक्यशक्तौ पूर्णकर्णिकम् न्यासार्के
ब्रह्मविद्या नामपुरुषोत्तमविन्यसेत् मन्त्रः
स्थानं कथयते कलाबाधुर्वाह्ला चितं सूर्येयाः
नमस्तु भो मार्तण्ड ग्रामनाम सर्वतिष्ठव म
त्रिस्थानेवमिमागोवविशुद्धसवविरत्नाम
त्रिमाचैवार्थमात्रवचपत्तवेदसवेदविनप
णवोपत्तः शुभे ह्यात्मा ब्रह्मतत्वमधिना
नै श्रमर्त्तेनेव इत्याशाश्वतं तथा भवेन्स
देह मालिककलाशप्रवचात्मतीर्थगामीम ष्या
नानिमध्यनाम्भाम्नाहृदेवपशपतिगरूडवत्
यच्छेवानमलनालेनतायमाकंषयस्तुतः त
थैवावाकर्षयेत् ज्ञातृयोगेयोगपदंस्थितः श्री

ध्यान
बिन्दु
५२

63

र्भमाद्यान्ते कलाक्षणमुनेनेत्युक्तवान् कथं
येनात्ममार्गेण क्रकवामध्येन येहृदयम् क्रवो
मध्ये ललाटे स्वनासिकायामस्तु सूतलः ।
श्रमत्त स्थाने विज्ञानी यातिर्ब्रह्मसायुज्यम
हत विश्वस्मायतनेम स्थिति इत्यथर्ववे
दे ध्यानबिन्दूपनिषत् विंशतितमोऽयमुप
निषत् २० ॥ ॥ ॥ तेजोबिन्दुः परं
ध्यानं विश्वातीतं हृदि स्थितम् आणवं शा-
म्भवं शाक्तं स्थूलं सूक्ष्मं परं च यत् दुःखाढ्यं
च दुराराध्यं दुष्प्रेक्ष्यं च दुराश्रयम् दुर्लभं तद्
स्वयं ध्यानं मुनीनां च मनीषिणाम् यताहा-
रो जितक्रोधो जितसङ्गो जितेन्द्रियः निर्द्वन्द्वो
निरहङ्कारो निराशीरपरिग्रहः अगम्या

गाम्यकर्मो चगुलमानार्थिमानसः स्वावा
निद्रोणिविन्दल्लिति विधाय महेश उच्यते पा
गुलोमि टमस्थानमसम्यकेश्वलनिराश्रय
म वैष्णामस्थूपकालसहस्रविमालनयमेः
पदम अम्बकेविगुणस्थानंविधायाकूप
वर्जितम निश्चलेनिर्विकल्पवीनुगया
गैनराश्रयम उपाधिरहितस्थानंवामेना
नीति[illegible]म स्वभावभावनायासेवा
नैकाप्रेवातिनम श्रानन्दनन्दतानीमेड
छूस्मनमक्षपम चितेहितिविनिक्रेके
शाश्वतेफवमच्युते तङ्कमाणेनटध्याले
नलिङ्गानतरायणे श्रविनेविनेमात्मावे
तज्ञामपरमेश्वितम श्रन्ननमखूरुमभावेच

शून्यातीतमवस्थितम् न ध्यानेन च वा ध्ये-
तेन ध्येयं ध्येयवर्जितम् सर्वं च परमं शून्यं न
परं परात्परम् अचिन्त्यमप्रबुद्धं च न च स-
त्यं न संविदुः लोभमोहभयदर्पकामक्रो-
धकल्मषम् शीतोष्णक्षुत्पिपासासंक-
ल्पविकल्पकम् न ब्रह्मकुलदर्पं वा
न मुक्तिग्रन्थिसंचयम् न भयं सुखदुःखं च
तथा मानापमानयोः एतद्भावविनिर्मुक्तं
तद्ग्राह्यं ब्रह्म तत्परम् तद्ग्राह्यं ब्रह्म तत्परम्
इति ऋग्वेदे तेजोबिन्दूपनिषत् २८
योगशिखां प्रवक्ष्यामि सर्वज्ञाने·· षूत्तमम्
यदानुध्यायते मन्त्रं गात्रकम्पोऽभिजायते
आसनं पद्मकं बद्ध्वा यच्चान्यदपि रोचते

तेज
बि
न्दुः
५४

54

यीत्वा सायुज्यं शिवहस्तोपादौ वर्मेशतो मा
नः सर्वेश्वमयमूर्ते कांतश्चिंतयेत ध्याय
तमनंतेशान्तो ह्यकलापरमेष्ठिने एकरू
मेनवक्रोपि स्यान्नेपश्चैद्वेत ईशोत्तश
रीवामतेमाग्रुपलक्षयेत आदिसमा
लेटिव्यं स्थिमत्वालाभमाक्रमम नमस्मै
ध्येयेनावाह्यः अन्त्येलहोपवौमिवत्सैपर्णा
खायेयामासाश्रामामायापरमेष्ठिनः मित्वा
न्तियोगिनः हृद्येयोगाभ्यासतत्वज्ञः द्वि
तीयेस्वस्थमाणाद्रोरेपाश्चिह्नदोविसर्पति कर्पा
लसंपुटभिन्नातनः पश्यन्नित्तनस्मरम् ऊर्ध्वा
नाध्यायपेक्षनन्दगालस्थान्ध्रप्रमादतः यदि
त्रिकालमावर्तेत्सगच्छेत्परमेपदम् ॥८॥

योग
शिखो
५५

55

मेतत्समासात्कथितं तेषां संक्षिप्तं मया तव्या
योगेन वोऽस्याश्च मन्त्रेण परमेष्ठिन तस्मात्ता
रम्यदृढे सुपदा तान्मातिकितुल्विषम् तस्मा
पश्यति योगेन समाधिस्थेन पारमसमासाद्य
टनेप श्येति इत्यथर्ववेदे योगशिखोपनिषत्
समाप्ता २२ योगतत्त्वं प्रवक्ष्यामि योगिनां हि
तकाम्यया नच्छ्रुत्वा च पठित्वा च सर्वपापैः ।
प्रमुच्यते विष्णुर्नाम महायोगी महासत्त्वो या
महातपाः तत्त्वमार्गे यथा दीपो दृश्यते पुरु
षोत्तमः । यः स्तुत्वा शुभपीताम्बरधारिणं तमेव
धारयेत यस्मिन्नान्तर्भूतेऽस्मिन् ब्रह्म
भत्याभाता कालपुनर्भोयोगाभ्यासाजनने
हिता यः पितामहपुत्रः पुत्रोपः पुत्रः सपुत्रः ।

ना॥ एवं मे मार्गे श्रेणक्रू एवं केयदा इव भ
मल्लोयांति नन्मां तिगवालोकान्समस्मृते
त्रयोलोकाः सर्वेयो वेदाः सर्वयः सन्ध्याः सर्वयः
सर्वाः त्रयोग्नयो गुणा ह्येते स्थिताः सर्वे
त्रयान्ते त्रयाणां मन्त्रे एतानि यो याति तत्पुरे
मन्त्रम् [illegible] मिद्धश्रोप्रलयेतन्त्रसमेपटे
पुष्पमध्ये यथा गन्धः पयोमध्ये यथा सर्पिवत्
तिलमध्ये यथा तैलं पाषाणेष्विव काञ्चनम्
हृदिस्थाने स्थितं पद्मं तच्च पद्ममधोमुखम् ऊर्ध्व
मे वृद्धनालमधोबिन्दुस्तस्यमध्ये स्थितं म
नः॥ एकाराणोपि तेपश्चेद् काराने वसिध्यते
मकारे लभते नादमर्धमात्रा तु निश्चला॥ ३॥
स्फोटकम् अकाराशांकि विन्दुर्यं मध्ये यो विवतल

योग
तंज्ञा
५६
56

भते योगागुरुज्ञानात्मा गुहचोर्तेमनन्तामि कृमि
वनुपाणिणाद्वाभ्योशिरास्मात्मनि यारयेत्
पवमनैषुज्ञो ग्वा गुश्शकः पूरकः निम्न
हे तेनवज्ञा कुम्भमनिः श्वासेतस्था वटम
ध्ययथा दीपति वीणाकुम्भकोविदुः पद्म
पद्मिनिवाक्षिन दृधेवायुविसानाण स्फा
वालेला टमुपपूर्णतन्ले पवालिरनन मते
मिडेन मनिवार्देनिर्जेनतिरप दृष्ट निश्चितो
वामभूतनामाभिः कृष्णोगमेवपाज्ञो रेखेयाग
मेववीति अथवृन्दे यागतन्माणपतिघनस्य ।
माया २२ अथ्याहितानिन्द्रियाणे श्वेतस्यमः
वैस्तको गोत्रापनिघ्नते सङ्ख्यावाशुमणाश
गच्छ यामेवतासापित्र्यमेयकामार्तावियव

न्मेभ्यागान्नम्भम्सासैगानाञ्चमावस्सायो
मातेखानैानैनञ्चपम्ममायायपितृन्मञ्च
हानर्यणकनाब्रह्मष्टनिवियस्सवतः सा
वेविद्यम्पत्तानमपेतमूत्तम्पघाङ्गतिदि
व्याश्रम्त्तनापकन्मेन इत्येवमनंदधेम
हस्माभृदयादिवेवलोकमिदञ्चमवस्स
वेमवेमोभिमिञ्चमद्वोञ्चपदयतेमममनुष्या
मानाञ्चलजस्तानभिनब्रह्मणेऽथवेगञ्च
पतिपनुमनस्येनेपमिष्ठकानेमतिकुर्त्वायसा
यनेगच्छन्यनाववाणिाङ्गनेविनस्वायुमि
निवहभिस्ववाकेराज्ञृतीन्नहृयोतेवि
पतिष्ठनञ्चोगिनेगिनिमितिवड्डावनेममा
नेपपञ्चनवासायेनपननेन नवलोकं

नी॰म॰
नजे
प
५५

57

ब्रह्मचर्याश्रमे द्विजः गुरुशुश्रूषणपरो विद्या।
नर्थी मातृज्ञातानुज्ञातेन गुरुणाश्रमे दारा।
मादृत्य स गृहाश्रमे नित्यमाप्यायशक्तितोऽग्ना
होमेष्टियज्ञेनातामहागार्याणि निर्वर्त्य
मे विभज्य सुतानर्थान्सामप्रकामामात्विर
स्य च चोल्ववर्णो वर्णेन श्रेवो देशपरिभ्रा
मन वाग्रभजनानुभजनावा विहितानो।
हाराफलैः स्वशरीरसमारोपः स्थित्यावा
श्रमाक्वकः स्वदृते नवग्रहयः काथ्यमस्याः
त्स्यचेन सनामयेषमाकेनत्र पस्मिन्मय
लत्र्येते तस्मात्फलविश्रद्धागमस्यामे
सलूदिनाम श्रानिवर्णेतिष्ठामतिवान
प्रस्थप्रपद्यते लोकाज्ञार्यपामहितावने

गच्छति सेयुतः स्वर्गेकामान्संस्तस्पतिभा
र्योकिमन्त्रोतिश्रुति किं वाऽर्चवि मन्त्रोहि श्रुण
भोगाहस्मनस्तुकिनान गर्भवासभयाच्छि
नाः श्रौतीस्मात्स्मातथैवच गृहाश्रवश्रमि
ष्ठाभिषेपिटमन्नामयम इतिमन्त्रस्यागि
मश्रुनराकर्तेनजन्म जायामावहमितथ्या
त्यात्ममन्त्राजपत्नीलाधुपथाकष्ठायवा
मकलोपस्यलोमश्रुतः स्मार्तेदस्पर्धकोवा
ष्टविश्रुकमायोभवतनपंचेवेदिनाभि
निटष्यात्पविन्नपायेज्जन्मसंहिताणार्थेन
येष्ठाकाः ज्योतिकोवसमाशिकचिवि
धृपमपानहो श्रौतोपद्यातिनीकर्मका
योनाष्ठाटनेतथ्या पविन्नस्नानश्राटीव

मेगा
मेप
४८
58

इतिमेगासिद्धेः प्रतेनितिकेयकिंचिल
वेनहृजेयेष्ठीतिः नरेशुलिनशार्थामाहा
वणोशुवाल्यत्तः नान्यश्यस्वखेडः त्वाप्ये
प्रतीशुपत्ताउयेत स्थानेदानेनतथाशुप
मोद्धिः शुनाभिगावेन स्वापमानानन्तक्ष
नतान्देनोनशापेनशानि भिक्षाद्विवेदन
पशुशानटक्षमन्त्रानेनम पंताहुतिमुख
मीतनितेन्द्रियजपलदा विस्मायामम
मयोगामनमाकाश्चाका पाड्पूर्वीयो
सेतिमेतिश्लाभणशुक्षः हथियबीहथियव
इतितथाभूतानाब्रह्मप्रपद्यते ब्रजनाममा
महाभूतव्येयप्रपद्यते नदृश्याममशुणा
यानाससंयमनबलावला: हस्मणपीनयो

सेत्ता
सेत्ता
५२
59

शेषतो विसृजामीति । इति होवाच प्रजापति
स्त्वं ब्रह्माण्डात् ब्रह्मादीन् देवान् पवीते चतु
र्भुवनं सलोकपालं च भूर्लोकं च महर्लोकं
जनलोकं तपोलोकं सत्यलोकं अतलपाता
लं वितलं सुतलं तलातलं रसातलं महातला
तलं ब्रह्माण्डं च विवर्जयेद् एकमात्रादेव
कोपीनं च पर्यग्रहं सोऽहं विसृजामीति
[illegible] । ततः स्या ब्रह्मचारी वान
प्रस्थो वा उपवीतं शिखां भूमौ अप्सु वा विसृ
जेत् लौकिकाग्नीनुदरान् समारोपयेत् गायत्री
च स्ववाचाग्नौ समारोपयेत् कुटीचरो ब्रह्म
चारी [illegible] कुटुम्बं विसृजेत् पात्रं विसृजेत् आ
लोकाश्च विसृजामीति होवाच अतः ऊर्ध्वम

मन्त्रवक्तावेदविन्मन्त्रार्थोऽत्मानमात्मा वेत्ति त्वं
सर्वमायावाला मा वेत्ति सर्वं वेदयितारमनेका
मात्मानं तेयद्दैवतमिदमा वतेयद्दैवतमिदमा
वतेयदेति द्वितीयः खण्डः ॥ विल्वं हृद्य
सर्ववतामस्य ब्रह्मसमेव विज्ञानवान्हि ॥ हृदयमनो
हि ज्ञानमयं वेद ॥ काम क्रोध हर्ष शोक लोभ
मोह दम्भ दर्प मात्सर्येर्ष्यासूयाभिमानेर्ष्यासूय
वशीनामोमामाख्यकाकोपतेज्ञा वविवि
तत्त्ववत्वरात्मयोविज्ञानमापनयाहृष्येम
नातिप्रायानमेनितन्नेसर्वस्यरूपवीतक
मकुलमेवानटपीहृसमत्तंसयासम्यन
मयोतिविक्रमोधेवणवदाङ्कोपीनेवपा
रिटहीनानटयमितावयंवांतिब्रह्म ॥

आरु
एपप
६ .
60

र्यमहिंसांचापरिग्रहंचसत्यंचयत्नेनहेरक्ष
तोहेरक्षत ३ अथातःपरमहंसपरिव्रा
जकानामासनशयनादिकंभूमौब्रह्मचर्यं
मृत्पात्रमलाबुपात्रंवायतीनां यत्रोहिभि
क्षार्थंग्रामेविशन्तुदरपात्रंपाणिपात्रंवाओंहि
ओंहिओंहीमितउपनिषदंविन्यसेत्तत्ववेत्तउ
पनिषदंविज्ञायएवंवेदपलाशंबैल्वमश्व
मजिनंमेखलांयज्ञोपवीतंचत्यक्त्वाशूरो
यएवंवेद तद्विष्णोःपरमंपदंसदापश्यन्तिसू
रयः दिवीवचक्षुराततं तद्विप्रासोविपन्यवो
जागृवांसःसमिन्धतेविष्णोर्यत्परमंपदम् इति
वेदानुशासनम् इत्यथर्ववेदेआरुणेयोपनि
षत्समाप्ता ५५ योऽनुक्रमेणसंन्यस्यतिससं

मक्तो भवति कोऽयं मक्तो नाम उच्यते कथं म
सक्तो भवति यः आत्मानं क्रियाभिः स्वयुक्तं
करोति मातरं पितरं भार्यां पुत्रान्स्वहृदा ब
ध्नात्यहमेदं पितृणां पुत्राणामस्य स्वजनानां सः
वोऽश्च सर्वं बहूण्यानि वस्थानेनोऽभिमुखं अवान्सर्व
स्वट्यशङ्किजमानस्याग्रन्थोवन्नः सर्वैः पा
पैः सुसमाप्य यदा हि वनोपगाहे परस्य आत्मा
हार्येण वनेसम्भाव सत्यथो ऽधुप्राणापानौ
व्यानोदान समानानां सर्वान्सर्वं कुसमारोपय
न्साक्षिणो लोकेऽशान्ति क्रमेविकृत्यमयज्ञेपा
वीतेति क्रमस्यग्रन्थस्य नब्रह्मलोके यत्र तत्सा
वीमिसत्क्रमत्रयमध्यप्रत्येभवमात्मानमेवा
त्मनाऽग्रणे पेतमाणः प्राचीनमुदीचीं दिशं

वा प्रव्रजेद्[illegible]भैक्ष[illegible]वेत्पाणिपा
त्रेणाशनं कुर्यादौषधवदशनमाश्नीयाद्यथा
लाभमश्नीयात्प्राणसंधारणार्थं यथा मे
दोवृद्धिर्न जायते कृशो भूत्वा ग्रामे एकरात्रं
नगरे पञ्चरात्रं चतुरो मासान्वार्षिकान्ग्रामे
वा नगरे वापि वसेद्विशीर्णवस्त्रं वल्कलं वा
प्रतिगृह्णीयान्नान्यत्प्रतिगृह्णीयाद्य
द्यशक्तो भवति क्लेशतस्तप्यते तप
इति यो वा एवं क्रमेण संन्यस्यति यो वा पश्यति
इति । किमस्य यज्ञोपवीतं का वास्य शिखा
कथं वास्योपस्पर्शनमिति तान्होवाच ॥
इदमेवास्य तद्यज्ञोपवीतं यदात्मध्याने विद्या
नं विद्यासा शिखा नीरं सर्वत्रावस्थितं का

र्यन्त्विवर्नुयन्नुटयाग्रेमलनीयेनिकेतनेहि
ब्रह्मवादिनो वदन्त्यनमित्तश्राद्धिन काः
र्यवास्यापरस्पुनमितिनान्हावाच यर्थ
हानितुष्याराश्रोनानामनन्नुनवादिवा तदा
येनहाविमाकेससकोहिवाहिवासम्भवति
यएवं विद्वान् तेनात्मानेमन्येतिमन्यते ।
हेवाहवेममेतस्पूनायत्तिमनुवन्नविदाः
मोनविदामश्नुतिसार्वश्लोकेनामतृत्रदत्ताः

वी३

नास्याप्याति न गोवनश्राप्तिशानवदत्तानव
दनश्नेनसर्वदवानामाष्ठिनामालोका
नामासुनूरनागश्छति यएवं वेदमाशावा
केशतेक्ष्मविहरनायतोपवीतेनिक्ष
माप्यंत्रदशानंब्रह्मतत्रयत्नलवषट्कारल्ल

काठ
ब्रा
प
८८
62

स्वाहाग्नेर्यानेर्पानान्वियानान्ब्रह्मा।
प्रतिष्ठामोनस्यश्रेणावदन्धह्रद्यस्वाहा हयद्वो
हूवषट्कारो ह्रमो क्रारो ह्रप्यानाद्विपाना
ह्रवश्ह प्रतिष्ठास्मानितान्यतानन्वश्नना
कमापानपद्यचुकमापानपदसद्यान्वि।
यांश्चिन्यामपदन्तिणमाहोन्तपनश्चेनश्वा
तवेद्धमाणः प्रणापतिहसम्बोभवति।
ब्रह्मचारिविदमपोनरववेबदान्वाचरन्त
ब्रह्मच्छ्याहुनानाह ऽप्तुगामुस्माद्युतान्
तद्वपांभहोतिभांवनरोश्चावशक्तिनापते
लस्मन्नामाग्रहभिरन्नतानस्मबान्ववु
मोरन्त्यपपीसज्ञादशरात्रेपपस्मान्निह्नात्रे।
नेङ्गुपाज्ञादशरात्रेपपोभवन्तः स्माज्ञादशरा।

ग्रस्मालेग्रीवैश्मानरायप्रजापतयेब्रह्मा
नायनेत्रवर्हवैसंर्वीयकपालसीनिसास्थ
नानिपृवींलिटारणात्राएणैनोक्तेडृया
त्स्त्वमयानप्रेत्रेडृयात नेजमातिग्रा।
वेदघ्रात्मानेमामवसायपरागीमेमो
वेगाहपर्णीमेसेवेदव्रणाणेनमेवमा।
हवनीयमयीपादेशाङ्गस्मग्रश्रीपिवेदिमं
केसंप्रावाक्केशातिश्रूत्नाविस्त्वमया
नोपवीतेश्रूसंहे हमपवित्रदृयादव्रुङ्मे
मनश्रानमपाप्रवेशमातेप्रवेश्रीवीराधी
नेमहासुम्यानुत्वज्ञाश्रमेवागार्ह्यत्नयः
सांयप्राश्नापानेमामस्मायेहोमायब्रानः
सोयंप्रातर्यदर्शनदर्शायेमार्गेमास्थिता।

कल्प
सूत्रम
६२

63

सौगिमास्यायइसेकस्यायमश्वेगमनावा।
निवापयेन्सोस्याग्निष्टोमः सोस्याग्निष्टो
मः २ सेन्यास्यात्तात्रिपुन्मावन्देयेस्नात्वा
सुन्नायांमावह्यांटतिप्यात्ममन्त्राजप
न्सोतिसर्वेमोवभ्यात्मकाद्देहात्मुणा।
मुक्ताशायवामकेह्वापस्यलोमान
मेयत्त्वंटाजस्वमोटाणाद्यः कस्माट
मथ्यात्ममस्यप्रायनउधेगानायुवेव
पुक्रमागोमेवटनिकेतश्चे।शिक्तापान
टप्यालवेकयायपञ्जतन्वमाहनणाध्यै
वघावनेमितिन [illegible] : अणिदः
कोयममहिषाक्याधिविष्टपमुपानहोशी
तोपद्यातिनीककाकोपीनाच्छादनेन

था पूर्वं स्नानशास्त्रोक्तं तथामेवमेव य
तोयपूर्णे निवेदास्य भवेत्स्नानं चेत्येव दीप्तिः स्नात
स्तु नित्यशुद्धिं विमले स्नानाभिषेकेण नदी
जलेन शोधितो हि वेगाद्वा विधिपूर्वं ना
स्य शुद्धिर्भवेद्वः कोऽपि शास्त्रोक्तपाप्यते स्व
यं भानोर्नित्यं नित्यं निर्मलो निःस्पृहो ऽयमान् प
रो ह्यतिशयः स्नानं तत्त्वं तापमानो ऽयं निरपेक्षा
दीति स्नानविधिं विदेकोपदेशकृत्स्वपतिरात्मा
मात्मा ॥ ११ ॥ देवता ऋषयः सर्वे ब्रह्माणम्
इदमब्रुवन् मनस्स्नानं त्वया प्रोक्तं कथं दा
ह्यात्मचेतसः भिन्नरूपात्मके देहे तत्र
वसेद्यथा देहसम्बन्धमनो देहे कस्मि
न्स्थाने व्यवस्थितः इह वसतिर्नोपयुक्ता

प्रास्मे
पति
१४
64

हेवसतिवासिनिषु अहमाकाशगो भूत्वा
हिनमकाननवायुगः प्रथमेन तु पिण्डेन बाला
नांतस्यसंभवः द्वितीयेन तु पिण्डेन मांसत्व
क्शोणितोद्भवः तृतीयेन तु पिण्डेन नर्माविस्त
स्नायुभिर्जायते चतुर्थेन तु पिण्डेन ग्रीवास्थिम
ज्जाश्चजायते पंचमेन तु पिण्डेन हस्तांगुल
शिरोमुखम् षष्ठेन तु पिण्डेन हृत्कण्ठ
तालुजायते सप्तमेन तु पिण्डेन दीर्घमायुः
प्रजायते अष्टमेन तु पिण्डेन वाचं प्राप्नोति वी
र्यवान् नवमेन तु पिण्डेन सर्वेन्द्रियसमाह
तः दशमेन तु पिण्डेन भावनोभावनेन तथा
पिण्डेपिण्डे शरीरस्य पिण्डदानेन संभव
पिण्डदानेन संभवः इति स्मृत्यंतरे वेदे पिण्डा

पनिषत्समाप्ता २ अथैवं गिरात्मा त्रिविधः

ग्रहस्थूलखं यथा बाह्यात्मान्तरात्मा परमा

त्मा चेति तत्र त्वगास्थिमांसलोमगुल्फगुह्यम

ध्यवस्थानखांगुलिकटिनाभिमध्यकपला

हकंपालभ्रूदोललाटबाहुमांसाशिराप

मणिकादीनि अस्थाणि भवन्ति जायते ऽस्थि

यतेत्येषु बाह्यात्मा नाम १ अथान्तरात्मा

नाम पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशमिश्रा इ

च्छाद्वेषःकामक्रोधमोहविकल्पादिभिः स्व

रितोदात्तानुदात्तह्रस्वदीर्घप्लुतस्खलित

गर्जितस्फुटितमुदितनृत्तगीतवादित्रप्र

लयविजृम्भितादिभिः श्रोता घ्राता रसयि

ता मन्ता बोद्धा कर्ता विज्ञानात्मा पुरुषः १

आत्मा
पति
८५

65

रात्मयोगी मे मायाम्मिथ्यानानि निःशेषं व
ज्ञानकं स्थूलकं संविशेषं ज्ञानकं रामं मौलं
तत्त्ववाम् २ [red] ॥ आत्मानात्मयथार्था
श्रवणमननाद्यः सर्वं प्राणायामं प्रत्याहारं स
माधियोगात् मनोध्यानं चिन्तं केवलं को
टिकाश्रयमाकृताङ्गुलं बालाग्रशतमंश
सविकल्पनाडिभिर्नैलमनेनाप्लम्पतेतन।
तेनिर्गुणः साक्षिभूतः शुद्धनिरवयवात्मा
केवलः सूक्ष्मो निष्कलो निरञ्जनो निराभा
नः शब्दस्पर्शरूपरसगन्धविवर्जितो निर्विका
रो निराकाङ्क्षः सर्वव्यापी सोऽचिन्त्यो वर्णं
श्च नाति स्थूलः सम्पूर्णानि निष्क्रियः सर्वकारी

नास्ति मे स्वक्षो येनाली त्रिपुष्यमात्मा पुरुषो

नाम १ इत्यथर्ववेदे ब्राह्मणोपनिषत्समाप्ता

१८ ॐ नमोऽथर्ववेदायनमो भगवते श्रीमद्

मलसान्तोमिहायै नमः सामवेदे ॐ नमो ब

ह्मवेदाय श्रीनोमिहस्व त्रिपिले भद्रं कर्णे

भिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यज

त्राः स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम दे

वहितं यदायुः २ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः

स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो

अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु २

ॐ शान्तिः ॐ शान्तिः ॐ शान्तिः आपो ह

वा २ इमामस्तालिलमेव स प्रजापतिरेकः

पुष्करपर्णे समभवत्तस्यान्तर्मनसि कामः

66

यदनुष्ठीवति प्रथमः खण्डः १ संसागरे
मथवृहैनंभरद्वाजोयाज्ञवल्क्यम तस्मात्तः
प्रथमपादेनानीयाद्यद्वदागात्यर्वोपरा
गाणमेवितमनानीद्वेतस्माल्लाद्वितीयपा
देनानीयाउमरुद्राटिमः सर्वदेवः सवित
द्वितस्मान्मन्त्वैतीयपादेनानीयाद्यद्वद
मन्यवंस्यामोब्रह्मस्वरूपंनिरञ्जनमपरमब्रा
मकंतस्मात्स्वश्चतुर्थपादेनानीयाद्योजाता
नेसोमपनवेचाग्नीति क्रापब्दः सामाथाः
वीणाश्चतारावृदाः सोगमुणातोविश्वेवाः पा
दाभवन्ति किंध्यानंकिंदैवतंकानाम्ना
निकानिदेवतानि किंरूपाः कःशिरि
ति १ सहोवाच मपाहवैतस्मात्रिस्याच्छा

नृसिं
हपूर्व
ताप १
५५

67

तं पूर्वं श्रियाभिषिक्तं तस्मात्सामाङ्गं वेद श्रिया
हैवाभिषिच्यते सर्वे वेदाः प्रणवादिका
न्प्रणवं तस्मात्सामाङ्गं वेद सर्वांल्लोकाञ्ज
यति चतुर्विंशत्यक्षरा महालक्ष्मीर्यजु
स्तस्मात्सामाङ्गं वेद स आयुर्यशःकीर्तिर्ज्ञान
मैश्वर्यवान्भवति तस्मादिदं साङ्गं साम जा
नीयाद्यो जानीते सोऽमृतत्वं च गच्छति सा
वित्रीं प्रणवं यजुर्लक्ष्मीं स्त्रीशूद्राय नेच्छन्ति
द्वात्रिंशदक्षरं साम जानीयाद्यो जानीते सो
ऽमृतत्वं च गच्छति सावित्रीं लक्ष्मीं यजुः प्र
णवं यदि जानीयात्स्त्री शूद्रः स मृतोऽधो ग
च्छति तस्मात्सर्वदा नाचष्टे यद्याचष्टे स आ
चार्यस्तेनैव स मृतोऽधो गच्छति ३ स होवा

वस्त्रजापतिर्यतिर्वैदेताइदंसर्वंविस्मातेः।
भूतानि प्राणा वाइन्द्रियाणि पशवो व
मस्तनस्मस्त्रास्मागाडिगाडुत्स्माक्लिप्रथम
पदेनानीयाः हृपेन्द्रः सामाथर्ववेदूपः
स्त्रयोऽलगाटिस्माहिरण्मयः शुद्धस्त्रा।
स्मास्माओंइतीयपादस्मातीयाद्यओंभा।
यौनोप्रभवोऽस्मिन्नागपतिः साम सा।
स्मास्मत्स्वतीयपादजातीयास्मस्त्रसा
साधावः स्महीः स्मन्नः सोऽग्निः सान
ः परमः स्मा॥ स्मास्मस्वतुर्थपादजा।
तीतिस्मास्मत्ततत्वंवागुण्यायप्रथमस्मा।
द्यज्वलद्वितीयस्माद्यन्तसिंहस्तृतीय।
स्माद्यस्मसवतुर्थस्माद्यसामजातीया

रसिं
हपूर्व
[illegible]
८८
68

यो जानीते सोऽमृतत्वं च गच्छति तस्मा
दिदं साम यत्र कं च विद्वान्वेष्टय दिशो
न मे पत्नेतु ग्राय श्क्र वेदा स्य सम्य
मैशिराख्याः वयति य ह्मी निह्या वश्य
पितन्त्क मी य पीछे यपा प्य द्रसामा
नौ या घ्या जानीते सोऽमृतत्वं च गच्छ
ति वीर्यं य सा पीनृतमाडि यस्मा
पीनं स्वस्मि हृमी बध्नल्टनी यस्मायो
न्महत्सर्वन्तर्थस्मा पीन्वसामस्जातो
या घ्या जानीते सोऽमृतत्वं च गच्छति तो
स्मादिदं साम यत्र के न विदा वर्ष्म्बवि
न यजानीते महेन्द्र स मा राक्षु च्छन्नमो
वयति सुस्त्वं भवति नया तेन वस्ती।

ग्णेदेवत्वदर्शनंकरोति तस्मादिदमेव
मात्त्वज्ञाकलौनान्येषांभवति ३ ४ प
वमः॥ वायुः ५ ऋतंसत्यंपरंब्रह्मपुरुषंकृष्ण
ल्केसर्वेविष्णुहक्कलपिंगलम् ऊर्ध्वलि
गंविरूपाक्षंशंकरंनीललोहितम् उमाप
तिंविश्वपतिंपिनाकिनंस्वासितद्युति।
मीशानःसर्वविद्यानामीश्वरःसर्वभूता
नांब्रह्माधिपतिब्रह्मणोधिपतिर्योयञ्च
वैदेवाध्यात्मसामनानोपद्योमानीवेस
मन्तेवगच्छति तस्मादिदंसामवश्चि
दाननमयपरंब्रह्मतमेवविज्ञानमन्ततो
हभवति तस्मादिदंसाममेगानानोपाद्यो
नानीतमेसान्तनवगच्छति ६ विश्वरज

नसिंह
पूर्वमी
ह.
६६

69

यतेनैवविश्वमिदमस्त्रजनत्पद्धिस्मा
त्सृजत्व तस्माद्विश्वस्मृजोविश्वमेनान
तष्रेतायतेब्रह्मणःसायुज्यंसलोकतो
नयातितस्मात्सोगसामप्रजानीयाद्यानां
नीतेसोमृतत्वंचगच्छति. विश्वसृष्टमा
स्मात्तस्मृत्विंद्रितीयस्मात्तत्पकंट्रस्तीया
स्मात्तस्थबतर्थस्मात्तत्पसमसंजानीया
द्यानानीतेसोमृतत्वंचगच्छति योमास
वेद यच्छिर्विश्वमाल्लतिब्रह्मणपत्नुष्ट
भंजानीतेयाजानीतेसोमृतत्वंचगच्छति
श्रीअंसोवायवाहस्मात्तमेपचेतसमा
वैश्वयंददातिदहातिदेवःपरब्रह्मता
केवावश्ययत्तासावमृतीभूत्वासोमृता

नेव गच्छति । तस्मादिदं साम समय्यं गोऽनुगा
ति तस्मादिदं साम गां प्रजापतिर्यः पूर्ववेदा
ति महेशपति निवृद्दिपतो महेशपतिर्ध देवदम
कमरक्षणाणि पिमहाविस्तभवेति । ३ । अ
थर्ववेदेन्दोऽसि हपूर्वेनाग्नेयो महेशपतिर्घ
स्यथमासमात्रा २९ देवा ह वैः सर्वे पा
प्मभ्यः समारब्धा अभिमेणेन प्रजापतिं उप
धावेनेभ्यपतमत्रुराजेनारासिह मा त्रुश्
भेषा यश्चक्षेतेनेवमवेनस्तुमजयन्सर्वेपा
प्मानं समनां तंसमारब्धानां तस्मादेषः सर्वेषाः
पाप्मभ्यः समारब्धाभिभीयात्सपतेमत्रु
राजेनारासिह मात्रुह्ये प्रतिगृह्णीयात्स
स्तेजयति सपाप्मानं ततरति समाप्तेनयति

नृसिं
हपूर्व
महो॰
१
70

तस्य हवै प्रणवस्य या पूर्वा मात्रा पृथिव्यका
रः स ऋग्भिरृग्वेदो ब्रह्मा वसवो गाय
त्री गार्हपत्यः सा प्रथमः पादो भवति द्वि
तीयान्तरिक्षं स उकारः स यजुर्भिर्यजुर्वे
दो विष्णू रुद्रास्त्रिष्टुब्दक्षिणाग्निः सा द्विती
यः पादो भवति तृतीया द्यौः स मकारः स
सामभिः सामवेदो रुद्रा आदित्या जगत्या
हवनीयः सा तृतीयः पादो भवति या
वसानेऽस्य चतुर्थ्यर्धमात्रा सा सोमलोक ओं
कारः सोऽथर्वणैर्मन्त्रैरथर्ववेदः संवर्तको
ऽग्निर्मरुतो विराडेकऋषिर्भास्वती सा सा
म्नश्चतुर्थः पादो भवति प्रथमः खण्डः ।
अष्टाक्षरः प्रथमः पादो भवत्यष्टाक्षरास्त्र

यः पादाभवन्नेवेऽज्ञा त्रिंशद्दत्तानि समप
यन्ते ज्ञा त्रिंशद्दत्तराश्च त्तुष्टमभवन्नष्टा
भासर्वेभिरदविरस्थानतुष्टमोसर्वेभिरदष्टेप
मेहृते नमस्या हि पवाणानि भवन्ति ध्वनाः
पादेऽश्वत्थायेणानि भवन्ति सप्तपणवः सवेप
वसेभवत्सा हृदयाय नमः ३ शिरसे स्वाहा
शिखायै ३ वषट् कवचाय हुं मामस्त्राय फट्
३ इति प्रथमप्रथमेन प्रपनेद्वितीयं द्वितीय
मन्त्रेतीयेन्तृतीयेन चतुर्थेन पंचमे पंचमेन क्षा
ति ऋकारावा ३ मेलोका नमस्याद्युतिशकाम
गानि भवन्त्यामिस्फलद्दत्तोभिरदतस्मादस्थन
त्वा प्रभयतो ३ काराभवत्तीयद्दत्तानि त्वा
सप्तपदेशानि ब्रह्मवादिनः नमस्कुर्वा ३

नृसिं
हपूम
हो:
७२

71

ग्रं प्रथमं स्थानं जानीयाद्यो जानीते सोऽमृतत्
त्वं च गच्छति वीरं द्वितीयं स्थानं महाविष्णुं
स्तृतीयं स्थानं ज्वलन्तं चतुर्थं स्थानं सर्वतो
मुखं पंचमं नृसिंहं षष्ठं भीषणं सप्तमं भद्रा
ष्टमं मृत्युमृत्युं नवमं नमामि दशममह
मिति एकादशं स्थानं जानीयाद्यो जानीते सो
ऽमृतत्वं च गच्छति एकादशपदा वा अनुष्टुब्भवत्य
नुष्टुभा सर्वमुपसंहृतं तस्मात्सर्वमिदमा
नुष्टुभं जानीयाद्यो जानीते सोऽमृतत्वं च गच्छ
ति (स होवाच प्रजापतिर्यस्मात्स्वम) २ दे
वा ह वै प्रजापतिमब्रुवन्नथ कस्मादुच्यत उ
ग्रमिति स होवाच प्रजापतिर्यस्मात्स्वमहि
म्ना सर्वाल्लोकान्सर्वान्देवान्सर्वानात्मनः स

वेभूतान्यग्नुस्त्वामनन्तं स्मरन्ति विस्मरन्ति वा
मश्रवान्गुत्वानन्दूत्वानेन्ना हि प्रकृतानि सहा
यवानिसरान्नभोमस्त्रयहन्त्नमग्रम स्त
उत्तरीयेमिं हमनवाबे यस्मल्वे अग्निमित्रिव
पन्नमेताः नस्माउच्यते उग्रमिति सध्यका
स्माउच्यते वीर्यमिति यस्मात्सर्वमिदमन्नम
वे लोकान्सर्वान्देवान्सर्वान्नाम्नतः सर्वा
णि भूतानि विश्वमत्वा विरामयत्यज सम्स्थ
नानि विस्मरन्ति वा मत्रियन्तो वीरकर्मण
स्तद्वृन्नोयुक्त्यावा नायन्तेदवकामः ता
स्माउच्यते मित्रस्य कस्मादुच्यते विस्मे
तिय: सर्वांल्लोकान्व्याप्नोति व्याप्ययति
स्तोहाय श्याप लन्तोणिए मान्तप्रातम

नृसिं
ह स्तम
हो॰
२२

मतुप्रोतं व्यतिषक्तो व्याप्यते व्यापयते। य
स्मान्न जातः परो न्यो स्ति य आविवेश भुवा
नानि विश्वा यस्मादन्यन्न परो किंचनास्ति प्र
जापतिः प्रजया संविदानस्त्रीणि ज्योतींषि
सचते स षोडशी तस्मादुच्यते महाविष्ण
मिति अथ कस्मादुच्यते ज्वलन्तमिति य
स्मात्स्वमहिम्ना सर्वांल्लोकान्सर्वान्देवान्सर्व
नात्मनः सर्वाणि भूतानि स्वतेजसा ज्वल
ति ज्वलयति ज्वालयते सविता प्रसविता
दीप्तो दीपयन्दीप्यमानो ज्वलन्ज्वलिता
तपन्वितपन्संतपन्रोचनो रोचमान
शोभनः शोभमानः कल्याणस्तस्मादु
च्यते ज्वलन्तमिति अथ कस्मादुच्यते।

सर्वतोमुखमिति यस्मादनीन्द्रियोपि स
र्वतः पश्यति सर्वतः शृणोति सर्वतो गच्छ
ति सर्वतः आदत्ते सर्वतः सर्वगस्तिष्ठत्ये
कः पुरस्ताद्य इदं बभूव यतो बा गोपा यम
प्येति भुवनं सम्पराये नमामि तमहं स
र्वतोमुखम् तस्मादुच्यते सर्वतोमुखमि।
अथ कस्मादुच्यते नृसिंहमिति यस्मात्स
र्वेषां भूतानां वीर्यतमः श्रेष्ठतमश्च सिंहो वी
र्यतमः श्रेष्ठतमश्च तस्मान्नृसिंह आसीत्प
रमेश्वरो जगद्धितं वा एतद्रूपमक्षरं भवति प्र
तद्विष्णुस्तवते वीर्याय मृगो न भीमः कुच
रो गिरिष्ठः यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधि
क्षियन्ति भुवनानि विश्वा तस्मादुच्यते नृ

नृसि
हपूर्व
ताप
हप
१३
73

सिंहमिति अथ कस्मादुच्यते भीषणमि
ति यस्माद्यस्य रूपं दृष्ट्वा सर्वे लोकाः सर्वे
देवाः सर्वाणि भूतानि भीत्या पलायन्ते
स्वयं यतः कुतश्चिन्न बिभेति भीषास्माद्वा
तः पवते भीषोदेति सूर्यः भीषास्मादग्नि
श्चेन्द्रश्च मृत्युर्धावति पञ्चमः तस्मादुच्यते
भीषणमिति अथ कस्मादुच्यते भद्रमिति
यः स्वयं भद्रो भूत्वा सर्वदा भद्रं ददाति रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः
भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्ष
भिर्यजत्राः स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यश
मे देवहितं यदायुः तस्मादुच्यते भद्रमिति
अथ कस्मादुच्यते मृत्युमृत्युमिति

भक्तानां स्मृतएव मृत्युमपमृत्युं च माराः
यति य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपास
ते प्रशिषं यस्य देवा यस्य छाया मृतं यो
स्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम त
स्मादुच्यते मृत्युमृत्युमिति अथ कस्मादु
च्यते नमामीति यस्माद्यं सर्वे देवा नमन्ति
मुमुक्षवो ब्रह्मवादिनश्च प्र नूनं ब्रह्मणस्प
तिर्मन्त्रं वदत्युक्थ्यं यस्मिन्निन्द्रो वरुणो
मित्रो अर्यमा देवा ओकांसि चक्रिरे तस्मादु
च्यते नमामीति अथ कस्मादुच्यतेऽहमिति
अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य पूर्वं देवेभ्यो
अमृतस्य नाभा यो मा ददाति स इदेवमा
वदहमन्नमन्नमदन्तमद्मि अहं विश्व

नार
सिंह
पूर्वता
म२

७४

भुवनमृग्यजुःसामाथर्वाणि ज्योतीर्य एवं वेदेति
महोपनिषत् ॥ तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥ ताप
नीये महोपनिषदि द्वितीया समाप्ता ॥ २ ॥ दे
वा ह वै प्रजापतिमब्रुवन्नानुष्टुभस्य मन्त्रा
नस्य नारसिंहमन्त्रराजस्य शक्तिं बीजं च
नो ब्रूहि भगव इति स होवाच प्रजापतिर्मा
या वा एषा नारसिंही सर्वमिदं सृजति स
र्वमिदं रक्षति सर्वमिदं संहरति तस्मान्मा
यामेतां शक्तिं विद्याद्य एतां शक्तिं वेद स पा
प्मानं तरति मृत्युं तरति सोऽमृतत्वं गच्छ
ति महतीं श्रियमश्नुते मीमांसन्ते ब्र
ह्मवादिनो ह्रस्वा दीर्घा वा प्लुता वेति य
दि ह्रस्वा भवति सर्वं पाप्मानं दहत्यमृतत्व

नैव गच्छति ॥ परिदीर्घो भवति महतीं श्रि
यमश्नुयात् अमृतत्वं गच्छति तदेतद्
[illegible] तमेव सत्याहि [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] ज्यायानाकाशः परायणं
सर्वाणि ह वा इमानि भूतान्याकाशादेव जा
यन्ते आकाशादेव जातानि जीवन्त्याका
शं प्रयन्त्यभिसंविशन्ति तस्मादाकाशं
बीजं विद्यात् तदेतद् [illegible] विद्वा
न् [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

नृसिं
ह पूर्व
म हो
७५

75

मम्रद्भागोनानृक्स्तनाश्छिद्रिनाक्सूतेक्ष हृद्या।
एवं वेदेति महोपनिषत् ॥ उपनीयामहोप
निषत्तृतीया ॥ २ ॥ प्रपाठकः ॥ २ ॥ देवा ह वै।
प्रजापतिमब्रुवन्नानुष्टुभस्य मन्त्रराजस्य।
नारसिंहस्याङ्गमन्त्रान्नो ब्रूहि भगव इति
स होवाच प्रजापतिः प्रणवं सावित्रीं यजुर्ल
क्ष्मीं नृसिंहगायत्रीमित्यङ्गानि जानीयाद्यो
जानीते सोऽमृतत्वं च गच्छति ॥ ओमित्येतद
क्षरमिदं सर्वं तस्योपव्याख्यानं भूतं भव्यं भ
विष्यदिति सर्वमोङ्कार एव यच्चान्यत्त्रिका।
लातीतं तदप्योङ्कार एव सर्वं ह्येतद्ब्रह्मायमा
त्मा ब्रह्म सोऽयमात्मा चतुष्पाज्जागरितस्था
नो बहिःप्रज्ञः सप्ताङ्ग एकोनविंशतिःमु

खः॥ प्रविविक्तभुक्तैजसो द्वितीयः पादः॥ यत्र
सुप्तो न कंचन कामं कामयते न कंचन स्व
प्नं पश्यति तत्सुषुप्तं सुषुप्तस्थान एकीभू
तः प्रज्ञानघन एवानन्दमयो ह्यानन्दभुक्चेता
मुखः प्राज्ञस्तृतीयः पादः॥ एष सर्वेश्वर एष
सर्वज्ञ एषोऽन्तर्याम्येष योनिः सर्वस्य प्रभवा
प्ययौ हि भूतानां न बहिःप्रज्ञं नान्तःप्रज्ञं नो
भयतः प्रज्ञं न प्रज्ञं नाप्रज्ञं न घनेन च न प्रज्ञा
नघनमदृष्टमव्यवहार्यमग्राह्यमलक्ष
णमचिन्त्यमव्यपदेश्यमेकात्मप्रत्ययसा
रं प्रपञ्चोपशमं शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्यन्ते स
आत्मा स विज्ञेयः॥ प्रथमखण्डः॥ १॥ सोऽयमा
[illegible]

देव्याप्तंघृणिरितिद्वेअक्षरेसूर्यइतित्रीण्यादि
त्यइतित्रीण्येतद्वैसावित्र्याष्टाक्षरंपदं श्रि
याभिषिक्तंयएवंवेदश्रियाहैवाभिषिच्य
ते तदेतदृचाभ्युक्तं ऋचोक्षरेपरमेव्यो
मन्यस्मिन्देवाअधिविश्वेनिषेदुः यस्तन्नवे
दकिमृचाकरिष्यति यइत्तद्विदुस्तइमे
समासतइतिनहवाएतस्यर्चानयजुषा
नसाम्नार्थोस्तियःसावित्रींवेद ओंभूर्ल
क्ष्मीर्भुवर्लक्ष्मीःस्वःकालकर्णीतन्नोमहाल
क्ष्मीःप्रचोदयात् इत्येषाहैवमहालक्ष्मीर्य
जुर्गायत्रीचतुर्विंशत्यक्षराभवति गाय
त्रीवाइदंसर्वंयदिदंकिंच तस्माद्यएतांम
हालक्ष्मींयजुर्वेदमहतींश्रियमश्नुते ओं

नृसिंहाय विद्महे वज्रनखाय धीमहि
तन्नो सिंहः प्रचोदयात् इत्येषा हि वै नृ
सिंहगायत्री वेदानां देवानां निधानं भ
वति य एवं वेद सन्निधानभान्भवति १ दे
वा ह वै प्रजापतिमब्रुवन्नथ कैर्मन्त्रैर्दे
वः स्तुतः प्रीतो भवति आत्मानं दर्शय
ति तन्नो ब्रूहि भगव इति स होवाच प्र
जापतिः यो वै नृसिंहो देवो भगवान्
यश्च ब्रह्मा तस्मै वै नमो नमः यो वै नृसिं
हो देवो भगवान्यश्च विष्णुस्तस्मै वै नमो न
मः २ यो वै नृसिंहो देवो भगवान्यश्च मा
हेश्वरस्तस्मै वै नमो नमः ३ यो वै नृसिं
हो देवो भगवान्यश्च पुरुषस्तस्मै वै नमो न

नृसिं
हपूर्व
महो
११
77

मो ४ यो वै नृसिंहो देवो भगवान्यश्च भा
रस्तस्मै वै नमो नमः ५ यो वै नृसिंहो दे
वो भगवान्या सरस्वती तस्मै वै नमो नमो
६ यो वै नृसिंहो देवो भगवान्या श्रीस्तस्मै
वै नमो नमः ७ यो वै नृसिंहो देवो भगवा
न्या गौरी तस्मै वै नमो नमः ८ यो वै नृसिंहो
देवो भगवान्या प्रज्ञा तस्मै वै नमो नमो
यो वै नृसिंहो देवो भगवान्या विद्या तस्मै
स्मै वै नमो नमः १० यो वै नृसिंहो देवो
भगवान्यश्चाकरस्तस्मै वै नमो नमः ११ यो
वै नृसिंहो देवो भगवान्यश्च वेदाङ्गानि तस्मै व
नमो नमः १२ यो वै नृसिंहो देवो भगवान्यं
चान्यदस्तस्मै वै नमो नमः १३ यो वै नृसिंहो

देवोभगवान्याःसप्तव्याहृतयस्तस्मैवैन
मोनमो १४ योवैन्नृसिंहोदेवोभगवान्
येचाष्टौवसवस्तस्मैवैनमोनमो १५ यो
वैन्नृसिंहोदेवोभगवान्येचरुद्रास्तस्मैन
मोनमो १६ योवैन्नृसिंहोदेवोभगवा
न्येचादित्यास्तस्मैनमोनमो १७ यो
वैन्नृसिंहोदेवोभगवान्यानिपंचमहा
भूतानितस्मैनमोनमो १८ योवैन्नृसिं
होदेवोभगवान्यश्चत्रैलोक्यंतस्मै·न
मोनमो १९ ॐ योवैन्नृसिंहोदेवोभग
वान्यश्चकालस्तस्मै·नमोनमो २० यो
वैन्नृसिंहोदेवोभगवाश्चमनस्तस्मै·न
मोनमो २१ योवैन्नृसिंहोदेवोभगवा

नृसि
पूर्वं
महो
२८

78

यश्चन्द्रमास्तस्मैनमोनमो २४ योवै
नृसिंहोदेवोभगवान्यश्चयमस्तस्मैन
मोनमो २५ योवैनृसिंहोदेवोभगवा
न्यश्चपातालस्तस्मै नमोनमो २६ योवैनृ
सिंहोदेवोभगवान्यश्चप्राणस्तस्मै नमो
नमो २७ योवैनृसिंहोदेवोभगवान्यश्च
सूर्यस्तस्मै नमोनमो २८ योवैनृसिंहो
देवोभगवान्यश्चसोमस्तस्मै नमोनमो
योवैनृसिंहोदेवोभगवान्यश्चजीवस्त
स्मैनमोनमो ३० योवैनृसिंहोदेवोभ
गवान्यश्चविराटस्तस्मै नमोनमो ३१ यो
वैनृसिंहोदेवोभगवान्यश्चसर्वस्तस्मैवै
नमोनमः ३२ इतिनामयजनापतिरब्रवी

२

दैवेन्द्रो विंशान्मृत्युं निस्तरेद्वेदं स्तुवधेतत्तो
देवः शीतो भवति सात्मानं दर्पयति त्व
स्मात्याप्यन्मृत्युं तरेद्वेदवपश्यति सान्मृत
नेवाग्नः श्रुतिमानन्दनं वग्नश्रुति य एवं
वेदेति महोपनिषत् तृतीयः खण्डः ३
सूर्यतापनीयो महोपनिषत्समाप्तो ४
२१ देवा ह वै प्रजापतिमब्रुवन्महावाक्ये
नाम वक्केनो ब्रूहि भगवः सर्वकामि
के मोहन्नारं यद्योगिनः प्रादिशन्ति स
होवाच प्रयत्नः खड्गनाबापनत्स दर्श
ने भवति ब्रह्मकृतवक्रनभिः सुखिना
ने भवति मध्येनाभिभवन्ति नाभावा
प्रेरिताः प्रतिष्ठिता भवन्ति माययावा

नृसिं
होत्त
ताप
मको
७५
79

षत्तन्मयं वेष्टितं भवति नात्मानं मायायाः स्प
र्शति तस्मान्मायया बहिर्वेष्टितं भव
त्यष्टारमष्टपत्रं चक्रं भवत्यष्टाक्षरा गाय
त्री गायत्र्या सम्मितं भवति तस्मान्माया
या बहिर्वेष्टितं भवति क्षेत्रं क्षेत्रं वा मा
यैषा सम्पद्यते द्वादशारं द्वादशपत्रं च
क्रं भवति द्वादशाक्षरा वै जगती जगत्या
सम्मितं भवति बहिर्मायया वेष्टितं भव
त्यथ षोडशारं षोडशपत्रं चक्रं भवति ।
षोडशकलो वै पुरुषः पुरुष एवेदं सर्वं
पुरुषेण सम्मितं भवति बहिर्मायया ब
हिर्वेष्टितं भवत्यथ द्वात्रिंशदरं द्वात्रिं
शत्पत्रं चक्रं भवति द्वात्रिंशदक्षरा वा अ

न्तर्हृदम्भसि नेत्रे भवति वह्निमंडपावेशितो
भवत्येवं दीपतत्त्वं हृदशाने भवति वेदवापतेश्च
तः पद्मे दीपतत्त्वं ततः पीतकामान्तिक्ष्णत्वासिवे
पत्राणि प्रथमः खण्डः २ तद्देवचक्रे स्वरशो
नेत्रपद्मे प्रेनाभ्योतारकं भवति यद्दलं ना
भिसिद्धमेकादलं तद्भवति षं हृत्पद्मेषु षड्दला
हृदश्ने भवत्पंकहृत्पद्मेष्वष्टदलं नाभ्यां प्र
वति द्वादशहृत्पद्मेषु द्वादशदलं वा हृदयो
भवति षोडशहृत्पद्मेषु मातृकाक्षराः स्रविन्दा
काः षोडशकला भवन्ति द्वात्रिंशद्दलपद्मेषु
द्वात्रिंशद्दलं मिश्रगाने नमसि हृत्सुद्धिं भवा
ति तद्वा पत्रं महाचक्रे सार्वकामिकं मोद
ज्ञान्हे मध्ये यज्ञ मध्ये साम मध्ये ब्रह्म मध्ये अप्र

नृसिं
होत्तर
नाप
महो
८

नरमेधं भवति नमःस्तत्लोइसवस्त्रामनेदत्त्वा
दक्षिणान्नमादिनमाः पश्चाद्दिसमेत्वावगनेनैलो
कवासविश्रमेशस्वगानाभ्यात्तत्पेवतुसमसौपा
स्पैयेन्नदेनदत्वाभ्युनक्ते स्त्रीबालनोपायेस्वामा
नासिनेवाप्रोर्धिवसानितिष्ठः । यसन्तवदा।
किमन्त्वाकारिष्यतिपापतडिइत्वतस्नेसमामा।
नेशति नदेनन्महावस्रबालोवाप्यवावेदसमा
हान्भवति सनुष्टभवति समवेषामग्ज्ञानाप्र
पदेशाभवनमत्तुष्ट्याद्योमकर्षीदनशुभावेना
नदेनदत्तोहं नृभवताकेयशेनोलवाकापदो
वाहोवाशावावायावावभीयान्समसजीपावा
तोभूमिदोदक्षिणाध्येनावकल्पयनेनसप्रामाद्र
यायाकोविदधामात्दक्षिणांचभवति ॥ २८ ॥

ब्राह्मणेभ्यो जापयित्वा ब्रह्मवर्चस्यमन्त्रराजस्य फलं लो
नमुहिमगच्छति स होवाच प्रजापतिर्य एतं
मन्त्रराजं नारसिंहमानुष्टुभं नित्यमधीते सोऽग्नि
पूतो भवति स वायुपूतो भवति स आदित्यपूतो
भवति स सोमपूतो भवति स सत्यपूतो भवति स
लोकपूतो भवति स ब्रह्मपूतो भवति स विष्णुपू
तो भवति स रुद्रपूतो भवति स देवपूतो भवति
स सर्वपूतो भवति ३ य एतं मन्त्रराजं नारसिं
हमानुष्टुभं नित्यमधीते स पाप्मानं तरति स मृ
त्युं तरति स भ्रूणहत्यां तरति स ब्रह्महत्यां तरति
ति स वीरहत्यां तरति स सर्वहत्यां तरति स संसा
रं तरति स सर्वं तरति स सर्वं तरति ४ य एतं मन्त्र
राजं नारसिंहमानुष्टुभं नित्यमधीते सोऽग्निं स्त

नृसिं
होतर
नाथ
महो
२२

स्तर्पयामि आदित्यास्तर्पयामि सोमं स्तर्पयामि
स उदर्कं स्तर्पयामि समस्तदेवान्स्तर्पयामि
समस्तग्रहान्स्तर्पयामि सर्वविघ्नांस्तर्पयामि
सर्वविघ्नांस्तर्पयामि ५ यथोक्तमन्त्रगणेन नारसिं
हमानुष्टुभं नित्यं तर्पयामि सभूर्लोकं तर्पयामि सभु
वर्लोकं तर्पयामि सजनलोकं तर्पयामि सतपोलो
कं तर्पयामि समस्तलोकं तर्पयामि सर्वलोकं त
र्पयामि सर्वलोकं तर्पयामि यथोक्तमन्त्रगणेन मानु
ष्टुभं नित्यं तर्पयामि समन्त्रगणानां कल्पयामि सदेवा
नां कल्पयामि सनागानां कल्पयामि सग्रहाणां
कल्पयामि सर्वयक्षाणां कल्पयामि समस्तानां
कल्पयामि सर्वानां कल्पयामि । यथोक्तमन्त्रगा
णेन नारसिंहमानुष्टुभं नित्यं तर्पयामि सोऽग्निष्टोमं

यज्ञे तेमत केन यज्ञेन सद्योऽशिनाय ज्ञेन सा
वाजे येन यज्ञेन सोतिरा त्रेण यज्ञेन सोमा।
यामेण यज्ञ यज्ञेन स सर्वैः क्रतुभिर्यज्ञेन ८
यपतेम सूत्रा जेना सिंह मानुष्मेनिन्सर्मयी
नेमरुद्र वायीते सयजु छायीते समामान्या
यीतेसोत्यवेण सयीते सोगिरासमवयीते सा
धुरा वाश्चयीते सश्रुणा न्यथीते सकल्पा न
यीते समगाथया श्च यीते सना राशंसीयैयीते स
श्रणव सयीते यः श्रणव समयीते समवेमयी
ते २ अन्वपनीतेनशानेमे कमे केनाप नीतेन
नन्नस मश्रुपनीतेशानेमे कमे केनरट हणु
ननतन्स मेरटह स्थशानेमेकमे केन वपाते
नानन्नसमप दीनाना त्रशनेमूर्गीह द्रजापकेन

नृसिं
हस्तवे
महो
प
८२

तत्समेरुद्धजापीशानमेकेमेकेनाथवशि
रः स्थितो व्यापकेनतत्समममथ्यवेशितो
व्यापकशानमन्त्रराजजापकेननतत्समेत
शप्ततत्परोयाममन्त्रराजव्यापकस्य यः
अस्तु यो न तत्पतिष्यत्र वायुर्न वाति पस्त्रवा
स्तुमास्तत्पाति [struck out] स्त्रीणि भान्ति यत्र
नाग्निर्दहति यत्र न तम्सनेशष्क्षिपन्ति यः
यत्र दुःखं सदानन्दपरमानन्दरूपं शश्वनेशो
तसमस्तदाशिवब्रह्मादिदेवेन्द्रनयोगिध्ये
यपदं गता नानिवर्तन्ते कोपि न तत्तदनन्दस्त
भक्तेन त्रिलोकपरमेपदं सदा पश्यन्ति सू
रयः दिवीव चक्षुरातनम् नष्टिशास्तो विप्रा
पप्पवा जागत्वांसः समिन्धते विसोपदम्

न्यरमंत्रराजमिति तदेतन्निष्कामस्य भवति य
एवं वेदेत्युपनिषत् इत्यथर्ववेदे नृसिंहताप
नीयमहोपनिषत्समेवमी श्रीदितनृयायोविश
त ११ नृसिंहपूर्वतापनीयसमाप्तम उत्तरता
पनीयोलिख्यते ॐ नमो भगवते श्रीमहावि
लक्ष्मीनृसिंहाय नमः शान्ति ॐ भद्रं कर्णेभिः
स्वस्ति न इन्द्र इति २ अथ नृसिंहोत्तरतापनीयोप
निषल्लिख्यते ॐ शान्तिः ॐ शान्तिः ॐ शान्तिः ॥
देवा ह वै प्रजापतिमब्रुवन्नणोरणीयांसमिम
मात्मानमोंकारं नो व्याचक्ष्वेति तथेत्योमि
त्येतदक्षरमिदं सर्वं तस्योपव्याख्यानं भूतं भव
द्भविष्यदिति सर्वमोंकार एव यच्चान्यत्त्रिका
लातीतं तदप्योंकार एव सर्वं ह्येतद्ब्रह्मायमा

नृसिं
होत्तर
तापनी
टी॰
८२
९३

स्माद्ब्रह्मैतमेनमात्मानमोमिति ब्रह्मणैकी
कुर्याद्ब्रह्म चात्मेनोमित्येकीकृत्य तदेतदा
नमजरममृतमभयमोमित्यनुभूय तदस्मि
न्निदं सर्वं त्रिशरीरमारोप्य तन्मयं हि तदेवेति
संहरेदोमिति तं वा एतं त्रिशरीरमात्मा
नं त्रिशरीरं परं ब्रह्मानुसंदध्यात्स्थूलत्वात्
स्थूलभुक्त्वाच्च सूक्ष्मत्वात्सूक्ष्मभुक्त्वाच्चैक्या
दानन्दभोगाच्च सोऽयमात्मा चतुष्पाज्जागरि
तःस्थानःस्थूलप्रज्ञायुतनसप्तसमस्तद्विसमन।
यमिवारोणातिमानन्दमेकारोहोयवंवद्व
षोद्रष्टाश्रोत्रस्यद्रष्टावाचोद्रष्टामनसोद्रष्टाबु
द्धेर्द्रष्टाप्राणस्यद्रष्टातमसोद्रष्टासर्वस्यद्रष्टात
तःसर्वस्मादन्यो विलक्षणश्चक्षुषः सा

ह्रीं श्रोत्रस्स्वाहा ह्रीं वाचः स्वाहा ह्रीं मनः स्वा
ह्रीं त्वक्ः स्वा ह्रीं प्राणस्स्वाहा ह्रीं तमसः स्वा
ह्रीं सर्वस्स्वा ह्रीं ननो विक्रियाम स्वा वेत्ता
यो यस्मात्सर्वस्मात्प्रियतमस्त्वानन्दघनेन वा
मस्मात्सर्वस्मादन्तरतः स्वविभानमेकरसोऽम
वाजरममरमेनन्तमभयं ब्रह्मैवाप्यज्ञायो
बहुस्यादेमायाभिरोंकारेणैवकीकर्योज्ञा।
गोऽनः स्यानस्वत्मानात्मा विश्वो वैस्वानरस्थूल
रूपोंकाराः एवच सूक्ष्मोहयमकारः स्थूलसूक्ष्म
बीजसाक्षिभिः कारूपेणाभेदमत्राश्रस्य
लनामतूक्ष्मसाक्षीजननामसाक्षिनाश्रमोतिह
वास्येसर्वसाक्षिनस्वभवतियपवेवेदसमस्थो
नस्वनानात्मानेनसोहिसप्ताभेस्वरूपउकारः।

त्वसि
होमेर
ताप
८४

84

पवचतुरूपो ह्ययमाकारः स्थूलसूक्ष्मबी
जसात्मा विनाशा विनिर्भेदकारस्तुरीयेदक्ष
त्रोद्भयवाज्ञा स्थूलतान्महत्वनाहंतुत्वमा
त्मा विनवाञ्छाकोतिहवेत्तानमलम्यतेमः
मानस्तु भवानेयपवेदेट स्वतु भस्थ्यानस्त
नतात्मा प्राताईश्वाश्चतूणो मकारः पवचतूपो
ह्ययमकारः स्थूल सूक्ष्मबीजसाक्षिनिर्भ
कारस्तुरीयोमितिरूपीनिर्वा स्थूलसूक्ष्मनातुरीय
त्मा साक्षिवात्तु सिद्धोनिहवाइदसर्वमयोः
तिस्तुभवतियपवेदेट मात्रामात्राः शक्तिमाय
याकृपीटप्पवरीर्थं स्वरग्रामः स्वराः शब्द
मीस्वराः सप्तकाशस्तुनत्वामोतान्तुत्तान्त्र
तोविकल्पोनात्यमात्मायथ्येदसर्वमा

नकालेकालाग्निसूर्याद्येरनुत्तानात्ययर्स
न्मात्रस्यसर्वेष्वस्तान्मानेददातिदर्शयती
देहान्मानन्तेभिवकरोतियथानमःसंविता
प्रवृत्तेःकालमोत्पत्यमान्मानविरूपएवयथा
तात्रिदर्श्यानिनात्रविकल्पानात्ययमान्मा
वामनोत्तोववस्त्वाभिश्चरूपश्चरूपउकारएव
वरूपेणात्ययमोकारउ। उनानुत्ताचनुत्ता
विकल्पउकाररूपान्मेवनामरूपान्मके
दोदेहसर्वेनवीयनाश्चिद्रूपनाडा उतन्मादृत्व
तानलनादनुत्तानादविकल्परूपनाद्भावि
कल्परूपेहोदेहसर्वेनेवनयकोवनभिदास्व
यातन्मायमादेशोमात्रस्वतथोत्यवहाथः
प्रपंचोपशमः।शिवोऽद्वैतउकारस्त्रात्मेवर

नृसिं
हो ता
८५

विश्वात्मानमात्मानं स्वप्रवेवेद प्रथवीरोना।
रसिंहनानुष्टुभा मन्त्रराजेन नृसिंहो योविश्वादेवा:
ह्यात्मानं प्रकाशयन्ति सर्वमहारस्त्रमूर्ध्ना:प
रिभावासहः प्रभुर्व्याप्त सदोज्ज्वलो विद्या
न्नेक्कार्यहीनः स्वात्मबन्धहरः सर्वदाद्वैतं नर्सिंह
त्स्यानन्दरूपः सर्वाधिष्ठानः सन्मात्रो निरस्ता
विद्यातमोमोहोहमेवेति सम्पदे वैस
वैसमात्मानं परं ब्रह्मानुसन्दध्यादेष वीरो नृ
सिंह एव १ तस्य ह वै प्रणवस्य या पूर्वा मात्रा सा
प्रथमः पादो भवति द्वितीया द्वितीयः स्तृतीया
यात्तृतीयश्चतुर्थ्यातानुरीयश्चाविकल्प
रूपात्तयातुरीयं च तन्मात्रानमालिप्यावचतयपा
देनचतयातुरीयेणानुविन्तयन्ग्रासेतस्यह

व्यापनत्वाद्व्यापनम्प्रणवस्य पार्थिवी मात्रा पृ
थिव्यकारः स ऋग्भिरृग्वेदो ब्रह्मा वसवो
गायत्री गार्हपत्यः स प्रथमः पादो भवति भ
सर्वेषु पादेषु चतुरात्मा स्थूलसूक्ष्मबीजसा
क्षिभिरन्तरीयाद्यौ स मकारः स सामभिः सा
मवेदो रुद्रा आदित्या जगत्याहवनीयः स तृ
तीयः पादो भवति भवति च सर्वेषु पादेषु चतु
रात्मा स्थूलसूक्ष्मबीजसाक्षिभिर्यावसानेऽस्य
स्य चतुर्थ्यर्धमात्रा सा सोमलोक ओंकारः सथा
र्वणैर्मन्त्रैरथर्ववेदः संवर्तकोऽग्निर्मरुतो विराडे
कऋषिः भास्वती स्मृता सा चतुर्थः पादो भव
ति भवति च सर्वेषु पादेषु चतुरात्मा स्थूलसू
क्ष्मबीजसाक्षिभिर्मात्रामात्राः प्रतिमात्राकृतो

नृसिं
होत्तरता
नी
५५

86

नानुज्ञाविकल्परूपं चिन्तयन्नात्मेज्ञोऽस्मीतो ह्या
न मो विविक्तसूक्ष्मः सविशेषो निर्विशेषमस्मीति।
यस्येन भूयो ह्येदं सर्वं दृष्टा स्वप्रपञ्चं हीनोऽस्थ।
सकलः सायात्मन्तमयः चतुरात्मा सर्वम।
यश्च ५ नेवापनमात्मानं परमं ब्रह्मोंकारं तु
रीयोंकाराग्रविद्योतमेकादशात्मानं न्तस्मि
हन्तो भिन्न सहस्रं चतुर्मत्र्य पादं स्थं तमेवा-
त्मानमात्मानं परं ब्रह्मोंकारं तुरीयोंकाराग्रवि
द्योतं प्रणवेन मोचिन्मा सुष्टभामस्मि जागरितः स
मागाएकोनविंशतिस्यावस्थूलः भुक्चतुरात्मा
विश्वो वैश्वानरः प्रथमः पादः स्वप्नस्थानोऽन्त:
सूक्ष्मप्रज्ञः सप्ताङ्गएकोनविंशतिमुखः प्रविवि
क्तभुक्चतुरात्मा तैजसो हिरण्यगर्भो द्विती।

यत्र सुप्तो न कञ्चन कामं कामयते न
कञ्चन स्वप्नं पश्यति तत्सुषुप्तं सुषुप्तस्थान ए
कीभूतः प्रज्ञानघन एवानन्दमयो ह्यानन्दभु
क्चेतोमुखः प्राज्ञस्तृतीयः पा
दः एष सर्वेश्वर एष सर्वज्ञ एषोऽन्तर्याम्येष यो
निः सर्वस्य प्रभवाप्ययौ हि भूतानां वयमेतनत्व
सुषुप्तं स्वप्नं मायामात्रं विटकरमोत्पयमात्माथ
चेतनाश्च न गान्मात्तरीयावस्थितत्वाद्दृकेकस्या
तानुत्रायत्वत्राविकल्पैसयमात्राणि सुषुप्तं स
स्वप्नं मायामात्रं विटकरमोत्पथायसाद्दृशानां
स्थूलप्रज्ञो न सूक्ष्मप्रज्ञो नोभयतःप्रज्ञो न प्र
ज्ञो नाप्रज्ञो न प्रज्ञानघनमदृष्टमव्यवहार्यमग्रा
ह्यमलक्षणमचिन्त्यमव्यपदेश्यमेका

नृसिंहो-
त्तरता

८

८७

न्मप्रमयमारे प्रपंचोपशमे शिवे शान्ते म-
द्वैते चतुर्थं मन्यन्ते स एवात्मा स एव विज्ञेयः
स्मृत्यामन्यन्तेयन्तीयः प्रथमः । विएः
नैवापन्नमात्मानात्रममममममहंममममसमे-
नात्रममममममममहंमनात्रनमममममन्तीदा।
यन्तीयात्मस्त्यामः सनाटमयमीयमाः समय
काशस्त्वस्मास्मैनान्नात्वीवृत्तावृकल्पये-
तो ह्ययमात्मायथ्यदेसवैमन्तकालेका-
लानिहृदयीनैवृत्तताह्ययमात्माश्रमसम
वेषसात्मानेदृदान्तिदर्शयन्तीदसात्माना
मेवकरोतियथानमः सविता अन्तर्हितेका-
रेणोह्ययमात्माविहृपपवयथालाह्यदृश्य
न्तिनायविकल्पोह्ययमात्मावाममेतोचा।

त्ता विद्रूपश्च रूपं ॐकारः प्रणवश्च रूपो हृदयसं
कल्पो ॐ नानुत्ताय नत्ता विकल्पो ॐकारः रूप
नामिव नामरूपात्मकं हृदि सर्वं नैरेयन्नात्वि
रूपनाद्य ॐ न नादं नत्ता त्वन्नादं न नादं वि
कल्परूपनाश्चा विकल्परूपं हृदि सर्वं न वक्ता
ग्वकोत्र न भिदा त्यक्त्वा तस्माय मादृशा मा
मुनेश्वांक्ष्य वहृदये: प्रपंचोपशमः शिवोऽ
नेकाकारस्तत्त्वमेव सेविशत्वात्मनात्मा न प्रपं
वेद पृथ्वी सेना रामि हृत्नानुष्टुभा मन्त्रराजेना
नेनायं विद्यादेहमात्मानं प्रकाशयति सर्वा
स्मृत्याः सर्वथैः पारिभावात्म हः प्रभुर्वा सदा
त्या लोविद्यानन्दकार्यैः हीनः स्वात्मबन्धहरः स
वेदाद्वैतसंहितप्रानन्दरूपः सर्वाधिष्ठानः सन्

नृसिंह
तेरता
२८

ड्ये नि र्मला विला विद्यानमोमोहोहमेवेतिन
स्मादेवमेवममात्मानं पंस्तुहृत्स्नान्त्रसनत्स्या
देवदेवोमोन्तःसिंहएव २ तस्य ह वै प्रणवस्य या
पूर्वमात्रामाप्रथमः पादोभवतिद्वितीया
द्वितीयस्तृतीयातृतीयश्चतुर्थीतातु
तातुत्ताविकल्परूपानयानरीयवनरात्मा
नमान्तिष्टचतुर्थीपादेनवनयानरीयेणानु
चिन्त्य यन्त्रास्येतस्यहवाएतस्यहवाएतस्य
प्रणवस्यायापूर्वमात्रापृथिव्यकारःसऋग्भि
भिर्ऋग्वेदोब्रह्मावसवोगायत्रीगार्हपत्यः
सप्रथमःपादोभवतिचभवतिसर्वेषुपादेषुचतुरा
त्मास्थूलसूक्ष्मबीजसाक्षिभिस्तृतीयाद्यौस
मकारःससामभिःसामवेदोरुद्राआदित्या

जगात्मा हृतृतीयः स्वतीयः पादो भवति भ
वति च सर्वेषु पादेषु वर्तमानात्मा स्थूल सूक्ष्म
बीजसाक्षिभिर्यो वमानेन अस्य वर्तकार्यः
मात्रामासामामलोकः ओंकारः सध्यावि
मत्रुप्याच्येवेदः सवतेकोतिनिमहत्तविशः
देकस्तथिः भासते स्वनामा च तुर्थः पा
दो भवति भवति च सर्वेषु पादेषु वर्तमानात्मा
स्थूल सूक्ष्म बीजसाक्षिभिर्मात्रामात्राः प्रति
मात्राकमेनानतातात्र तत्त्वाविकल्पस्वरूपो विल
यस्याङ्गसेवोमस्तेनोऽहं तं सेवे विविक्त शुद्धः सा
विशंति विश्रामिमहोनियमेन भूयोभेद
सर्वेदृश्यास्यपंचहीनोऽथ सकलः साध्या
गोसनमयः वर्तमानात्मा सर्वमयश्च ४ नेवा

रक्षि
होता
ना॰
८५

८१

पतमात्मानेपरमेश्वरस्रोंकांनिरायोका
गतृविद्यातेमकादशात्मानूलसिहेना।
नोर्मिनमहाव्रतमलछन्दश्येनमवा।
त्मानात्मानेपरमेश्वरस्नोकोनिरायोका
गतृविद्यानेपुराणवनमेविन्यानुष्टुभामहः
श्विदानन्दश्रुणोत्मानमादायमनेमोब्रह्म
सणेकोकृपादवृष्टभेवव पषउपवपषन्
सिहः सर्वेत्रसर्वेदासर्वोत्मामन्त्रेश्चितिन्
सिहः पवेकेकालपवुनरीयपषश्चिवाग्रप
षपवंवी पषपवश्चसिहः पषपकमहाना।
षपवांविस्मेषपवज्वलनेषपषमवेनोष्ठ
लपषपवन्सिहः पषपवभीषणपष
पवभद्रपषपवम्हन्तोषपवननमाम्पषा।

बपवाहस्येषणवयोगानृतोबुद्धस्येवान
छमेमन्त्यप्राटोकायञतिनेदनोक्षोकोभ
वेतः स्सनभ्योसिहस्वसमोगुणाड्गानेयोः
म्पश्रेगोर्केनृबभमप्रहताय स्मस्त्रुर्नोमम्
नोनिपोड्समभस्यासिहनसपबवोः स्रेगप्र
नानदाहष्टाहसानानग्रमनस्यम नमावाः
बकृष्याहष्टान्नसिहः श्रुड्भाकायमोन ४
ग्रेश्रोबाबाकाआमश्रमतमाणेश्रात्मन्येव
नोसिहस्वग्रीणवतेने पबहेवाभतमपब
हिसाष्यबहिष्यास्तनस्वंबगनेनहीटसवो
स्पबाहिस्याभ्रमनमष्टस्वंष्टयमान्मामाया
मानुष्येबपबोग्रपबपवमहानेबपवहिष्या
भतमपबपवहिविस्रेशपवहिष्याभ्रमनम

ईसि॰
हीतेर
ना॰
५॰

90

पथहिमाद्येथहिंख्यावलत्सर्वेगनेनहीदेस
वैमिथहिंख्याम्रतमः टमवैःद्धयमात्माप्राया
मात्रमेथपवोपपथपवमहानेथपवहिंख्या॰
म्रतमपथपवहिंविसोथपवहिंख्याम्रतमप
थपवहिंमवैनेशवपथपवहिंख्याम्रतमः
पथपवन्दमिदपथपवहिंख्याम्रतमपथपः
वभोथणपथहिंख्याम्रतमपथवभद्रपथहिं
हिंख्याम्रतमपथपवनृम्नन्तृशेथहिंख्याम्र
तमपथपवनमामेथहिंख्याम्रतमसूथपवा
हमेथहिंख्याम्रतमश्रात्मेवन्दमिहोटवोब
सभवति यपवैवद् सोकामोनिष्कामश्रा
मकामश्रात्मकामोनतस्यप्राणानत्कामं
त्यैवसमवनीयतेब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येति

स्वर्येपञ्चैकालन्नकासंनमार्थप्राणान्मनो।
वन्दसिद्धिस्नागिंवसेतेनस्मादेषमन्तसूत्र
योनलन्त्रदृहल्पमेयमानात्मप्रकाशमसी।
हिमप्रकाशाममोत्यर्वीलनेप्राणमोलेना
स्वर्षप्राप्तिमानममामेलेनउत्काश्रमषपवाग्रा
पषपवीत्काश्रपषपववीरपषलेवीत्काश्रप
षपवमहानेषलेषलवीत्काश्रपषपवाविल
देषलेवीत्काश्रपषपवत्त्वलनेषपवात्का।
श्रपषपवमवेनोह्लाविपषलेवीत्काश्रपषपा
वन्दसिद्धिश्रपषपवीत्काश्रपषपवभीषणपषा
लेवीत्काश्रपषपवमहृपषपवेत्काश्रपषले
वस्त्रस्त्रस्त्रोषलेवीत्काश्रपषपवेतमाम्भा
षलेवीत्काश्रतमपषपवाहमेषपवीत्काश्र।

नृसिंहो
त्तरता॰
५२
91

त्तस्मादात्मानमेवैवं जानीयादात्मैव नृसिं
हो देवो ब्रह्म भवति य एवं वेद सोऽकामो निष्कामः
आप्तकाम आत्मकामो न तस्य प्राणा उत्क्रामन्त्य
त्रैव समवनीयन्ते ब्रह्मैव सन्ब्रह्माप्येति य ए
वमकारो महाविभूत्यर्थं आत्मन्येव नृसिंहे दे
वे परब्रह्मणि वर्तते तस्मादयमनन्तोऽभिवहा
रूपः स्वप्रकाशो ब्रह्मैवाप्यामनमेतत्कृष्टतमप
नदेव ब्रह्माणि सर्वं तेन महामायं महाविभूत्येत।
मर्हेवागमेतद्धि महाविभूत्येन देवमहदेतद्धि
महाविभूत्येन देवं विमलेनेतद्धि महाविभूत्येन दे
वसर्वेनेत्रावमेतद्धि महाविभूत्येन तस्मादका।
रोकाराभ्यामिममात्मानमात्मानमभुक्तष्टतम।
चिन्मात्रं महाविभूतिमसि चिदानन्दमात्रमेकरा।

ंपश्यमेवब्रह्मसमकोणनालीयादात्मैवन्त

सिद्धादेवःपश्यमेवब्रह्मभवतियएवंवेद सो

कामोनिष्कामोआप्तकामआत्मकामोनत

स्यप्राणाउत्क्रामन्त्यत्रैवसमवनीयन्तेब्र

ह्मैवसन्ब्रह्माप्येतीतिहस्मजाप्रतिरूवावा

पनदेवास्मात्मानंस्नातंमेधूंतान्हास्वः

पापक्षापूरिजनग्रामस्तपतन्त्यांहेतेनमाहुणपा

स्मातेपारिजनग्रामासमश्नंति तेममेवाकरोग्रविद्या

नेतत्रीयमन्त्रीयमामानमुत्रमत्रग्रवाममदी

ंमहान्नममहान्नोक्लिन्नमविसस्वलन्नमज

ललमन्यूलन्नमवेनोग्रावमसवेनोमुवन्न

सिहमन्नामिहंभीघणमभीघणाभद्रमभद्रम्

त्युमत्युन्नमामृत्युमामृत्युहमनरूरसिंहा

स्पमि
होतिर
तां
५२

92

त्वष्टमंजानीयात नस्य हाहः पापास्य संश्चि
दानन्दघनज्योतिर्भवति नेदेवान्ज्योतिष।
मुनितीषवोहितीयाङ्गयमेवपश्यन्नम
मेवाकराग्रविधानन्तरीयानशेषमात्मा
नवेत्तीमिहात्रष्टभात्विम्प्रपंवेनेवन्तोस्मि
नवस्मिन्नातेभ्यस्तन्ज्योतिरस्मर्वंभूत
तविभातमविभातमइनमचिन्त्यमेलो
गस्यप्रकाशमानन्दघनशून्यमभवंविश्वप्र
काशपरमेवब्रह्मभवति नदेवाम्भुमेः ब्रह्म
पाश्ववित्तेषणपाश्वलोकेषणायाश्वमसा
पनेभ्याग्नुक्रमोपनिरहंकारानिरागानिष्पा
प्रहाश्रोष्ठाविपाश्रयत्तोपवीताग्रन्थाबुध्या
रातव्यः लीवामूकाः उमेतेष्वपरिवतेमा

नाः शान्ता दान्ता उपरतास्तितिक्षवः समा
हिता आत्मन्येतया आत्मक्रीडा आत्ममिथु
ना आत्मानन्दाः प्रणवमेव परमे ब्रह्मात्म
प्रकाशं शून्यं जानन्तस्तत्रैव परिसमाप्य ।
तस्माद्देवानां व्रतमाचरन्नोंकारं परं ब्रह्म
णि पर्यवसितो भवेत्स आत्मनैवात्मानं प
रमं ब्रह्म पश्यति । तदेष श्लोकः । शृंगेष्वा
शृंगं संयोज्य सिंहं शृंगेषु योजयेत् । शृंगा
भ्यां शृंगमाबध्य त्रयो देवा उपासते ॥
१ देवा ह वै प्रजापतिमब्रुवन्भूय एव नो भ
गवान्विज्ञापयत्विति तथेत्यजत्वादमरत्वा
दजरत्वादमृतत्वादभयत्वादशोकत्वादमो
हत्वादनशनत्वादपिपासत्वादद्वैतत्वा

नृसिं
होत्र
ता॰
८१

ज्ञाकोशेमसमानमानसमन्विष्टोक्षतनाड
मादकनाडन्यथ्यवारकनाडज्ञामकना
डहृस्पनाडकल्पनाडन्युथ्यवामकनाडज्ञ
मकनाडज्ञानकनाडशैशेविक्रतना
शैकेशगापेरामसिद्धमन्विष्टाकाशमिमा
मातृमानमकाशुवीर्यमाक्रष्टासिद्धीक्र
मेतरायेननेसिद्धमाक्रष्टमहनामहा
नामानवान्तक्रनामहादेवनामहा
भवनामहासनामहाविनामहानन्द
नामहानन्दनामहाप्रभुनाम्बमका
येनायेनामेनेकोक्रयांटपाशेतिनिशिक्र
योपाशेनमामस्छिदानन्दमात्र: सबन्
डभवति यपवेवट कलामिति श्रहंम

ति होवाचैवं भो वेदं सर्वं तस्माद्ब्रह्मेति सर्वाभि
धानेन स्याभिधानेन स्यादिदमयमकारः सर्व
भवति सर्वं ह्ययमात्मा ह्ययं हि सर्वान्तरो हीन
हीदं सर्वं विनात्मकेनाप्येवेदं सर्वं तस्मात्स
र्वात्मकेनाकारेण सर्वात्मकमात्मानं मन्वि
च्छेत्सैवेदं सर्वं सच्चिदानन्दरूपमिदं सर्वं स
हीदं सर्वं तस्मादितीति विज्ञेयमिदं सर्वं प्रकाशमेवा
भातीति किं सदसदिदमिदं तेन सत्त्वभूतोऽतिवाका
नन्तस्य ब्रह्मणो नाम ब्रह्मेति तस्मान्नायमा
कारः सर्वं भवति तस्मात्सकारेणाप्यमब्रह्म
त्विष्टं किमिदं सर्वमिति ह्यपवाहो विविविकि
त्सेतस्मात्सकारेण समात्मानं मन्वि त्विष्टमसकाः
रेण ब्रह्मणा मनस्यधाउकारेणा विविकित्सा।

नृसिं
होत्तर
ता॰
५४

९५

तस्मादकारेणैतमात्मानमन्विष्यमकारे
णाक्षराणामक्षरेणाउकारेणाविविक्तम्
न्यथात्मानिर्निरिन्द्रियोऽप्राणेन तमात्मसच्चिदान
न्दमात्रः सर्वात्मा स्वतिपयपवेद ब्रह्मवाय।
दमेवमनन्तं त्वाडग्रत्वाडीयत्वान्म हत्वाडि।
स्मत्वान्यन्तनेत्वान्सर्वत्तो मुखत्वान्सिंहत्वा
द्वीषणत्वाद्भद्रत्वान्मृत्युमृत्युत्वान्नमामि
त्वादहन्त्वादितिमतनृसिंहत्वाच्चग्रत्वाडीय
त्वान्महत्वान्सुन। एतहेतत्वादिति तस्मादका
रेणापरमब्रह्मात्विच्छमकारेणमनसादिबा
नामनसादिमाविनामनिविद्धोस्मयदेतत्सर्वो
मुपनते नैदेतत्सर्वोमिसिद्धोविशतिसयदा
प्रव्रयते नैदेतत्सर्वोमिस्मादेवोतिष्ठति सपन

सर्वं निकृत्य श्रन्मूलमे पीडसमेत्य त्पमेभव
स्वात्मने मेघाटदानयुग्ति वीरोत्तिमहान
निविल्लुरति न्वत्व निसवेतासुवोतिन
सिद्धोतिमी घ्रालोतिभद्रोतिमन्त्रस्वस्यः
तिनमोभिविहुभूनाखमुहिलविसदासमा
मूने नस्मादेनसकारायेनपरोणब्रह्मलो
कोक्रुधोड्काशुणविविकिनस् नशरीः
गीनिरिविद्येयाग्राणानुमास्वच्छिदानन्दमाः
त्रः सस्वरास्वविपापवेद नटेषश्लोकः
श्रूगश्रूगयेमाक्रमाघ्राश्रूगोणानेनयाज्जयेत
श्रूगमेत्तपश्रूगोतमनेनापियोजयेत ॥ २ ॥
प्रथमतीयाणानश्चप्रातश्चालप्रमात्मामसिः
हास्मिनिदोसिहास्मीनिदसवमयोहिसाः

त्रिंसि
शती
ताः
५५

95

न्मार्गं हि सर्वमेवैतेनोदयोऽनुपमात्मैकला
पर्वादिकल्पितं हि वस्तु सदयोऽस्तीते ऽत्र वस्तु
तोयं विश्वतोऽप्यानन्दघनप्रकाशमात्मवपुः।
ध्यः वैतन्यवेतोदितोऽयं ज्ञानस्वप्रानन्दपूर्णकोऽका
रणवैतवामित्रिपृष्ठऽमितन्पूर्वाहृदयाऽस्थापूर्णक
शैवागमेदं सर्वं ततः शाह मैवहितो विश्व
मोऽस्य मोक्षाच्छिन्नेयामितदं सर्वं तन्नाम
रमेश्वरपर्वे कुमवतत्त्ववस्तुतदनन्तमध्य
मेतत्त्व स्वाभाये वै ब्रह्माभयपदं वभवति य
एवं वेदेति हृदयमन्त्रं तानद्यप्रमान्नापुष्प
ह्य स्यसर्वेष्य शान्तमानमनुज्ञानानि नदी।
दं सर्वं सर्वतस्यान्नमेव कर्तृ हृदयं यो तेनानुज्ञा
नाम गमनादर्विकाधिनादमनादर्ज्ञानस्यात्र

तानाह्यमोंकाशेमितिह्यत्रुनानातिं
वाय्याग्ंकागावागेवेदेसवमत्रुनानातिव
मयेह्यमोकाशंक्षिडोदेसवनिशात्मकां
मान्मसाकेशेतितस्मान्मयमस्वापवकमुं
वतत्त्ववमनदन्मनमभयमेतत्त्वामभयव
त्त्वाभयेह्रिवेत्त्वह्मभवति यपववेदेवा
ह्मसमत्रतेकरमोह्ययमान्माश्वानत्क
पवायपस्मान्तवस्माह्वतः सविभानो।
नाक्षिह्तपवनह्ययमनोनात्रुनानाश्रात्मा
होदक्षवमसदेवात्रुसेकामोह्ययमोन्माय
सोतयतपवायकाशमितिह्यवात्रुना।
तानिवाय्या ग्ंकागावागवह्यत्रुनाना।
तिविनमयोह्ययमोकाशंक्षिदेवह्यत्रुना।

नृसिं
होत्त
ता
९६
96

नातितस्मात्समैश्वर्यमेकमेवतन्नवल्पः
नदस्त्रतममभयमेनन्द्र ह्लाभयवैब्रह्लाभय
हिवैब्रह्लभवन्तिययवैवेदेतिहस्यमन्द्रैक
लेष्वाह्ययमात्माद्वितीयनाटविकल्पोह्य
यमोकारोद्वितीयनादैवच्छिन्नयाह्यया:
मोकारात्तस्मात्समैश्वर्यमेकमेवतन्द्रवा:
सविकल्पोनाविकल्पोपिनाश्रकोवन:
भिदोभिन्नैवाश्रकोवनभिदोनपश्रभिदो
भिवमन्यमान: शान्तयामहत्त्वयाभिर्ब्रा
म्हस्वरैस्यमामोतिमेटत्तद्रयन्नप्रका:
शामहानन्दमात्मैवेनदस्त्रतममभयमेत:
द्रह्लाभयवैब्रह्लाभयंहिवैब्रह्लभवन्तिय
यवैवेदेतिहस्यम अष्टम: खण्ड: देवा

हे वैश्वनायति स्तुवं त्विममेव तो भगवन्तो का-
मात्मानं सुप्रदृष्टिशोतिनुयोत्वपद्रष्टात्तु स्वतन्त्रा
प्रात्मानमिह द्रष्टुं रूपमवाप्युकारोऽनुपलब्धा स-
र्वैश्वनव्यापिनं दैत्यमिडारात्मैव सिद्धा हितोयात्मा
यथाह्यात्मनि विश्वं बीपश्यात्मा परूपवैश्वस्व-
नश्याहि प्राते सैषा विद्या जगत्सर्वमात्मा प
रमात्मैव स्वप्रकाशोऽपि विधाजानन्नाजा वने
वात्सव न विजानाति तत्त्वं तेन मे यावत् मोहरूपा
त्वं भूतेन्वे दैतत्त्व इ मे महात्मकमनन्तस्वरूपमि
देवरूपमस्मास्योगिकानि नन्तिहेतो रूपं
रात्मैव द्रष्टुमात्मनस्त्र मसत्वं यदर्शयातिसिद्धम
सिद्धनाभ्यां सन्त्रास तत्र हेतुः सैषा वटबीज
सामान्यवटे न कवटशाखिकैवतद्या वट

स्वसि
हीते
११८

९८

बीजभूतमात्ममेकमेनेकान्तमाख्यातीतेनात्व
द्राह्मबीजान्तभूमाद्यन्तमेनत्वबभ्रशृंगीसीन्निश्च
स्वैवमेवमेवेषामायाप्राख्यातिरङ्कानिणीर्ह
र्णानिन्दत्रालटर्शीयिन्नानीविनवाभासेत
करोतिमायायावाविद्याविस्मयमेवभवति सो
ऽसौविद्यास्तूहद्भावबन्धे ऊनात्मयगुणाभिन्न
ऊष्मगुणाभिन्नासर्वेत्रब्रह्मविस्मृणात्रिकृतिप
र्णौबन्नन्दीपानस्मादात्मसर्वत्रविद्यसर्व
त्रयोनिवमण्यपिमन्नानीतावानियन्तस्मात्सर्वः
वोऽहमात्मीहिरण्यगर्भस्थूणेश्वरवस्तूऊर्वे।
नमः सर्वेणात्मोपर्श्वक्रियाशातान्मासर्वे।
सर्वमयसर्वेनीवाः सर्वमस्यात्मसर्वावस्थात्मन
स्थायात्मा: सर्वोपद्रभूतानीत्रिशायाणिविन॥

गे देवताः कोशोऽस्य हस्तप्रविशणभृत्वा श
द्धः शुद्धब्रह्माद्यात्मेमायेवतस्योदेडा
यपदादयमालास्मा मा योनिस्वशुद्धाशुद्धः
मन्त्रोऽशुद्धो निर्निजन्तूनिजेनाविभुरूढप
श्रात्मानन्दः पः प्रस्पाकारः प्रमाणोः
नैरवपवगतः स्तोमायेहोऽस्मवमदवश
स्त्वानिद्दहिब्रह्मनन्तवेकिंवनातभृपा
नैनाविद्यानुभवात्मनिरस्प्रकाशेनसर्वो
मादिनार्णविक्रपंडयोपश्यन्तहापिमस्मा
यमसदस्मस्महीथेश्वास्वाध्यानिश्रा
स्पयोनिसात्मस्यामानन्दविहृतेमिहृप
सिद्धेनदिह्मरीशान्पोब्रह्मादयहादिपिसर्वम
वेगमर्वमन्तपवशुद्धाबाह्यस्वरूपाश्रुद्धः ह

नसि
होवे
ग्रा
५८

98

स्वरूपप्रथनमन्तरेण हि देवनिरात्मकेत्येममपि-
नात्मा प्रत्येति हि सिद्धेन हि संवेदकदाविदा
त्माहि स्वमहिमस्फुरणे निःपन्नमेकमपवसा
नी स्वप्रकाशः किं न निर्णीतात्मकसा
त्मानो यद्येवनाबोधविकल्पमन्तरेण सा
वेस्यापानि द्रष्टा दृष्टः सान्ति विविक्तयः
सिद्धान्ति रवस्थे बोधोपात्तबीजात्मका
विस्पष्टत्वमसः यस्मात्तत्र दृष्टा दृष्टावि
निदृष्टा स्वव्यापारोपात्वोः नात्वः सात्पवि
प्राधान्यात्मा स्वविकृः विज्ञप्रमात्मारा
वैत्रात्मनात्म स्वविकृः स्वभावभेदात्प्रायः सा
वेपास्वविततीर्मायाधानामवीतिप्रकाशश्च
र्पेमव दृष्टः किमप्युपनहितीयमकन्नमप

मेवब्रूहि भगवन्निति ते देवा ऊचुस्त्वमेव हा
श्पश्येविश्वात्मानमेतमेव योगेऽस्य मात्मानो
ऽप्ययमेव नेति होचुर्हन्त भगवन्निति होचुः
कथं पश्यन्तीति होवाच नैव पश्यति ह्यहो
चुस्तेनोऽप्ययमेव स्वप्रकाश इति होवाच नैव
स्तस्माद्विज्ञापयतो हि पुरस्तान्न हि विभातमा
यं वस्तायमेवाऽयं ज्ञानात्वेव ज्ञानी विदितो
विदितात्परमिति होचुः स होवाच न ज्ञाप्यत इत्य
त्यन्तस्वरूपाविनाप्यद्वयस्य कं मनस्वरूपा
तोऽस्य मूर्तिमद्वयमस्ति न त्वविश्वात्मानमेवाव
वक्तायेके न वनते दैतदात्मानमेवमिति पश्य
नः पश्यन्ति न दैतन्मनसा मात्मानमेव ब्रह्मो
वाच हि अविकिमिति सामन्येतदेवत्सार्णवता

मशि
होने
रना:
९५

९९

पञ्चपञ्चात्मने नमः शब्दात्मने नमः स्पर्शात्मने नमः रूपात्मने नमः रसात्मने नमः
गन्धात्मने नमः वचनात्मने नमः आदानात्मने नमः गमनात्मने नमः वि-
सर्गात्मने नमः आनन्दात्मने नमः बोद्धात्मने नमः मनो-
ऽहंकारात्मने नमः चेतनात्मने नमः प्राणात्मने नमः
अपानात्मने नमः व्यानात्मने नमः उदानात्मने
नमः समानात्मने नमः इन्द्रियात्मने नमः विषयात्मने नमः
करणात्मने नमः तत्त्वात्मने नमः संगात्मने नमः गुणात्मने नमः विक्रिया-
त्मने नमः देशात्मने नमः जन्मात्मने नमः कर्मात्मने नमः
समाधानात्मने नमः ध्यानात्मने नमः ब्रह्मात्मने नमः विभूतात्मने नमः क-
डिम्भाय नमः कडिम्भाय नमः अशान्तो ऽस्म्यात्मने नमः सर्वस्मान्नम-
वेऽस्मान्नमः विभान्तमन्ययपञ्चपञ्चात्मने नमः सोऽह-
मिति महावाक्य ॥ इति श्रीमहाराजाधिराज
विठ्ठलादिविदितानामनिगमहात्मन: केशवकथ्य

मितिहोचुः किं तेन न किंचनेतिहोचुर्यथा
माश्यैयद्दशानं वत्साहोहामिमामात्तुनासीथञ्चैो।
नोस्मीतितांनात्तानञ्जैतिहोचुः नचैवास्मीतिहो
चुःस्तुतेवेनमात्मानमिंद्रमितिहोवाचपश्यपाम
पवभगवन्नवयंपश्यामो नैवायं वकुं
शास्मोनमस्तेभगवन्नस्मीदतिहोचुर्नेमन्ता।
व्यस्यानितिहोवाचवेकस्यात्तेसेषपवात्म
निहोवाचनेहोचुर्नेमस्तम्भेवयनत्र इनोहय
नापतिर्देवानन्नस्मात्मस्तात्प्रणामेति नद
प्येकः उत्तमो नेनमानीयादत्त्रता।
रमात्मरम अत्रतामडयंतव्याउपद्रष्टारमा
चैनंटीति प्रथमः खण्डः २ इत्यथर्ववेदो।
पनिषन्नृसिंहोत्तरतापनीया समाप्ता २४

नसि
होतेर
ना॰
३१

100

कठवल्ली॰ ३५ केनोपनिषत ३६ महाप
र्वाणि दशोपनिषत्मध्ये लिखितम

अथ पुरुषो ह वै नारायणोकामयत प्रजाः सृ
जेयेति नारायणात्प्राणो जायते मनः सर्वे
न्द्रियाणि च खं वायुर्ज्योतिरापः पृथ्वी वि
श्वस्य धारिणी नारायणाद्ब्रह्मा जायते नारा
यणादिन्द्रो जायते नारायणाद्द्वादशादित्या
एकादश रुद्राः सर्वे देवताः सर्वाणि च भूता
नि नारायणादेव समुत्पद्यन्ते नारायणे प्र
वर्त्तन्ते नारायणे प्रलीयन्ते १ अथ नित्यो देव
एको नारायणो ब्रह्मा च नारायणः शिवश्च
नारायणः शक्रश्च नारायणो द्वादशादित्या

श्च नारायणो वसवोश्विनौ च नारायणः
सर्वे ऋषयोपि नारायणः कालश्च नारा
यणः दिशश्च नारायणः ऊर्ध्वश्च नाराय
णः ऊर्ध्वश्च नारायणः अन्तर्बहिश्च ना
रायणो नारायण एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च
भव्यं मध्यं नित्यो निष्कलो निराख्यातो
निर्विकल्पो निरंजनः शुद्धो द्वितीयो न द्वि
तीयोस्ति कश्चिद्य एवं वेद स द्रष्टा
पि क्रमस्मनः प्रत्यग्भवात्स्मात् प्रयाति
परमं पारं विमुक्तो यत्पदमव्ययं पत्रे
नारायणस्योपनिषद् यो ह वै नारायण
स्योपनिषदमधीते स सर्वेभ्यो ग्रहेभ्यो
मुक्तो भवति सर्वलोकानामेव सत

नाराय
णोप
९२

नं च गानामस्तनं च गायत्र्यं सोमितीदमहदृ।
याहस्वमध्यतिहितोयमोमित्येकाक्षरं
त्वमध्यतिहितोयमोमित्येकाक्षरं नम इति
द्वे अक्षरे नारायणायेति पञ्चाक्षराणि
तद्वै नारायणस्याष्टाक्षरं पदं यो ह वै नारा
यणस्याष्टाक्षरं पदमध्येत्यनपब्रुवन्सर्व
मायुरेति विन्दते प्राजापत्यं रायस्पो
षं गौपत्यं ततोऽमृतत्वमश्नुते इति २
इत्यथर्ववेदे नारायणोपनिषत्समाप्ता
३८

ॐ अम्भस्यपारे भुवनस्य मध्ये ना
कस्य पृष्ठे महतो महीयान् शुक्रेण ज्यो
तींषि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे

श्रुतः योस्मिन्निदं सर्वं विवेति सर्वे यस्मि
न्देवा ऋषयो विश्वतिष्ठं: तं देवभूतनद्रा
भव्यमानमितं नहोरपरमेश्वामनं। येना
हूतं विश्वेदेवं महीवैश्यनादित्यसन्नपातितं।
नमाम्यामनमानं॥ यदन्नः सम्सेकवयो
वदन्तिनानदहोरपरमेश्वनायतः प्रसूताज
गतः प्रसूतौ तोयेनजीवाल्विसमस्तं भूम्या
म यदैश्वर्योभिः प्रकृमानृश्वं वाविवेशभू
तानि वनावसाणि श्रुतः पानामदपीय
तेहि पान्नांयन्महतामहान्तम यदेका
मव्यक्रमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः पुर
स्तात तं देवं तेनडपमनमाहुस्तदेवदेव
[illegible] ॥ इष्टापूर्तं बहुधा जातं जातं।

हृद
त्ना
९२

102

यमानेविष्णुर्विभर्तिभुवनस्यनाभिः नदेवा
निन्नदायुग्मस्यचंलद्रवन्द्रमाः नदेव
श्रुक्रमस्तेनद्रमनदायलनस्नापतिस
वैनेमघान्नेविद्यैविद्युतःपुरुषादयि का
लात्रहृतोकाश्यपाहोयगाम्बसर्वेशाः प्र
धमासोमासाश्चनवःसवत्सरश्चकल्पान्ते
म सश्चापःप्रकृत्यैश्मेश्चनानिदुम्मयो
मर्वेः नेननुधूमातेऽन्वनमय्यपोन्नग्रा
भव नतस्यैशाकश्चननस्यनाममहद्यशा
नमनूशृतिशृतिरूपमस्यनचलुषापश्य
तिकश्चनेनम हृदामनोषामनसाभिक्लृ
प्तोयएतोद्विदुरमृतास्तेभवन्ति श्रद्धः सा
म्नेनोहृगणगभरस्यशपथहृदेवः प्रदि

शोऽनु सर्वाः पूर्वो ह जातः स उ गर्भे अन्तः । स वि
जायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखास्ति
ष्ठति विश्वतोमुखः । विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतो
मुखो विश्वतो बाहुरुत विश्वतस्पात् । सं
बाहुभ्यां धमति सं पतत्रैर्द्यावाभूमी जनयन्दे
व एकः । वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि वि
द्वान्यत्र विश्वं भवत्येकनीडम् । यस्मिन्निदं
सं च वि चैति सर्वं स ओतः प्रोतश्च विभूः प्रजासु । प्र
तद्वोचेदमृतन्नु विद्वान्गन्धर्वो नाम निहि
तं गुहासु । त्रीणि पदानि निहिता गुहास्य या
स्तानि वेद स पितुष्पितासत् । स नो बन्धुर्जनिता स
विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा । यत्र
देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामन्नध्यै

हर
क्षा
२२

103

इयन्त परिद्यावापृथिवीयन्ति सद्यः परि
लोकान्परिदिशः परिस्वः ऋतस्यतन्तुं
विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत्तदासीत्प
रीत्यलोकान्परीत्यभूतानि परीत्यसर्वाः प्र
दिशोदिशश्च प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्या
त्मनात्मानमभिसंबभूव सदसस्पतिमद्भु
तंप्रियमिन्द्रस्यकाम्यम् सनिंमेधामया
उदीर्ण्णजातवेदापश्चान्निरृतिमस्मा
पश्चाच्चमहिमावहुजीवनेर्वादिशोदिशः मा
नोहिंसीर्जातवेदोगामश्वंपुरुषंजगत् आ
बिभ्रदग्नआगहिश्रियामापरिपातय पुरु
षस्यविद्मसहस्राक्षस्यमहादेवस्यधी
महितन्नोरुद्रः प्रचोदयात् नमस्कारायवि

द्महेमहादेवायधीमहितन्नोरुद्रःप्रचोदा
यात् तत्पुरुषायविद्महेवक्रतुण्डायधी
महितन्नोदन्तीप्रचोदयात् तत्पुरुषायवि
द्महेवक्रतुण्डायधीमहितन्नोनन्दीप्रचो
दयात् तत्पुरुषायविद्महेसुवर्णपक्षाय
धीमहितन्नोगरुडःप्रचोदयात् कात्याय
नैविद्महेकन्यकुमार्यैधीमहितन्नोदुर्गाप्र
चोदयात् नारायणायविद्महेवासुदेवाय
धीमहितन्नोविष्णुःप्रचोदयात् तत्पुरुषाय
विद्महेमहासेनायधीमहितन्नःषण्मुख
प्रचोदयात् पावकायविद्महेसप्तजिह्वा
यधीमहितन्नोवैश्वानरःप्रचोदयात् वैश्वा
नरायविद्महेलालीलायधीमहितन्नो

बृह
त्रा
९४

104

ग्निः प्रचोदयात् भास्कराय विद्महे महा
द्युतिकराय धीमहि तन्न आदित्यः प्रचो
दयात् नृसिंहाय विद्महे वज्रनखाय धी
महि तन्नो नृसिंहः प्रचोदयात् चतुर्मुखा
य विद्महे कमण्डलुधराय धीमहि तन्नो ब्र
ह्मा प्रचोदयात् महापापमहादोषशान्तमू
लाशान्तकरा सर्वोहतत्वमेपापहृद्वोऽङः स्व
मन्त्राशिनी हवींष्यसन्नमम्भनाशान्तमूल
शान्ताकृत् शान्तमन्त्रलिपापातिशान्तमाद्य
विविंयति काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परु
षः परुषस्परि एवा नो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण श
तेन च तस्मै ते देव्यष्टके विधेम हविषा वया
म अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्ध

३ शिरस्तायामिनाहेविमोरानमपेदपदे ४
मिधेन्नुपेराणोपत्रिलोकयारिणोङ्हनामि
वराहलकमनेशतबाहुना मतिकेश्वमा
पापत्मपाकृकृतेकत नयातेनपापेन
गक्षामिपरमागति यनशन्नूभयामहे १ ख
क्तिदाविशस्पटि १ खलिनश्चन्द्रो १ यपा
नमस्तोस्तुपल: ४ ब्रह्मणानेप्रथमे ५ या
नमूर्ध्निरव ६ श्रीमेभजतुअलक्ष्मीमेनश्य
तविष्णुःकोबेरेवाक्षोसोभिरिमाहोमात
नेपङ्कजपममनयत महेन्द्रोवज्रबाहुश्चा
डप्रीतामेयक्षुतलालिनोमघवाकरोतु ह
न्तिपापमान योमानरोक्षमामानसरणक
ताहब्रह्मणाप्यते कन्नोबन्तयशोशिनः

सह
ना॰
९५

105

प्रारीं यज्ञाश्रमलेकं सीदन्तमिन्धीदनेत्रेणो
स्मात्रैक्षि वरुणपवित्रैर्वितते पुरा लोकेन
पूतस्ते संतितत्कृतानि तेन पवित्रेण शुद्धेन
पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम मन्त्रः आ
पो हि ष्ठा मयोभुवस्त्वाद्दि गन्धद्वारां दुराध
र्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम ईश्वरीं सर्वभू
तानां नामिहोपह्वये श्रियम् हिरण्यशृङ्गं
वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः यन्मे म
नसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतं तन्म
इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनन्तु पु
नः पुनः नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो
वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः यदपां

क्रोंपद्मेभ्यो पद्मं दृशान्नेनदपगृह्णनात अ
भ्यनात्प्टतोयानाद्यक्ष उग्रात्यनिग्राह्यात
न्तमेवहृत्योगनापानिना यवमर्षेन सो
हमपापो विजानीतं प्रकाशकेत्विषः
नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकता
म् यथाश्वमेधावभृथः तथाघमर्षणः
अग्निस्ये गोपयन्नेतत्स्मृतिश्रुत्योः डिण्डिमाः
सर्वतापहृत्क्रिया अग्निक्रियामहं पूर्वो
तत्त्वप्राज्ञोक्तये श्रुण्वन्तु सद्भिर्मया ऋ
तं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत ततो
रात्र्यजायत ततः समुद्रो अर्णवः समु
द्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत अहोरा
त्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी सूर्या

स्नह
त्वा
२६
106

चन्द्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयत् । दि
वंचपृथिवींचान्तरिक्षमथोस्वः । यस्पृ
थिव्यांजनमसान्तरिक्षेविराट्सोम । इमा
न्तायोवरुणः । एतानहमत्रमतिभ्यः । पा
शभृन्नमस्यमयेश्चवनमस्यगोमायघृणपङ्क्ता
नालोकानेष्वभृत्याहिरण्मयः । द्यावापृ
थिव्योर्हिरण्मयोसोमृतं महः । महः स्व
सोस्म्यादि । अग्नेश्चलतिस्रोतिरहमस्मि
योनिश्चलतिब्रह्माहमस्मिपाहमस्मिब्र
ह्माहमस्मि । अहमस्मिब्रह्माहमस्मिअह
मेवाहमान्नहोमिस्वाहा । अकार्यकार्य
वकीर्णीस्तेनोभ्रूणहागुरुतल्पगः । वरु
णापामघमर्षणस्सर्वपापात्प्रमुच्यते । ते

गोभूमिस्वर्णमौरोहस्त्रप्रवदन्ति धीराः ॥ ७१ ॥
कालत्रयेष्टः प्रथमेविपुमेजन्मयन्मजाभ्युवत
स्पाणाला हस्ताभ्यां विषघ्नौ पिमानोऽप्यप्येहस्तो
मौवाहूपे सवानरः प्रसन्नातयशोऽग्रहासे
ममसमावर्तनन्तएलायविग्रहे पोप्रतिष्ठितदे
वः यक्षुन्नदयातनप्रश्नः प्राणेवः स्वेवः गाना
पंकचकहद्राहदक्षदलीवनन्दी ग्रुभ्रएत्रबवप
वव गरुडेब्रह्मा विसूत्रनरासिंहनयवव ।
भ्योऽहि स्पृ पिनक्षुद्र गौविक्रमणाडादशाभ्यासि
नात्ववृद्धि सिंहा लेवामसेममराति यतीनां
दहालिवदः मनः पर्वदानि ऊर्णाणि विष्णाना
वेवीसिन्नंद्धीरिनानागैः नामांनिवर्णानुपस
न्वलली वैराग्ने कमफलेषु त्रषाम ऊर्ध्वदे

हर
त्रा
२१
107

वीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः अग्ने
त्वं पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि
विश्वा पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोका
य तनयाय शंयोः विश्वानि नो दुर्गहा जा
तवेदः सिन्धुं न नावा दुरितातिपर्षि अग्ने
अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता
तनूनां पृतनाजितं सहमानमुग्रमग्निं
हुवेम परमात्सधस्थात् सनः पर्षदति दुर्गा
णि विश्वा क्षामद्देवो अति दुरितात्यग्निः प्र
त्नोषि कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यः
श्च सत्सि स्वां चाग्ने तन्वं पिप्रयस्वास्मभ्यं च सौ
भगमायजस्व गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं त
वेन्द्र विष्णोरनुसंचरेम नाकस्य पृष्ठमभि।

संवत्सरो वै संवलोके ऽहमादध्यान्नाम ना
नवेदेस चतुर्दश प्रथमः खण्डः भूरग्न
ये पृथिव्यै स्वाहा २ भुवो वायवेन्ता
रिक्षाय स्वाहा स्वरादित्याय दिवे स्वा
हा ३ भूरग्नये पृथिव्यै स्वाहा भुवो वायवे
न्तरिक्षाय स्वाहा स्वरादित्याय दिवे स्वाहा
भूर्भुवः स्वस्ते चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो
देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः स्ववच्चमोम
४ भूरग्नये पृथिव्यै च महते च स्वाहा भुवो
वायवे चान्तरिक्षाय च महते च स्वाहा स्वा
रादित्याय दिवे च महते स्वाहा भूर्भुवः स्वा
चन्द्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते स्वा
हा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः स्व

ग्रह शा न्ति ९८

108

मेहरोम ॥ पाहि नो अग्न एनसे स्वाहा । पा
हि नो विश्ववेदसे स्वाहा । यज्ञं पाहि विभाव
सो स्वाहा । सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा । पञ्च
त्समान्घर्मो विश्वरूपश्चान्तरा मश्चान्तरा म
विशेषमन्तो शक्तः प्रवाचो पतिं घृतेन्द्रा
मिश्च न्द्राय क्रूं स्विभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा
पितृभ्यो भूर्भुवः स्वश्छन्दो ६ नमो ब्रह्म
णे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भू
यासं कर्णयोः श्रुतं मा च्योढ्वं ममामुष्य ।
ॐ ऋतेन तपः सत्येन तपः श्रुतेन तपः शान्तेन त
पो भूर्भुवः स्वर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः । १ य
था वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्ये
वं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथा ।

क्रियाणेकनेवह्निनावकामेघघुवेषुवेहा।
वाविह्वलीयछ्यामिकंतेपंतिष्योमोलेव
मन्त्रतोदाह्मानेत्वगुप्सेत ८ श्रुणणणीया
म्नह्नतामह्नियानानोगुह्नयानीह्नितोज
नौः तमकृत्तपशुपनिवानशाकोदातः
प्रसादान्मोह्निमानमोशाम सप्तप्राणाः प्र
भवन्तितस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्तहो
माः सप्तइमेलोकायेषुचरन्तिप्राणागुहा
शयानिहिताः सप्तसप्त अतःसमुद्रागिर
यश्चसर्वेऽस्मात्स्यन्दन्तेसिन्धवः सर्वरूपा
अतश्चसर्वाओषधयोरसाश्चयेनैषभूतैस्तिष्ठता
न्तरात्मा ब्रह्मादेवानांपदवीः कवीना
मृषिर्विप्राणांमहिषोमृगाणाम् श्येनो

हर
त्राग
१५

109

गत्वांसोमस्यापिनिवेनानोसोमःपवित्रण
मेतिभृत्। अग्नेनामेकालोह्निश्चश्लकः
सोबद्धेअग्नेनान्ननपत्नीसरूपाम। अग्नो
त्रिकोन्त्रमसाएणनशातेनत्यानोनाभुक
भोगामनोत्यः हस्मः श्रुविश्वइहग्नानो
हासहोनावैदिभ्रटतिनीश्चेश्चुणमत। नम
डोसहतनसेयामसडूक्षागोजाग्नुद्विना
मस्तेनहहत्। यस्माज्जातान्नपरः किंचना
सयआविवेशभुवनानिविश्वा। प्रजाप
तिः प्रजायासंविदानस्त्रीणिज्योतींषिस
चेतेसषोडशी। हुतमसिमित्रेहुतमस्यया
निहुतेभ्यितोहुतमसम्पापम। अनुष्टुपमा
वहमातरणसस्वाहाकृतहस्रभवंतिरहा।

व्यम समुद्रादूर्मिर्मधुमाँउदारदुपांशुना
सममृतत्वमानट् घृतस्यनामगुह्यं
यदस्तिजिह्वादेवानाममृतस्यनाभिः
वयंनामप्रब्रवामाघृतेनास्मिन्यज्ञेधा
रयामानमोभिः उपब्रह्माशृणवच्छ
स्यमानंचतुःशृंगोवमीद्गौरएतत् चत्वा
रिशृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्त
हस्तासोअस्य त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवी
तिमहोदेवोमर्त्याँआविवेश त्रिधाहितं
पणिभिर्गुह्यमानंगविदेवासोघृतम
न्वविन्दन् इन्द्रएकंसूर्यएकंजजाना
वेनादेकंस्वधयानिष्टतक्षुः योदेवानां
प्रथमंपुरस्ताद्विश्वाधिकोरुद्रोमहर्षिः

सूर
नार
११

110

षिः हिरण्यगर्भं पश्यत जायमानं स नो
देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु यस्मात्प
रं नापरमस्ति किंचिद्यस्मान्नाणीयो न
ज्यायोस्ति किंचित् वृक्ष इव स्तब्धो दि
वि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वं ।
न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके ।
अमृतत्वमानशुः । परेण नाकं निहितं
गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति वे
दान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः संन्यासयो
गाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः ते ब्रह्मलोके तु प
रान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे
दह्रं विपापं परवेश्मभूतं यत्पुण्डरीकं
पुरमध्यसंस्थं तत्रापि दह्रं गगनं वि ।

प्रोक्तस्मिन्परटत्त्व हृद्गुणास्मितवाम यो
वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः त
स्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः अ
नो नस्याविश्वसदेवनारिव ४ सहस्र
शीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवं विश्वा
नारायणं देवमक्षरं परमं पदं विश्वतः प
रमं नित्यं विश्वं नारायणं हरिम् विश्वमेवे
दं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति पतिं विश्व
स्यात्मेश्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम् नारा
यणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम् ना
रायणं परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः नारा
यणः परो ज्योतिरात्मा नारायणः परः ना
रायणः परो ध्याता ध्यानं नारायणः परः

बृह
न्नार
२२२

111

म पाप्मा विपाप्मा स्वात्मन्यस्मात्सत्त्वपापः पाः
पश्चात्किं विज्जगत्यस्मिन्नुष्णेन कृपणोऽपि
वा अन्तर्बहिश्च नन्दैव व्याप्यानामपु
णः स्थितः अन्तमव्यापकव्यमणुद्रातो
नैविभ्रुशम्भवम पद्मकाशप्रकीका
शरीरिवाप्ययोनुवम अनोऽहृष्टा
वित्स्यानन्दनाम्मात्मपरीतिष्ठति हृद
यविद्वानीयाद्विश्वस्यायतनमहत्
मतत्त्वभिराभिमनुलोम्नमाः काशमा
त्रिभ तस्मान्नखविहृत्त्वनन्तोस्मिन्सर्व
प्रतिष्ठितं तस्मात्सर्वमहानात्मनि विष्णो
विविश्वतोमुखैः सोऽयभोगपभर्त्तास्त
एकनाहारमत्ययः कार्यः तिर्यगूर्ध्वमध

प्राग्येरश्मयप्रसपसन्तताः सन्तापयति।
स्वदेहमापादतलमस्तकम् तस्यमध्येव
ह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थिता: नीला
तोयदमध्यस्था विद्युल्लेखेव भास्वरा नीवा
रशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा तस्याः
शिखायाः मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः स
ब्रह्मा स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः
स्वराट् १ [illegible] नमेव मस्तुवादौ दीन स
हमेव कालोनानाहकानमस्तारायणाख्य
तो ब्रह्म वास्थित प्रचलतीव ऋतं सत्यं परंब्र
ह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम् ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्ष
विश्वरूपाय वै नमः अग्निवायुमनन्ताष्टव
आदित्यावापश्चवनमाण्डलेनयाति स्वचा।

हर
न्मा
२२२

तमेताक्ष्व वनह्वामण्डले मक्ष्वर्गो लोको लो।
कोऽथ य पृथपतस्मिन्माण्डले अग्निविद्युरोथ
लोनि पञ्जिथिमयन्नधामण्डले मयन्नधालो
कोऽथ यपृथपतस्मिन्माण्डले विदिषोष्णलेना
निमामानिममास्नामण्डले ममास्नालोक
मैधाइयाभ्ये व विद्यानपति यपथालनाटे
मैहैराममयः पृकथः आदित्यो वेतेनऽजो
वलयशवबः आत्मानामनो मत्तः मत्रः
मत्तः मनोमित्रो वायुराकाशः प्राणो लो
कः पालः कः कितस्तस्मन्नमाघ्रस्ते ता
नो वा विष्णः कतमः कतमः स्वयम्भूः प्रजा
पतिः सवत्सरातिसवत्सरो मासा वा दिनाय
पथपृकथपथ भूतानामधिपतस्त्रिलाणः म

युंजंसलोकताम्श्नोतिनात्मामेवदेवतानांसायु
ज्यंसार्ष्टितांसलोकतामाप्नोति यएवंवेदतस्यपति
पत ॥ एवंवेदस्पर्शनापतिनोपनिषत ॥ १२ ॥ ओ
ह्रीणिहृर्याश्चादित्यमहेवपान्निनपः सत्यमध्वरा
ल्लितछमनदापः आपावापातिरसोमत्तेबलमुपा
धेवः सदोम सर्वोह्यद्रस्तस्मैरुद्रायनमोअस्तु पु
रुषोवैरुद्रःसन्महोनमोनमः विश्वंभूतंभुवं
नंचित्रंबहुधाजातंजायमानंचयत सर्वोह्येषरु
द्रस्तस्मैरुद्रायनमोअस्तु कद्रुद्रायप्रचेतसेमीढु
ष्टमायतव्यसेवोचेमशन्तमोहृदे सर्वोह्येष
रुद्रस्तस्मैरुद्रायनमोअस्तु नमोहिरण्यबाहवे
नमोहिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपायहिरण्यपत
येम्बिकापतयेउमापतयेपशुपतयेनमोनमः यस्यवै

स्मर
ना
रा
११३
113

केकरोत्यग्निहोत्राहवनीयेभवतिश्रुतिरितिः स
नैवास्याहुतयोनिर्हुताभवन्तिश्रुतिरिति १ काण
ष्वापज्जयतिपञ्चमहोदितिदेवागन्धर्वोमनुष्याः प
शवोसुराग्नेषामसर्वभूतानांमातामेदिनीमहतो
महीमाविश्वगायत्रीपृथ्वीपृथ्वीबहुलाविश्वभू
ताकनमाकायमानमस्मेनमस्यतिवसिष्ठः आ
पोऽहंसर्वविश्वाभूतान्यापः प्राणावाआपः पश
वआपोन्नमापोमृतमापः सम्राडापोविराडापः
स्वराडापःछन्दांस्यापोज्योतींष्यापोयजूंष्यापः
सत्यमापःसर्वादेवताआपोभूर्भुवःस्वरापः ओं
आपःपुनन्तुपृथिवींपृथिवीपूतापुनातुमा।
म पुनातुब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूतापुनातुमाम्।
यदुच्छिष्टमभोज्यंवायद्वादुश्चरितंमम सर्वंपुनन्ता

नत्वमामापोसम्नोचश्रमितिग्रहोस्वाहा ॥ अग्नि
श्चमामन्युश्चमन्युपतयश्चमन्यु कृतेभ्यः पा
पेभ्योरक्षन्तांयदह्नापापमकार्षंमनसा॰
वाचाहस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेणशिश्ना अ
हस्तदवलुम्पतुयत्किंचिद्दुरितंमयिइदमह
ममृतयोनौसत्येज्योतिषिजुहोमिस्वाहा ॥ सू
र्यश्चमामन्युश्चमन्युपतयश्चमन्यु कृतेभ्यः पा
पेभ्योरक्षन्तांयद्रात्र्यापापमकार्षंमनसावा
चाहस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेणशिश्नारात्रि
स्तदवलुम्पतुयत्किंचिद्दुरितंमयिइदमहंमा
ममृतयोनौसूर्येज्योतिषिजुहोमिस्वाहा ॥ ओं
मित्येकाक्षरंब्रह्मब्रह्मणऋषि गायत्रंछ
न्दः परमात्मस्वरूपसायुज्येविनियोगः ॥ आ

हद
लाग
१४
114

यातवरदेदेवीमन्त्रंब्रह्मसम्मिते गाय।
त्रीछन्दसांमातरिदंब्रह्मजुषस्वनः ॐ ओजो
सिसहोसिबलमसिभ्राजोसिदेवानांधाम
नामासिविश्वमसिविश्वायुःसर्वमसिस
र्वायुरभिभूः ॐ गायत्रीमावाहयामिसावि
त्रीमावाहयामिसरस्वतीमावाहयामि छ
न्दर्षीमावाहयामि श्रियमावाहयामिब
लमावाहयामि गायत्र्यागायत्रीछन्दोवि
श्वामित्रऋषिःसवितादेवता अग्निर्मुखं
ब्रह्माशिरोविष्णुर्हृदयं रुद्रःशिखापृथि
वीयोनिःप्राणापानव्यानोदानसमानाः
सप्राणाश्वेतवर्णासांख्यायनसगोत्रागाय
त्रीचतुर्विंशत्यक्षरात्रिपदाचतुष्पदाषट्कु।

ति: पंचशीर्षोऽपनयने विनियोगः ॐ भूः
ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ स
त्यम् ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धी
महि धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ आपो ज्यो
ती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् ॐ तद्ब्र
ह्म ॐ तद्वायुः ॐ तदात्मा ॐ तत्सर्वम्
ॐ तत्पुरो नमः ॐ उत्तमे शिखरे देवि भूम्यां प
र्वतमूर्धनि ब्राह्मणेभ्यो ह्यनुज्ञाता ग
च्छ देवि यथासुखम् अन्तश्चरसि भूते
षु गुहायां विश्वतो मूर्तिषु त्वं यज्ञस्त्वं वि
ष्णुस्त्वं वषट्कारस्त्वं रुद्रस्त्वं ब्रह्मा त्वं प्रजा
पतिः ॐ अमृतोपस्तरणमसि प्राणानां ना
विशान्तकस्तेजो हासि प्राणाय स्वाहा प्रा

बृह
त्राग
२२५

115

पानेनिविष्टोमृतंजुहोमि अपानायस्वा।
हा व्यानेनिविष्टोमृतंजुहोमि व्यानाय
स्वाहा उदानेनिविष्टोमृतंजुहोमि उदा
यस्वाहा प्राणेनिविष्टोमृतंजुहोमि शि
वोमाविशाप्रदाहाय प्राणायस्वाहा अपा
नेनिविष्टोमृतंजुहोमि शिवोमाविशा
प्रदाहायापानायस्वाहा समानेनिवि
ष्टोमृतंजुहोमि शिवोमाविशाप्रदाहा
यसमानायस्वाहा ब्रह्मणि म आत्मामृ
तत्वायामृतेनाप्यायनमसि १श्रद्धायां प्रा
णेनिविश्यामृतंहुतंप्राणमन्नेनाप्या
यस्व अपानेनिविश्यामृतंहुतमपान
मन्नेनाप्यायस्व व्यानेनिविश्यामृतं

नेव्यान्नमनेनाप्यायस्व उदानेनिविष्टप्रा
णस्तेहुतमनुदानमनेनाप्यायस्व समाने
निविष्टप्राणस्तेहुतेसमानमनेनाप्याया
स्व ब्रह्मणिम आत्मामृतत्वाय प्राणा
नाग्निर्कीर्तिसहस्राभाविशान्तकलेना
नेनाप्यायस्व अङ्गुष्ठमात्रपुरुषो अङ्गुष्ठ
च समाश्रितः ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः
प्रीणातिविश्वभुक मेधाटवीजपमा
लानप्रागाहिमाश्रीभद्रानयाजपशाद्धो
पमाणाउक्रमाहृहङ्डेदमविदष्ट्रयवो
ग: नयाजप्रवसश्रीभवाति दैविनयाव
स्यागतश्रीरुतनया नयाजपश्चिरविन्दे
नेवस्वमनोज्जपश्रद्धविणनमो मधांमे

इन्द्रोददात्तमेधांदेवीसरस्वती मेधांमे।
अश्विनावुभावाधत्तांपुष्करस्रजौ सूप्र
स्त्रवर्णमेधामायान्तुविष्णुवयमनः दे
वीमेधामत्तुघ्नानानासामेमेधास्त्राभि
जेषनांधामांमृधोहभिविश्वरूपांहि॥
एषवर्णोंजगतांजगन्या ॐनमस्तेनीपय
मोपित्वमानामांमामेधांसश्रीकान्ता
षनाम् सद्योजातंप्रपद्यामिसद्योजा
तायवैनमः भवेभवेनातिभवेभजस्व
मांभवोद्भवायनमः वामदेवायनमो
ज्येष्ठायनमःश्रेष्ठायनमोरुद्रायनमः
कालायनमःकलविकरणायनमो
बलप्रमथनायनमः सर्वभूतदमना

यनमोमनोन्मनायनमः ॥ अघोरेभ्योथघो
रेभ्योघोरघोरतरेभ्यश्च सर्वतः सर्वसर्वेभ्यो
नमस्तेअस्तुरुद्ररूपेभ्यः ॥ तत्पुरुषायविद्महेम
हादेवायधीमहितन्नोरुद्रः प्रचोदयात् ॥ २ ॥
ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूताना
म् ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रह्माशि
वोमेअस्तुसदाशिवम् ॥ ३ ॥ ब्रह्ममेतुमामधु
मेतुमांब्रह्ममेवमधुमेतुमां ॥ यास्तेसोमप्र
जावत्सोभिसोअहंदुःस्वप्नहन्दुरुष्षहयास्
तेसोमप्राणांस्तान्जुहोमि ॥ त्रिसुपर्णम
याचितंब्राह्मणायदद्यात्ब्रह्महत्यांवा
एतेघ्नन्तियेब्राह्मणास्त्रिसुपर्णंपठन्तिते
सोमंप्राप्नुवन्त्यासहस्रात्पङ्क्तिंपुनन्ति ॥ ४ ॥

महा
नारा
११२
117

ब्रह्ममेधया मधुमेधया अद्या नो देव सवितः
प्रजावत्सावीः सौभगं परा दुःष्वप्न्यं सुव विश्वा
नि देव सवितर्दुरितानि परा सुव यद्भ
द्रं तन्न आसुव मधुवाता ऋतायते मधुक्ष
रन्ति सिन्धवः माध्वीर्गावो भवन्तु नः मधु
नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः माध्वी
र्नः सन्त्वोषधीः मधुमान्नो वनस्पतिः मधुमां
अस्तु सूर्यः मधु द्यौरस्तु नः पिता। य इदं
त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्याद्भ्रूणहा
त्यां वा एते घ्नन्ति ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं प
ठन्ति सोमं प्राप्नुवन्ति आसहस्रात्पङ्क्तिं पुना
ति ५ ब्रह्ममेधया मधुमेधया ब्रह्ममेव म
धुमेधया ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनाम्

स्त्रिविष्णाणाणामे हृश्रोमद्गणाणां श्रेपतोमढ़ा
णाम्नियानिविलानामेम: पवित्रमस्मैतिरम
न हृम: शुचिमहस्त्रावलोर्तिनमद्रेतानाबाटा
घटंनिलिमृदोणामत त्वमुद्रमस्तमसद्यामा
मटक्षाणाणानाजतनाओद्विनान्नतम यरट
विस्वपर्णामयाविनेब्राम्पाणायदथ्याद्वीरा
हृन्मावायुतेस्त्राति येब्राम्पणाश्विहृपणा:
पटत्निलमोमस्राम्रवत्मामहसात्मक्रिशुन
त्ति १ प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शु
ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वा
हा वाग्मनश्चक्षुः श्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोब
ध्याकूतसंकल्पा मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विर
जो विपाप्मा भूयासं स्वाहा शिरःपाणिपाद

हर
ताग
२८

118

पार्श्वपृष्ठोदरजंघाशिश्नोपस्थपायवो मे
शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूया
सं स्वाहा त्वक्चर्ममांसरुधिरमेदोस्थिम
ज्जा मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा
भूयासं स्वाहा शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः
मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूः
यासं स्वाहा पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशा मे
शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूया
सं स्वाहा अन्नमयप्राणमयमनोमयवि
ज्ञानमयानन्दमया मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजा विपाप्मा भूयासं स्वाहा विविटि स्वा
हा खषोल्काय स्वाहा उत्तिष्ठ पुरुष हरि
तलोहितपिंगलनयोहि देहि देहि दापय।

नामे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भू-
यासं स्वाहा। शुक्रशोणितवत्तेनास्थिमे शुध्य-
न्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वा-
हा। ॐ सत्यं परं परं सत्यं सत्येन न सुवर्गा-
ल्लोकाच्च्यवन्ते कदाचन सतां हि सत्यं तस्मा-
त्सत्ये रमन्ते तप इति तपो नानशनात्परं य-
द्धि परं तपस्तद्दुर्धर्षं तद्दुराधर्षं तस्मात्तप-
सि रमन्ते दम इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्मा-
द्दमे रमन्ते शम इत्यरण्ये मुनयस्तस्माच्छमे
रमन्ते दानमिति सर्वाणि भूतानि प्रशंस-
न्ति दानान्नातिदुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते ध-
र्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं धर्मान्ना-
तिदुष्करं तस्माद्धर्मे रमन्ते प्रजन इति भूयांस

हट
काण्ड
२२९

119

तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजापतेस्तस्माद्भूयिष्ठाः
प्रजनेभिते ऋतयज्ञाहृ तस्मादेता
यज्ञायज्ञास्यान्त्याग्निहोत्रमित्याह तस्मा
दग्निहोत्रमते यज्ञातियतोदेवानां
यज्ञेन हि देवा दिवंगतास्तस्माद्यज्ञेनस्व
ते मानसमिति विज्ञायस्तस्माद्विज्ञाय
पवमानमसमन्ते मामस्त्विति ब्रह्मणः प
रोहि ब्रह्मणानातिवापनान्वब्राह्मणानमा
मित्यामपवाभ्येत्वयज्ञपवेवेदस्वपति
षवः प्रजापत्योहाहार्णिः स्वपर्णोयः प्र
जापतिं पितरस्वयमसमा किं भगवन्त्याम
विदन्तीति तस्मै प्रोवाच वसत्वेतद्वायुरावा
तिमस्येनादित्यो गावतेदाविमस्त्वेवावः प्र

तिषा तपसि सर्वं प्रतिष्ठितम तस्मात्तपः परमं
वदन्ति तपसा देवा देवतामग्र आयन्तपसा
ऋषयः सुवरन्वविन्दन्तपसा सपत्ना
न्प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मा
त्तपः परमं वदन्ति दमेन दान्ताः किल्बि
षमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्
दमो भूतानां दुराधर्षं दमे सर्वं प्रतिष्ठित
म तस्माद्दमः परमं वदन्ति शमेन शान्ताः
शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोन्व
विन्दन् शमो भूतानां दुराधर्षं शमे सर्वं
प्रतिष्ठितम तस्माच्छमः परमं वदन्ति दा
नं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारं स
र्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानु

न्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दानेन स
र्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति धर्मो
विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्र
जा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदन्ति ध
र्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति
प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं त
न्वानः पितॄणामनृणो भवति तदेव त
स्यानृणं तस्मात्प्रजननं परमं वदन्ति
अग्नयो वै त्रयी विद्या देवयानः पन्था गा
र्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपच
नं यजुरन्तरिक्षं वायुर्दक्षिणाग्निर्वामा
देव्यमाहवनीयः साम स्वर्गो लोको बृह
त्तस्मादग्नीन्परमं वदन्ति अग्निहोत्रं सा

यं प्रातः सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्वि
ष्टं हुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणं स्वर्गस्य लोकस्य
ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति
यज्ञ इति यज्ञो हि देवानां यज्ञेन हि देवंगता
यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मि
त्रा भवन्ति यज्ञेन सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्य
ज्ञं परमं वदन्ति मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं
मानसेन मनसा साधु पश्यन्ति मनसा ऋ
षयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठि
तं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति न्यास इत्या
हुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः
स्वयम्भूः प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरो
ऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी

सूह
त्ताग
२२२

ब्रह्मात्मा याभिर्वाटिस्यस्वपतिर्यैषिप्रमि
न्ताभिः प्रज्ञैर्न्याववृत्तिपज्ञेत्वेनोक्तयथो॥
वनस्पतयः प्रजायन्ते ओषधीवनस्पति॥
भिरित्वेभवत्सनेनप्राणाः प्राणो वैले बले
नतृपत्नपताश्चक्षुश्चक्षुर्याभेयाभेपयाः॥
मनोघामनोघ्नूमनो मनसा घ्राणानिः
श्रोत्रयाविनिविनेनस्मृतिः स्मृत्या स्मा॥
रस्मारणाविज्ञातोविज्ञानेनात्मानवेदया॥
ति यस्मादेतदेतत्सर्वाण्येतानि द्वा
स्यतात्याण्णा भवन्ति भूताना प्राणेमि ना म
नस्यविज्ञातोविज्ञातादानेनाद्रा ब्रह्मयान्ति
मपवापब९रुबः पचयापपचात्मायन॥
सर्वमिदमात्मातत्रातत्तस्य अविचारान्तारस्व॥

वद्योऽश्वदिशश्चोवानरादिशश्च सवै सर्वमि
दं जगत्सम भ्यस भूतेनितिह्रानामाम हं कोमा
नायिष्ठः श्रद्धा सन्पमनल्पा लनपसावो
श्रोतानाते मे वमन माल्लटा व भूपोन र
म्रमप्याति हि वि ज्ञा तस्मान्त्मा समबा
लपमामतिरिक्रमाहुः वरालापाव भूर
सि मोनन्नमसि मम्यानाम्रलहृमामि
विस्म लकतेनाट स्व मस्पति वेवाट ल
मोस सूषे स्य यूपूट स्व मासिवन्दमम: ३
पयाम टहोनासि ब्रलणमामहहृ ३
मिसालानापूजीतितडे महापनिघटटो
वानागुलपवेवट ब्रालणमहिमामा
ति तस्माद्ब्राह्मणो महिमानमित्युपतिष्ठ

मह
ना
१२२

122

न ८ तस्यैवंविदुषो यज्ञस्यात्मा यजमा
नः पत्नी श्रद्धा शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमा
नि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम
आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः शम
यिता दक्षिणा वाग्घोता प्राण उद्गाता च
क्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा श्रोत्रमग्नीद्याव
द्ध्रियते सा दीक्षा यदश्नाति तद्धविर्यत्पि
बति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो
यत्संचरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो
यन्मुखं तदाहवनीयो या व्याहृतिराहु
तिर्यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति यत्सायं प्रा
तरत्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यन्दिनं सा
यं च तानि सवनानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमा

सोऽयेऽर्धमासाश्च मासाश्च तेर्वेतत्सर्वं स्याति।
पेऽस्तत्व सेऽपश्च वन्त्याये संवत्सराश्च प।
रिवत्सराश्च ते ह्योऽणाः य एवं वेद स वा।
दात्तन्मन्त्र यत्सराणेन द्वक्ष्मथः पत।
त्रैजगाम हमानि होऽस्त्य म य एवं वेद वि
द्यातु दगायुनेऽप्रसो यने देवानामेव महि
मानं गतानादित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ योऽद
वितीयसौ यत्र पितृणामेव महिमानं ग
त्वा चन्द्रमसः सायुज्यं गच्छत्येतौ ह्यवा
न्तमसौ महिमानौ ब्राह्मणो विद्वानभि
यति तस्माद्ब्राह्मणो महिमानमाप्नोति।
महिमानमाप्नोतीत्युपनिषत् इत्यष्टवेवे
देहहत्वायायणि पनिषत् ४ कण्वबन्धु ः

हृ
ना
२२२
123

कथं मोक्षः का विद्या काविद्येति आत्मा
न्नमयस्थूलशरीरपञ्चकोशमयमन्नमय
प्राणमयो विज्ञानमयो विज्ञानमयः क
थं कं जीवः ईश्वरः साक्षी कूटस्था
न्तर्यामी कथं प्रत्यगात्मा परमात्मा मा
या चेति कथं देहादीनामनात्मनामभिमा
न्यमानो नात्मनोऽभिमानं कारयति या
सावविद्या मनआदिवन्नदेशकरणैः श्र
क्लेशादिपाशद्वन्द्वरहितैः शाश्वतीति वि
द्यया न्युनान्यदोपलभ्यते तदात्मनो ना
नारूपेण ज्ञानमहितस्वस्वात्माभिः कारणैः
शाहादिभावंपि वासनामयो शाहादि
दोपलभ्यते तदात्मनः स्वप्नः मनआदिव

लदेशकालोपरमाद्विशेषविज्ञानाभाव
द्रोपलम्भेनैतदात्मनः सुषुप्तम अवस्थाद्व
याभावाज्ञावमात्रिस्वयभावाभावाकहिन
निरन्तरं चैतन्यमयदानन्दानन्दीयचैतन्यमा।
स्थूलकृते अन्नकार्याणि प्राणे कोशानास।
सूक्ष्मान्नमयः कोशः इत्युच्यते प्राणादेवता।
देशाब्रभेदादन्नमयः कोशः इत्युच्यते।
एतत्कोशद्वयसंयुक्तमनआदिवर्ददेशक
रणेरात्माशुद्धादिविषयसंकल्पादिस्यमा
स्पदाकारोतितदामनोमयः कोशः इत्युच्य
ते एतत्कोशत्रयसंयुक्तमन्तर्विशेषता।
तेयदाभासेनेतदाविज्ञानमयः कोशः इत्यु
च्यते एतत्कोशचतुष्टयस्य कारणविता।

हर
क्षा
१२४

नेनवृहत्यानिकायामिवगुप्तवटस्थलोया।
दावनेतेन दानन्तमपः कोशास्त्रख्याते स
वेडः वेडुज्ञाश्चर्यदहानन्तवेनी यदानन्दा।
कृतेनख्याते इ श्रीविषयेषु वडेः स्ववेवुडिः
श्रुतिश्रविषयेषु वुडिभिः वावुडिः शाह्न स्पा
शास्त्रपासगन्धाः स्वावेडः वेहृतवः पुण्य
पापकर्मान्तमारोभूनाप्राप्तशरीरसम्बन्ध
न्धोप्राप्तशरीरसंयोगामिव कवीणायदा
हस्पतेन वेणहिन ज्ञानेनीविस्तख्याते मन
प्राणादिस्थप्राणादिस्थमनादिस्थडुख्यादिस्थपु
र्यादिस्थपतेपञ्चवर्गाः इत्येतेषां पञ्चवर्गा
णां यस्मात्भूतात्मना नाहनेन विवक्षप्त्वात्
सोन्वयोऽनिस्पतप्रत्ययमानमात्मोपपापयेर्य

स्नालिंगणारीरेहतु क्लिरित्युच्यते नत्वयन्ता
काशाते चैतन्यमहेनत्ताशत्युच्यते ताल्हता
नेत्यानामाविर्भावतिरोभावहेतुः स्वपा
स्मातिः समादीत्युच्यते ब्रह्मादिपिपीलि
कापर्यन्तसर्वप्राणिबुद्धिषु प्रकाशत्वाप्र
लभ्यमानः सर्वे प्राणिबुद्धिस्थाप्यदातल
कूटस्थात्युच्यते कूटस्थादिपुमाहितमेद
तामस्यलाभहेत्वर्थं नाममीयगोत्तू चमि
वसर्वेदेवेषु तु स्यतत्वत्वयदाप्रकाशतेश्च
स्मानदात्वयामित्युच्यते सर्वोपाधिविता
स्वेरूः हवर्णितत्वविधितातविन्मात्रस्वभाव
शान्मायदात्वभासमेतदात्वेपदार्थाप्रत्यगा
त्मेत्युच्यते सत्पतानमनन्तमानन्दब्रह्मस

हर
न्नाण
११४

15-

स्य विनाशो नाम देशकालवस्तुनिमित्तो।
ध्रुवविनश्वरत्वयुक्तो विविनिश्चितिप्रकारतदा
विनाशोऽस्तु च्यते तानि मिथ्याभूतानि विनाश
रहितेन नाने चेतनत्वा मित्युच्यते ध्रुवत्वो नाम
स्यादिकोत्पत्तिर्घटादिवस्तुवर्णादिकोत्पत्तिर्वा
देशविवर्तनकार्यघननत्वादिवाच्यक्रमादिसं
श्लिष्टं वेद्यशून्यं व्यापकं चैतन्यस्वरूपं पर।
मितानन्दस्वरूपः विशिष्टरूपस्थानत्वमु
च्यते [illegible] वयनश्वरयपस्थलत्वाणदेश
कालनिमित्तैर्व्यभिचारि सत्यत्वपदार्थः प
रमात्मा परं ब्रह्मेत्युच्यते तत्पदार्थो दोषाद
कादिलक्षणज्ञाकाशवत्सूक्ष्मकेवलः
सत्तामात्रात्मा त्वंपदार्थस्मात्मेत्युच्यते ज्ञा

नाटिकान्तवतीप्रमाणाप्रमाणस्याणा॥
स्तीनांसतीनसटस्तीस्वयमेणाधिकवे
कारहेतोनिरूपमाणेसतीप्रतिरूपमा॥
णेसतीलक्षणेश्रुत्वासासायत्युच्यते इत
थवैदेसवीपतिष्ठत्सागाख्यापतिष्ठत ध
ऽतमोब्रह्मणोगौतमउवाच भगवन्सर्वध
र्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद ब्रह्मविद्याप्रबो
धोहिकेनोपायेनजायते सनत्कुमारउवा
च विचार्यसर्ववेदेषुमन्त्राणांपिनाकिन
पूर्वंमार्कण्डेयेनैतत्शृणुगौतमसत्तमश्र
ताख्यायमिदंतन्त्रंयोगिनीकोशसंज्ञितंभ
हस्यगानिविद्यानांभुक्तिमुक्तिफलप्रदं श्र
णुहंसपरमहंसातितीयव्याख्यामिब्रह्मवा

हंसो
ति
१२१

126

िशेषात्मने परमात्मने गुरुभट्टारकाय हंसः सोहं ।
मेति सदाय सर्वेषु देहेषु आत्मभाववर्तिने या-
थातथ्येन काष्ठेषु तिलेषु तैलमिव निविष्ट-
मानस्वरूपायेति गुह्यमध्यस्थभावायाज्ञाय
मुख्याय प्रत्याहारवितैः प्रदत्तहितायैकस्मा-
मतिसूक्ष्मकेवलगतानां हंतानामिति क्रमेण विष्णु
होश्राणांतिहृध्यानाय धामनुपाय ब्रह्म-
त्वं ध्याय हि मा ये हंसि सर्वे सर्वे ध्यायाय ।
नवेथातीत हंसाय यामहृदयान्तर्याम्ये विलसु ३ ।
स्फटिकसमकाश सर्वे ब्रह्मपरमात्मत्वया-
ने अथ हंसमंत्रस्य ब्रह्म ऋषिः गायत्री छन्दः । प-
रमहंसो देवता हमिति बीजं स इति शक्तिः
सोहमिति कीलकं अहोरात्रजपे विनियोगः ।

तिमरुह्याणिचतुर्दशानायिकानि भवन्ति सो
मायसहयोगीनिरञ्जनायनिराभासायतत्वः
स्तम्भः प्रोद्गाटयति अस्य तेषां मार्भयावोध
ट हृदयाद्यागन्यासकरन्यासो भवतः पा
वैकलाह्वृदयहृदले हंसमात्माने ध्यायेत् श्र
न्तीषां मीण्डो ओंकारं शिरोबिन्दु स्वैतो
नेमु ख्वकहमाकहमाणीवाणीबाहुकालश्री
नित्यश्रीमयाश्रीभवतः पश्चासोपश्महमासो
मानुकोटिप्रभीकाशोयनेदव्यामन्तस्याह
याहृतिर्भवति पूर्वदलेपुण्यमतिरानेया
तिद्वात्मनादयाभवन्ति याम्य क्रूरमतिः नै
रुतोपापमनोषा वारुण्यक्रीडा वायव्या
गमनादो वृद्धिः सोम्ये रतिप्रीतिः ईशानो

हंसो
पनि
११०

इत्यादानेमतिः मध्येवैराग्यं केसरेजा
ग्रदवस्थाकर्णिकायांस्वप्नंसुषुप्तिः प
द्मत्यागेतुरीयं यदाहंसोनादेलीनोभ
वतितदातुर्यातीतमुन्मनमजपोपसंहा
रमित्यभिधीयते एवंसर्वंहंसवशात्त
स्मान्मनोविचार्यते सएवजपकोट्यानादा
मनुभवत्येवंसर्वंहंसवशान्नादोदशवि
धोजायते चिणीतिप्रथमः चिंचिणीद्वि
तीयःघंटानादस्तृतीयः शंखनादश्चतु
र्थःपंचमस्तंत्रीनादः षष्ठस्तालनादःस
प्तमोवेणुनादः अष्टमोमृदंगनादःनव
मोभेरीनादः दशमोमेघनादः नवमंपरि
त्यज्य दशममेवाभ्यसेत् प्रथमेचिंचिणी

ये द्वितीये गात्रभंजनम तृतीये खेदनं या
ति चतुर्थे कम्पते शिरः पंचमे स्रवते ताल
षष्ठेमृतनिषेवणम सप्तमे गूढविज्ञानं
परावाचा तथाष्टमे अदृश्यं नवमे देहं दिव्य
चक्षुस्तथामलम दशमे परं ब्रह्मात्मसंनि
धौ तस्मिन्मनो विलीयते मनसि संकल्प
विकल्पे दग्धे पुण्यपापे सदाशिवः श
क्त्यात्मा सर्वत्रावस्थितः स्वयंज्योतिः शुद्ध
बुद्धो नित्यो निरंजनः शान्तः प्रकाशत इति वेद
प्रवचनं भवति इत्यथर्ववेदे हंसोपनिषत् ॥४
अथ योगिनां परमहंसानां कोयं मार्गस्ते
षां का स्थितिरिति नारदो भगवन्तमुपग
त्वोवाच तं भगवानुवाच योयं परमहंसा

२

पा॰म
हे॰सा
प॰
११८
128

मार्गो लोके दुर्लभतरो न तन बाहुल्योपि
यद्येकोपि भवति स एव नित्यपूतस्थ इति
स एव वेदपुरुष इति विदुषो मन्यन्ते महा
पुरुषो यच्चित्तं तत्सदा मय्येवावतिष्ठते ।
तस्मादहं च तस्मिन्नेवावस्थीय असौ ।
स्वपुत्रमित्रकलत्रबन्ध्वादीं शिखां यज्ञो
पवीतं च यागं स्वाध्यायं च सर्वकर्माणि स
न्यस्यायं ब्रह्माण्डं च हित्वा कौपीनं दण्ड
माच्छादनं च स्वशरीरोपभोगार्थाय च लो
कस्योपचाराय च परिग्रहीत तच्च न मुख्यो ।
स्ति को मुख्य इति चेदयं मुख्यः न दण्डं न ।
शिखां न यज्ञोपवीतं नाच्छादनं चरति परम
हंसः न शीतं न चोष्णं न सुखं न दुःखं न मा ।

तावमानेचाप्युरुकौमिरहितः नृपशार्ङ्गोनस्या
श्रीनन्नृपेतरसेनागत्वोनचमनोपि पर्वे॰
निन्द्यागर्वेमन्मरटम्मटर्पेक्षाडेषमुचावेडः
खकामक्रोधपोघलोभमोहमदहर्षास्तूर्या
हेकागाटोक्षौहिणालविद्वः कागपामिवह
पूपेते पतद्भश्वविष्णुत्तमशायाविपरीतमि
ख्यातानानेयाहेन्द्रलेननिहतोनिमपू
नेस्यालम्मसयमेवस्थितिरितितक्षात
मवलमडयानन्दोविज्ञानमेवासीत्देव
पर्मयामतदेवधीलोवनहेकोपवीतव
पटापेदेनिशालनः पूतस्यः नेदवावस्यात
परमात्मनेनीरेकवस्तानेन नैयर्भेदपवेवि॰
जोपामामन्यात्मवोक्तामान्यपितत्वमा॰

प्र.म
हेसा
प.
२९
129

ऽनेण सत्स्यति: तानटाकूरोथुनोयेनप
काटाकीसरुध्यति काष्टकूरोथुनायेना
सर्वाषीतानवीतेनः सर्यातिनस्कान्द्वे
गान्सहायीरवमबद्ध ३८ सन्ते नाता सप
रमेहमसशाशाम्हवोननसक्कारोनस्थ
कारीनस्वानिनेवघटकारोभवहिन्नः ना
वारवननरिसमैनेनसन्नूलेयानेनोपवा
सस्वनलद्पनानानपनपूपथनापूपथनाट
तिरूद्वानिकेतस्त्यतिरवसीभद्रटारा।
काटीनानपोश्रहोनाबलोकनेव ग्रथ्यं
वलोकनमात्रेणनबाध्यतितेनबाधो:
स्मेव [illegible]द्वेहिगणसेनहृश्याब्ह
हाभवनसस्निद्विहिगणसेनस्छ्हा।

सकाशोभवेन्न तस्माद्विद्वान्गणाधिपं।
नदृष्टं स्पृष्टमन्यग्राह्यम सर्वोत्कोमाना
न्नानिगतान्यथावर्तेयन्त उःखिनोदुर्गाःस्व
विनस्वहायागारागाः सर्वंस्वभाग्यमयो
हनोभवेत्तिरानेहिधिनैप्रमादश्चसर्वेषामि
न्द्रियाणागानिहृपरमेतत्तानेस्थिरास्थ्यः
सहाध्यान्नान्वेवावतिष्ठतेसर्यतिःको
य्यातिसपवयोगीवसपवत्तानोवयत्नूला
नवेककपरमेवोयस्तद्वाहातिसतिको
नकत्याभवति [illegible] सहतमासमाप
[illegible] ४२ शान्तोमित्रः शान्तमनाः शान्ता
भवनपूमा शान्तात्माहिहस्वातिः शान्ता।
विश्वरूपकमः ॐ नमो ब्रह्मणे नमस्ते।

आनन
वल्ल
३.

130

वायो त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि त्वमेव प्रत्य
क्षं ब्रह्म वदिष्यामि ऋतं वदिष्यामि स
त्यं वदिष्यामि तन्मामवतु तद्वक्तारमव
तु अवतु मामवतु वक्तारं ॐ शान्तिः ॐ शा
न्तिः शान्तिः शीक्षां व्याख्यास्यामो वर्णः
स्वरो मात्रा बलं साम सन्तानः इत्युक्तः शी
क्षाध्यायः सह नौ यशः सह नौ ब्रह्मव
र्चसम् अथातः संहिताया उपनिषदं व्या
ख्यास्यामः पञ्चस्वधिकरणेषु अधिलोक
मधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्या
त्मं ता महासंहिता [illegible] अथाधि
लोकं पृथिवी पूर्वरूपं द्यौरुत्तररूपमाका
शः सन्धिर्वायुः सन्धानमित्यधिलोकम

अथाधिज्यौतिषमग्निः पूर्वरूपमादित्य उ
त्तररूपमापः सन्धिर्वैद्युतः सन्धानमित्य
धिज्यौतिषम् अथाधिविद्यमाचार्यः पू
र्वरूपमन्तेवास्युत्तररूपं विद्या सन्धिः प्र
वचनं सन्धानमित्यधिविद्यम् अथाधिप्र
जं माता पूर्वरूपं पितोत्तररूपं प्रजा सन्धिः
प्रजननं सन्धानमित्यधिप्रजम् अथाध्या
त्मम् अधरा हनुः पूर्वरूपमुत्तरा हनुरुत्तररूप
वाक्सन्धिर्जिह्वा सन्धानमित्यध्यात्मम् इ
तीमा महासंहिताः य एवमेता महासंहि
ता व्याख्याता वेद सन्धीयते प्रजया पशु
भिर्ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्गेण लोकेन ३
यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्योऽध्य

प्रात
स्त्व।
ल्प:
३१
131

मृतास्मत्वभूव समा मेन्द्रो मेधया स्पृणो
त्वमृतस्य देव धारणो भूयासं शरीरं मे विच
र्षणं जिह्वा मे मधुमत्तमा कर्णाभ्यां भूरि विश्रु
वं ब्रह्मणः कोशोसि मेधया पिहितः श्रु।
तं मे गोपाय आवहन्ती वितन्वाना कुर्वाणा
चीरमात्मनः वासांसि मम गावश्च
अन्नपाने च सर्वदा ततो मे श्रियमाव
ह लोमशां पशुभिः सह स्वाहा आमायन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहा विमायन्तु ब्रह्मचा
रिणः स्वाहा प्रमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वा
हा दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा शमा
यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा यशो जनेसा
नि स्वाहा श्रेयान्वस्यसोसानि स्वाहा तं

मा भग प्रविशानि स्वाहा स मा भग प्रविश
स्वाहा अस्मिन्सहस्रशाखे निभगाहन्त्वयि
मृजे स्वाहा यथापः प्रवतायन्ति यथामा
सा अहर्जरं एवम्मां ब्रह्मचारिणो धातरा
यन्तु सर्वतः स्वाहा प्रतिवेशोसि प्रमाभा
हि प्रमापद्यस्व भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्ति
स्रो व्याहृतयः तासामु ह स्मैतां चतुर्थी
माहाचमस्यः प्रवेदयते मह इति तद्ब्रह्म स
आत्मा अंगान्यन्या देवताः भूरिति वा अयं
लोकः भुव इत्यन्तरिक्षं सुवरित्यसौ लोकः
मह इत्यादित्यः आदित्येन वाव सर्वे लोका
महीयन्ते भूरित्यग्निः भुव इति वायुः सुवा
रित्यादित्यः मह इति चन्द्रमाः चन्द्रमसा वा

आन
न्दव
ल्लः
१३२

वसर्वाणि ज्योतींषि महीयन्ते भूरितिवाऋ
चो भुवइतिसामानि स्वरितियजूंषि मह
इतिब्रह्म ब्रह्मणावावसर्वेवेदामहीया
न्ते भूरितिवैप्राणो भुवइत्यपानः स्वरिति
व्यानो महइत्यन्नमन्नेनवावसर्वेप्राणामा
हीयन्ते तावाएताश्चतस्रश्चतुर्धाचतस्रश्च
तस्रोव्याहृतयस्तायोवेदसवेदब्रह्मस
र्वेस्मैदेवाबलिमावहन्ति १ सयएषोन्तर्हृ
दयआकाशस्तस्मिन्नयंपुरुषोमनोमयो
मृतोहिरण्मयः अन्तरेणतालुकेयएष
स्तनइवावलम्बतेसेन्द्रयोनिर्यत्रासौके
शान्तोविवर्तते व्यपोह्यशीर्षकपालेभूरि
त्यग्नौप्रतितिष्ठति भुवइतिवायौ स्वरि

त्यादित्ये मह इति ब्रह्मण्याप्नोति स्वारा
ज्यमाप्नोति मनसस्पतिं वाक्पतिश्चक्षुष्प
तिर्विज्ञानपतिरेतत्ततो भवति आकाश
शरीरं ब्रह्म सत्यात्म प्राणारामं मनआन
न्दं शान्तिसमृद्धममृतमिति प्राचीनयोग्या
योपास्व ६ पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशा
ऽवान्तरदिशा अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्ष
त्राण्याप ओषधयो वनस्पतय आकाश आ
त्मेत्यधिभूतम् अथाध्यात्मम् प्राणव्या
नापानोदानः समानश्चक्षुः श्रोत्रं मनो वा
क्त्वक् चर्म मांसं स्नावास्थि मज्जा एतदधिविधा
य ऋषिरवोचत् पाङ्क्तं वा इदं सर्वं पाङ्क्ते
नैव पाङ्क्तं स्पृणोतीति ७ ओमिति ब्रह्म

भ्रात
त्व
ल्मः
१३३

153

ॐमितीदंसर्वं ॐमित्येतदनुकृतिर्हस्मवा
अप्योश्रावयेत्याश्रावयन्ति ॐमितिसामा
निगायन्ति ॐशोमितिशास्त्राणिशंसन्ति ॐ
मित्यध्वर्युःप्रतिगरंप्रतिगृणाति ॐमिति
ब्रह्माप्रसौति ॐमित्यग्निहोत्रमनुजाना
ति ॐमितिब्राह्मणःप्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मो
पाप्नवानीतिब्रह्मैवोपाप्नोति ऋतंचस्वा
ध्यायप्रवचनेच सत्यंचस्वाध्यायप्रवच
नेच तपश्चस्वाध्यायप्रवचनेच दमश्चस्वा
ध्यायप्रवचनेच अग्निहोत्रंचस्वाध्याय
प्रवचनेच अतिथयश्चस्वाध्यायप्रवचनेच
मानुषंचस्वाध्यायप्रवचनेच प्रजाचस्वा
ध्यायप्रवचनेच प्रजनश्चस्वाध्यायप्रव

चेनेच प्रजापतिश्च स्वाध्यायप्रवचनेच।
सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः तप इति तपो
नित्यः पौरुशिष्टिः स्वाध्यायप्रवचनेएवे
ति नाको मौद्गल्यः तद्धि तपस्तद्धि तपः ५
अहं वृक्षस्य रेरिवा कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा
ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि द्रवि
णं सवर्चसं सुमेधा अमृतोक्षितः इति त्रिशं
कोर्वेदानुवचनम् १ वेदमनूच्याचार्यो
न्तेवासिनमनुशास्ति सत्यं वद धर्मं चर स्वा
ध्यायान्मा प्रमदः आचार्याय प्रियं धन
माहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः सत्यान्न
प्रमदितव्यं देवपितृकार्याभ्यां न प्रमादि
तव्यं कुशलान्न प्रमदितव्यं स्वाध्यायप्र

श्रात
त्वा
लु:
१३४

134

र्मान्नप्रमदितव्यं कुशलान्नप्रमदितव्यं।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यांनप्रमदितव्यं दे।
वपितृकार्याभ्यांनप्रमदितव्यं मातृदे।
वोभवति पितृदेवोभव आचार्यदेवो
भव अतिथिदेवोभव यान्यनवद्या
निकर्माणितानिसेवित व्यानिनोइतरा
णियान्यस्माकंसुचरितानि त्वयोपा
पास्यानिनेतराणियेकेचास्मच्छ्रेयांसोब्रा
ह्मणास्तेषांत्वयासनेनप्रश्वसितव्यम श्र
द्धयादेयमश्रद्धयादेयंश्रियादेयंह्रियादे।
यंभियादेयंसंविदादेयम अथयदिते।
कर्मविचिकित्सावास्यात वृत्तविचिकि
त्सावास्यात येतत्रब्राह्मणाःसम्मर्शिनो

पुत्रकाम्या पुत्रकाम्या प्रजननाय मैकामाः स्युः यथा
नैनं वैनैतन् तथा तव वैश्याः पुत्राः भ्या
च्या त्याने पुयान यज्ञ लिणाः समर्थिनः पु
काम्या पुत्रकाम्या प्रजननाय मैकामाः स्युः
यथा नैव वैतन तथा ने पुव्वैश्याः पशौ
प्राटपुपणा ३ण टेपाः पशौ वेदोपनिषदो
नत्त्वं श्यामननेव मृणाभिम्थमे वपुषन
३ पाप्मम पाप्मोमि३ः शेवह्णः शाम्राम
वनयोमा पानं ऽत्राह हमामिः शाम्राविः
स्मृहकमः नेमी ब्रम्भणानमक्तवाया ।
नमव प्रम नब्र त्यामिन्यामव प्रप नब्र ।
र्लिवादि पुन्नत मवादि पूस ने पमवादिषन
नन्नामावीन वन्नामा वादा वीन्ना मावी

आनन्द
वल्लि
१३५

135

हकारास्म ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः सह
नाववतु सह नौ भुनक्तु सह वीर्यं करवा
वहै तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषा
वहै ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः १ ब्रह्म
विदाप्नोति परं तदेषाभ्युक्ता सत्यं ज्ञान
मनन्तं ब्रह्म यो वेद निहितं गुहायां पर
मे व्योमन्सोऽश्नुते सर्वान्कामान्सह ब्रह्म
णा विपश्चितेति तस्माद्वा एतस्मादात्मन
आकाशः संभूतः आकाशाद्वायुर्वायो
रग्निरग्नेरापोऽद्भ्यः पृथिवी पृथिव्या ओषध
यः ओषधीभ्योऽन्नमन्नात्पुरुषः स वा एष पु
रुषोऽन्नरसमयः तस्येदमेव शिरः अयं
दक्षिणः पक्षः अयमुत्तरः पक्षः अयमात्मा

त्मा इदं पुच्छं प्रतिष्ठा तदप्येष श्लोको भव
ति अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते याः काश्च पृथि
वीं श्रिताः अथो अन्नेनैव जीवन्ति अथैन
दपियन्त्यन्ततः अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठं तस्मा
त्सर्वौषधमुच्यते सर्वं वै तेन्नमाप्नुवन्ति ये
न्नं ब्रह्मोपासते अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठं त
स्मात्सर्वौषधमुच्यते अन्नाद्भूतानि जाय
न्ते जातान्यन्नेन वर्धन्ते अद्यतेत्ति च भूता
नि तस्मादन्नं तदुच्यत इति तस्माद्वा एत
स्मादन्नरसमयादन्योन्तर आत्मा प्राणमयः
स्तेनैष पूर्णः स वा एष पुरुषविध एव तस्य
पुरुषविधतामन्वयं पुरुषविधः तस्य प्राण
एव शिरः व्यानो दक्षिणः पक्षः अपान उत्तरः प

आनन्दवल्लिः २९

136

नः आकाश आत्मा पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा
तदप्येष श्लोको भवति प्राणं देवा अनु प्रा
णन्ति मनुष्याः पशवश्च ये प्राणो हि भूता
नामायुः तस्मात्सर्वायुषमुच्यते सर्वमेव
त आयुर्यन्ति ये प्राणं ब्रह्मोपासते प्राणो
हि भूतानामायुः तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इ
ति २ तस्यैष एव शारीर आत्मा यः पूर्व
स्य तस्माद्वा एतस्मात्प्राणमयादन्योन्त
र आत्मा मनोमयः तेनैष पूर्णः स वा एष
पुरुषविध एव तस्य पुरुषविधताम
न्वयं पुरुषविधः तस्य यजुरेव शिरः ऋग्द
क्षिणः पक्षः सामोत्तरः पक्षः आदेश आत्मा
अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा तदप्येष श्लोको भवति

विज्ञानं यज्ञं तनुते कर्माणि तनुतेऽपि च वि
ज्ञानं देवाः सर्वे ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते वि
ज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति श
रीरे पाप्मनो हित्वा सर्वान्कामान्समश्नु
त इति तस्यैष एव शारीर आत्मा यः पूर्व
स्य तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयादन्यो
ऽन्तर आत्मानन्दमयस्तेनैष पूर्णः स वा
एष पुरुषविध एव तस्य पुरुषविधताम
न्वयं पुरुषविधः तस्य प्रियमेव शिरो मो
दो दक्षिणः पक्षः प्रमोद उत्तरः पक्षः आ
नन्द आत्मा ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा तदप्येष
श्लोको भवति असन्नेव स भवति असद्
ब्रह्मेति वेद चेत् अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद।

आन
न्दव
ल्लीः
६
137

सन्तमेनन्ततो विदुरिति ॥ ६ ॥ तस्यैष एव शारी
र आत्मा यः पूर्वस्य ॥ अथातोऽनुप्रश्नाः ॥ उ
ताविद्वानमुं लोकं प्रेत्य कश्चन
गच्छतीति ॥ आहो विद्वानमुं लोकं प्रेत्य ।
कश्चित्समश्नुते ॥ सोऽकामयत बहु स्यां
प्रजायेयेति ॥ स तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा ।
इदं सर्वमसृजत यदिदं किंच तत्सृष्ट्वा ।
तदेवानुप्राविशत् । तदनुप्रविश्य सच्च
त्यच्चाभवत् निरुक्तं चानिरुक्तं च निलयनं चा
निलयनं च विज्ञानं चाविज्ञानं च सत्यं चा
नृतं च सत्यमभवत् । यदिदं किं
च तत् सत्यमित्याचक्षते तदप्येष श्लो
को भवति ॥ ७ ॥ असद्वा इदमग्र आसीत्

तोवैसदजायततदात्मानंस्वयमकुरुतत
स्मात्तत्सुकृतमुच्यतेइतियद्वैतत्सुकृतंरसो
वैसः रसंह्येवायंलब्ध्वानन्दीभवति को
ह्येवान्यात्कः प्राण्याद्यदेषआकाशआ
नन्दोनस्यात् एषह्येवानन्दयाति यदाह्येव
षएतस्मिन्नदृश्येनात्म्येनिरुक्तेनिलयनेभ
यंप्रतिष्ठांविन्दते अथसोभयंगतोभवति
यदाह्येवैषएतस्मिन्नुदरमन्तरंकुरुतेअ
थतस्यभयंभवति तत्त्वेवभयंविदुषोमन्वा
नस्यतदप्येषश्लोकोभवति ॥ भीषास्मा
द्वातःपवतेभीषोदेतिसूर्यः भीषास्माद
ग्निश्चेन्द्रश्चमृत्युर्धावतिपञ्चमइति सैषा
नन्दस्यमीमांसाभवति युवस्यात्साधुयुवा

आन
न्दव
ल्लि
१२

138

ध्यायकः आशिष्ठो द्रढिष्ठो बलिष्ठः तस्येयं
पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात् स एको
मानुष आनन्दः ते ये शतं मानुषा आनं
न्दाः स एको मानुष्यगन्धर्वाणामानन्दः
स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः श्रोत्रिय
स्य चाकामहतस्य ते ये शतं मनुजानन्दा
देवानामानन्दाः स एकः पितृणां चिरलो
कलोकानामानन्दाः स एको आजानजाना
देवानामानन्दः श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य
ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः स
एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दाः ते ये
शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः स एको
देवानामानन्दः श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य

ये शतं देवानामानन्दाः स एक इन्द्रस्यानन्
दः श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य ये शतमिन्द्रस्या
नन्दाः स एको बृहस्पतेरानन्दः श्रोत्रि
यस्य चाकामहतस्य ये शतं बृहस्पतेरा
नन्दाः स एकः प्रजापतेरानन्दः श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य ये शतं प्रजापतेरानन्दाः
स एको ब्रह्मण आनन्दः श्रोत्रियस्य चाका
महतस्य स यश्चायं पुरुषे यश्चासावादित्ये
स एकः स य एवंवित् अस्माल्लोकात्प्रेत्य
एतमन्नमयमात्मानमुपसंक्रामति एतं प्राण
मयमात्मानमुपसंक्रामति एतं मनोम
यमात्मानमुपसंक्रामति एतमानन्दमया
त्मानमुपसंक्रामति तदप्येष श्लोको।

आन
न्दव
ल्लि:
।२८

भवति यतो वाचो निवर्त्तन्ते अप्राप्य मनः
सा सह आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् न बिभेति
कुतश्चनेति एतं ह वाव न तपति किमहं
साधु नाकरवं किमहं पापमकरवमिति
स य एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते उभे
ह्येवैष एते आत्मानं स्पृणुते य एवं वेद
इत्युपनिषत् ४४ सह नाववतु सह नौ भुन
क्तु सह वीर्यं करवावहै तेजस्वि नावधी
तमस्तु मा विद्विषावहै ॐ शान्तिः ॐ शा
न्तिः ॐ शान्तिः ॐ भृगुर्वै वारुणिः पितरं
वरुणमुपससार अधीहि भगवो ब्रह्मेति त
स्मा एतत्प्रोवाच अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं म
नो वाचमिति तं होवाच यतो वा इमानि

भूतानि जायन्ते येन जातानि जीवन्ति यत्प्र
यन्त्यभिसंविशन्ति तद्विजिज्ञासस्व तद्ब्रह्मे
ति स तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा ॥ अन्नं ब्रह्मेति
व्यजानात् अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जाय
न्ते अन्नेन जातानि जीवन्ति अन्नं प्रयन्त्य
भिसंविशन्तीति तद्विज्ञाय पुनरेव वरुणं
पितरमुपससार अधीहि भगवो ब्रह्मेति ।
तं होवाच तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व तपो ब्रह्मे
ति स तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा ॥ प्राणो ब्र
ह्मेति व्यजानात् प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूता
नि जायन्ते प्राणेन जातानि जीवन्ति प्राणं
प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति तद्विज्ञाय पुनरेव
वरुणं पितरमुपससार अधीहि भगवो ब्र

भृगु
वल्ल
पत्र

ह्मेति तंहोवाच तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व
तपो ब्रह्मेति स तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा म
नो ब्रह्मेति व्यजानात् मनसो ह्येव खल्वि
मानि भूतानि जायन्ते मनसा जातानि जी
वन्ति मनः प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति तद्वि
ज्ञाय पुनरेव वरुणं पितरमुपससार अधी
हि भगवो ब्रह्मेति तंहोवाच तपसा ब्रह्म
विजिज्ञासस्व तपो ब्रह्मेति स तपोऽतप्यत
स तपस्तप्त्वा विज्ञानं ब्रह्मेति विज्ञाना
द्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते विज्ञानेन
जातानि जीवन्ति विज्ञानं प्रयन्त्यभिसंवि
शन्तीति तद्विज्ञाय पुनरेव वरुणं पितरमु
पससार अधीहि भगवो ब्रह्मेति तंहोवाच

तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व तपो ब्रह्मेति स
तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा आनन्दो ब्रह्मे
ति व्यजानात् आनन्दाद्ध्येव खल्विमा
नि भूतानि जायन्ते आनन्देन जातानि
जीवन्ति आनन्दं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति
सैषा भार्गवी वारुणी विद्या परमे व्योम
न्प्रतिष्ठिता य एवं वेद प्रतितिष्ठति अ
न्नवानन्नादो भवति महान्भवति प्र
जया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन महान्कीर्त्या
६ अन्नं न निन्द्यात् तद्व्रतं प्राणो वा अन्नं
शरीरमन्नादं प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितं श
रीरे प्राणः प्रतिष्ठितस्तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठि
तं वेद प्रतितिष्ठति अन्नवानन्नादो भवति

भग
बह्व
प
१५८

ममहान्भवति प्रजयापशुभिर्ब्रह्मव
र्चसेनमहान्कीर्त्या २ अन्नंनपरिचक्षी
ततद्व्रतमापोवाअन्नंज्योतिरन्नादमप्सु
ज्योतिःप्रतिष्ठितंज्योतिष्यापःप्रतिष्ठिता
स्तदेतदन्नमन्नेप्रतिष्ठितम् सयएतद
न्नमन्नेप्रतिष्ठितंवेदप्रतितिष्ठत्यन्नवान
न्नादोभवति महान्भवतिप्रजयापशु
भिर्ब्रह्मवर्चसेनमहान्कीर्त्या २ अन्नंबहु
कुर्वीततद्व्रतम्पृथिवीवाअन्नमाकाशो
ऽन्नादःपृथिव्यामाकाशःप्रतिष्ठितः
आकाशेपृथिवीप्रतिष्ठिता तदेतद
न्नमन्नेप्रतिष्ठितं सयएतदन्नमन्नेप्रति
ष्ठितंवेदप्रतितिष्ठत्यन्नवानन्नादोभवति

महान्मवतिप्रजयापश्यभिश्रैलवर्धैमेतमा।
हात्कोमा ४ नकेचतमतोभत्पावद्दोल
नेङ्कतनस्मायथाकयावविधपावहूत्वा
प्राप्नुयात आर्याथिश्रस्माश्रनमिस्थावल
नेपनदेश्रुवनोत्रोङ मावतोस्माश्रनो
यते पतदेमयलोगाडमचेमयमास्मा।
श्रचेगायते यथवेवट दोमदतिवाशिया
नेमदतिश्रागापातम्पोः कमैतिहस्तवेपा
गतोतिपाटयोः विधकीतिपापांकै
मात्रधीसमात्मा श्रयटवोतटभिरनिहो
शेवलामितिविद्युति यत्रादतिपश्रुवमा
तितिनहाशेषुधनातिमतमानलरहा।
पश्यसवेमिस्थाकाशातत्वातिशृणपामोत

भृगुव
ल्ली.१०
२८२

प्रतिष्ठावान्भवति तन्मह इत्युपासीत मह-
न्भवति तन्मन इत्युपासीत मानवान्भवति
तन्नम इत्युपासीत नम्यन्तेऽस्मै कामाः तद्ब्र-
ह्मेत्युपासीत ब्रह्मवान्भवति तद्ब्रह्मणः
परिमर इत्युपासीत पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्त-
ः सपत्नाः परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः स य-
श्चायं पुरुषे यश्चासावादित्ये स एकः स य
एवंवित् अस्माल्लोकात्प्रेत्य एतमन्नमयमा-
त्मानमुपसंक्रम्य एतं प्राणमयमात्मान-
मुपसंक्रम्य एतं मनोमयमात्मानमुपसं-
क्रम्य एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसंक्रम्य ए-
तमानन्दमयमात्मानमुपसंक्रम्य इमां-
ल्लोकान्कामान्नी कामरूप्यनुसंचरन् एतत्साम

गायत्र्यासि ह्रांख्वांह्रांख्वांह्रांख्वंॐहमत्रम
हमत्रमहह्रूंमत्रमहमत्र्याटांहमत्र्याटांहम
त्र्याटः ॐह्रंक्ष्मांककटॐह्रंक्ष्मोंककटह्रां
क्ष्मोंककटह्रंक्ष्मांक कटहमासिॐश्रमा
नाकूतनमःपूर्वेदेवेभ्योनन्तनमस्ताभायिया
माटटांनिम२देवमावॐह्रंमत्रमत्रमत्रम
टन्तमांनितः ॐह्रींविश्वभुवनमभ्यभवा
मह्ववर्णंज्योतीःयपवेवेदेस्तुपतिषत ।
स्मिपवेवेदेभगुवह्रुपतिषत ४५ ब्रह्म
विद्याप्रवहृणामिब्रह्मनाहायनादोह
हस्तनायहृदयमत२न्द्रोयन्द्रोभाख्यज्ञा
यभाज्ञानानीविनकाममभश्रीश्मःपा
यञ्चदोमस्त्रामीविषहृमीविषश्रीपत्नीवि

गारुडो
प० ४३
143

मम पिंणीं हन्ते विभेन्तशे विभे हन्तनमिन्द्रस्व
नेत्रेण स्वाहा नागानां सर्पाणां ह्वप्निकानां
लतानां पुलतानां गोधानां गृहगोधानां
मूषकाणां यद्यन्नलक हन्त स्वयं दिवा
नेनकः स्वयम् यदिवाहाकि हन्त स्वय
दिवावह्वाकिः स्वयम् यदिकाकोटह
न्त स्वयं दिवाकाकोटः स्वयम् यदिश्वा
वृश्चिक हन्त स्वयं दिवाश्वावृश्चिक
स्वयम् यदिपद्मक हन्त स्वयं दिवापद्
द्मकः स्वयम् यदिमहापद्मक हन्त स्वय
दिवामहापद्मकः स्वयम् यद्यैलापत्रह
न्त स्वयं दिवैलापत्रकः स्वयम् यदिमहे
लापत्रक हन्त स्वयं दिवामहेलापत्रकः।

स्वयम् यदि कुलिकदूतोसि हत्त्वे यदि
वाक्कुलिकस्वतः स्वयम् यदि कालिक
दूतस्पद्धिः कालिकः स्वयम् यस्मान्म
हाविषात्भावस्यायाश्च पृण्ययाड्डाहृशावः
धान्तनादृष्टानिस्सर्पाः यस्मान्महाविषान्म
मावस्यायामधीयानो यावज्जी
वं तेन दृष्टानि सर्पाः अष्टौ ब्राह्मणान्ग्रा
हयित्वा तृणेनापि मोचयति काष्ठेनापि मोचयति
तिवद्वाक्षामोचयतीत्याह भगवान्ब्रह्मा
आह भगवान्ब्रह्मेति गारुडोपनिषत् इ
त्यथर्ववेदे गारुडोपनिषत् ४१ अथ का
लाग्निरुद्रं भगवन्तं सनत्कुमारः पप्रच्छ ।
अधीहि भगवन्त्रिपुण्ड्रविधिं सतत्त्वं किं द्रव्यं

गाह
डेप
२७७

144

कोलिश्रमाणे कोरिवा किं देवते के मन्त्राः
काशाक्रयः किं फलामाति नेहावाक्षुभग
वन्महद्वैर्मध्याने भ्रमम मन्मादेवब्रह्म
मन्त्रोपरिगृह्याणि तानि भमेसपाभिम ग्राम्यः
नलोकोनिम मुद्रान्य यान्त के याजाम हस्या
निशिरो ललाट वक्त्रः स्कन्द शुद्धिभिः स्या।
शुभस्यान्त कोन्तिर्णानिमारावाः प्रक्रवीत।
श्रुतमेतन्मया भवेशा मतिब्रोन्न शुद्धाः नश।
वभेवाय [illegible] नक्का माखगणव मारिपया
वाललाटाटावद्वधश्व श्रे वामध्यतो
यामम्रषमारावा सभमार्हपन्मुमाकाराा
नोभूलोक श्वात्मा क्रियाशा क्रि क्रेगपटः प्र
नः सवनमहस्मरावासमाढनीयारावासाव

हद्युणामित्रिकाः सन्नमनोस्मिन्मन्ना
मोच्चकुश्रक्रियंश्व वैदाम्माख्यन्दिनमव
नैमेलोश्रवः यस्पत्तीयोरेखामाहवा
नीयामकालमोघ्रोपमामाम्मान्ना
श्रक्रिःमामवेदलनीयमवनेशिवादे
वेत्तियोविद्वान्क्षलघारीटहस्यावान
प्रस्थापतिवामस्मनपानकोपपानकेभ
मुलाभवति नेनसवैदेवाध्याताभवन्तिस
वैदेवैलोकोभवति समवेधुतीर्थेषुस्नातो
भवति इहस्त्रकाश्रिवसायुज्यमेति नश्रा
नरावर्तेनेतच्चपुनरावर्तते इति ३ [illegible]
लो[illegible]श्रपालेश्वर ५२ श्रीविलयोस्मि
महाविद्याजानेटप्राणथोहरो १ यो:कले

काला
लिक
ह्नो ॥
२५५

145

खिलं राति राजते यो महीस्थितः ॥ स राम इ
ति लोकेषु विद्वद्भिः प्रकटीकृतः ॥ राक्षसा ये
न मरणं यान्ति स्वोद्रेकतोऽथवा ॥ रामनाम
भुवि ख्यातमभिरामेण वा पुनः ॥ राक्षसा
न्मर्त्यरूपेण राहुर्मनसिजं यथा ॥ प्रभाही
नांस्तथा कृत्वा राज्यार्हाणां महीभृताम् ॥ ध
र्ममार्गं चरित्रेण ज्ञानमार्गं च नामतः ॥ त
था ध्यानेन वैराग्यमैश्वर्यं स्वस्य पूजनात् ॥ त
था रामस्य रामाख्या भुवि स्यादथ तत्त्वतः ॥
रमन्ते योगिनोऽनन्ते नित्यानन्दे चिदात्मनि
इति रामपदेनासौ परं ब्रह्माभिधीयते ॥ चि
न्मयस्याद्वितीयस्य निष्कलस्याशरीरिणः ॥ उ
पासकानां कार्यार्थं ब्रह्मणो रूपकल्पना ॥

रूपस्यानेदेवतानांपुरुषगणाह्लादिकल्पना
द्विचत्वारिंशदृशमादशाद्वादशषोडशाश्च
षट्पञ्चाशीकथिता हस्ताः शोवादिभिर्युता
सहस्रानानाध्याना सावर्णवाहनकल्प
ना शक्तिसेनाकल्पनाचब्रह्मण्यपवाहिपा
चया कल्पितसपुरीशम्भत्सम्भेनादिक
ल्पना ब्रह्मादीनांवाहकोयमन्त्रोत्वथो
दिसनकः नभव्यामन्त्रेणानेनैविनादे।
वःप्रसीदति किणाकारिककस्याणामध्य
मन्त्राश्चैवीस्पाम मननात्त्राणनान्मन्त्रः दे।
वाच्यस्यवाचकः सोभयस्याप्युद्देवस्य।
विग्रहायन्त्रकल्पना विनायन्त्रेणवैत्स्या।
देवतानप्रसीदति । सभूतोनिमेयानन्ते

रामस
वेनाप
२४६
146

नूपिसैनेवभामसते नीवबनेनटमेपयमस्तशि।
रस्यैनिलयमव काणानेनविष्कमवाय
नमननमागुणैः यश्चववटबेनमस्पः प्र
मनस्तमहाटमः नेश्चवगमबेजस्पैन
गटनत्तपावगम नेफाभूळापूनयस्मै।
पाकियान्तिहपवग्र सेनागमानमपा
वयमूर्ती नानात्माम्बाभूवन्मनिद्धिमम।
स्पिनानिवप्रपनात्मवनेष्ठनतेगमामू
नवेमायया प्राता जगन्माणायात्मनेस्म
नमः स्पात्रमस्नकव प्रवटेनाप्रगणेनेनि॥२
नेवबाविनमेनामप्रेत्मा गमेतिगीयते
नटात्मिकायावत्थीतयामायतिकथ्य
ने मत्रायवाचकागमेवाचेस्पाद्यपापा।

यो: फलदेशेषु सर्वेषां साधकानोत्तमेश
यः यथानामीवाद्वकेतनाम्नायोभिन्न
विभवेत् वीनश्रांकिं समेद्दत्तवामयाः
न्नयोरपि कौलामध्येविभेनाभोख्वा
क्षांविनियोगवान् सर्वेषांमवमन्त्राणाम
घस्मायाणाः क्रमः प्रथमामात्तत्स्वपलज
मावह्निनामकः मत्वत्रसग्विम्भिष्टरंगो
बीमम्नाकजेगत उत्पत्तेसोमयाभानिश्चा
न्नश्वाङ्किकयायथा प्रकृतामाहितः शुपाम
पानवामोजटाधरः हिभुजः कुण्डलोरव
मालोपीतांबरः प्रसन्नवदनोनीनाहृद्भूष
कोविभूषितः प्रकृत्यापरमेशस्थानगाद्या
न्याकिनाकश्चेत हेमाभयाद्विभुजयाश्ची

रामस्त
वरा
१२५

167

सर्वालंकृतयाविना श्लिष्टः कमलयाऽ
पपृष्ठः कोमलकात्मजः दक्षिणे लक्ष्म
णेनाथ समपत्नुश्याणिनाश्रनः हेमाभेना
नुजेन वत्तटाकोण ३ यमकेन ३ आयवा
तस्यमन्तस्यपस्यागाश्च स्वभेनया पर्वेऽ
कोणरूपस्यानेदेवयेसमाययुः स्तोत्रो
वकस्त्रजगतः पतिकल्पतरोस्थितम का
मरूपायरामायनमोमायामयायच नमो
वेदादिरूपायॐकारायनमोनमः रमाध
रायरामायश्रीरामायात्ममूर्तये जानकी
देहभूषायरक्षोघ्नायशुभांगिने भद्राय।
रघुवीरायदशास्यान्तकरूपिणे रामभ
द्रमहेष्वासरघुवीरनृपोत्तम भोदशास्य

नकास्माकेरक्तोटेहिश्रियंचमे नमेस्यं
दापयाध्यमेश्रत्नाश्चहिमारणम् क्रुर्वेलि
लूनमटेवाघ्यालेनमार्थंम्रवेस्थिता: स
वेन्पूर्वेहिकृधयमनदारावणश्रास्तु: रा
मपत्नीवनस्थाय: स्वेनहस्त्येमाटटे स
रावणस्निख्यातोयजारावाश्चरावण: ना
श्यानेनेद्धिनासीतारामलक्ष्मणमेवच वि
वोतुत्नटंभूमौटेवीमहष्पणचास्ताम स्वा
कवनोशवेभोगवानत्यानयानत्या भूमिलो
वोयप्रेणभकेनवकर्णीस्थाम श्राहुयमश्री
नामवेमाघ्यनरामलक्ष्मणौ मनरामेश्री
किन: मलक्ष्मयाथवेडन्मभि: विग्रहेदशी
याममयोगमनन्मोचादीपन ममनाला।

राम
पूर्व
ता॰
५८

148

न्विभिद्याश्रुमोटनेनायवसला नेनकृष्टः
कर्णान्द्राखोभसरामसलसुपनेनस नगाम
गर्जदृनुजोबालिनोविगनोगटहान बाली
नटानिजेशामनेवालिनमयाह्वे निपत्य
राज्यवोराज्ये सुग्रीवस्थापयत्ततः हीता
हूयसुग्रीवसमाहूवाशाविदोयना श्रोटो
पमोघ्यलोमघ्यटटानवाश्रुगाख्खनामनः
नूसलनाहनुमानख्यलेकाससमायायो सी
नाहृष्टाहागान्कनाप्रधंटख्यानथालवयम।
श्रागानयामेणसहृषेनवेटपनननवनः न
टायसूःकोयदूपोनानाहूयाच्छवानरान।
नैःसर्पमाटायाहाणिश्रीलेकाससमाया
यो नाहृष्टानटयोशानमायेयुससकाराय

स घटश्रोत्रसहस्राणि विस्त्रिंशोपकृतेन माहा
वे हत्वा विभीषणेन तत्र याप्याथ जनका
त्मजाम स्याद्दायाकाण्डेषु नोकत्वा हर्ष
नैनेगामसः नतः सिंहासनस्थः सविभ
षेणाख्यनन्दनः यत्र्यंशः असमानामवीभा
रणभूषितः मद्गलानमघीयां मेवामनो
नः काशनमः यत्रा व्याख्यानानि रताश्रिम
यः पापेक्षः नटयुधिलयोः समयशोक
ग्रभरलोषितः हनुमन्तवश्यानाः सापृतः
स्मापिकाणमास भेतायत्न सुग्रीवशो
वाथा विभीषणम पश्चिमलक्ष्मणश्चाथ
नक्षत्रसमवासरम नटपनीतालहस्तका
गावहस्तनर्भवेन पवेषदःकोणकमातो

महेन्द्रेणैव संयुतः द्वितीयं बाह्यदेवा
वामेन वामेनापि चिह्नसंयुतः तृतीयं बाहु
ने च सुग्रीवो भरतस्तथा विभीषणलक्ष्मणो
ऽङ्गदो वायुपुत्रश्च शत्रुघ्नो जाम्बवान् वै तेषु
कृतनो धृष्टिर्जयन्तकः विजयश्च सुराष्ट्र
श्च राष्ट्रवर्धनपञ्चकः अकोपो धर्मपालश्च
सुमन्त्रोऽभिसंवृतः ततः सहस्रदृग्वह्निर्य
मरक्षोवरुणानिलाः इन्द्वीशधात्रनन्ताश्च
दशभिश्चाभिसंवृतः बहिस्तदायुधैः सं
पूज्योऽनलादिभिर्लक्षितः वसिष्ठवामदेवा
दिमुनिभिः समुपासितः एवमुद्देशतः प्रो
क्तो निर्देशस्तस्य चाधुना त्रिरेखापुटा
मालिख्य नटपः साध्यमालिख्य द्विनी

याल्केवनस्मोर्ध्वेषभपन्लेसापकेनथा।
क्रह्ष्येचतन्मश्रीलिविङ्गीनानोरस्मा।
स नम्सवेप्रणवाभ्णावेवष्ठयेङुडिरवे
मान टोर्द्यभाजिष्ठुडेलघुलिविडीजल्ल
हाटिभिः कोणपाश्वेरमामायनदगु।
नेगमालिविन क्रोपकोणग्रनोरघुलि
ल्यमन्ना भिलीतोरम हलेशयमाछपुधे।
ह्गोनेविलिविन्नुगन केमरेवाछपुबव
वगाह्कमयालिविन नेघमालामना।
वेगोलिविलिव्यिङुमेसव्यिया श्रनेपवा।
नगानवघनरछ्टलोलिविक्म नेघमागाप।
लाछ्गोणलिविनेकेसरेमाम नहीहसो
टघुटलेविलिविहाटशान्नरम वयोना।

रामर
वेता
२५
150

मोभगवतेवासुदेवाय ध्यानम् आदि
दानन्तः केसरेषु स्तनौ कारेण संलिखि
त मध्ये हः षोडशदलेषु लिखेत् केसरे
ह्रियम् वासुदेवात् संपुटं दलेषु द्वादश
शाक्षरम् तत्संलिखेत् अष्टाक्षरं तन्मन्त्रमा
वीमन्त्रं संलिखेत् तोयस्यान्ते हो हेत्युपस
शीमन्त्रं संलिखेत् मध्यकाले बहिः चत्वारि
२ महायन्त्रं नादबिन्दुसमायुतं १ वि
लिखेत् सन्न्यासमार्गेण चतुष्पत्रेषु यत्नतः ध्या
य तत्त्व हृदं कामदेशं कवचं अस्त्रं तु योवै आ
देशं नाम्न्यासेन चतुर्षट्कोणे तस्य बहिः भू
पुरं च वज्रं शूलादयः त्रिकोणमं मलित्वा तम
त्रोपितं च पादाम्बुजादि दिग्भूमिपवनं कोणे मध्यतो

म पवे माएठलमालिख्यातमर्पाटि ह्रा विदिव
व नार्मीहे ववारा हो लिविमत्रुडपेतथा
कूटेफान्त्रग्रहन्सुलादशाक्याटिभपुतः
यान्तोसिंहः समाख्यानोग्रहमाणकपिएं
ग्रन्थावीयाल्विनोविन्मुनादेवोजिवमी
कामम् इकार्याग्रामस्पमालामत्राधुन
विनः नोतनतिष्ठनिद्रायाः स्तनिमयाव
कामिका हट्टणमेपुतोवाह्निमेयामयवि
भूषिता दीधीक्षापुमाह्लादिमयादीधी
ममातटा त्वयाकोपरमाश्चवीविक्षम
पाच्यमयया प्रकादीधीन्वलितेवत्सरा
स्मास्तत्रुपणा सम्प्रतिष्ठाह्लादिनोमं
लः प्रीतिष्ठसामया स्पातोमेंहाणिनसंघ

राम
पूर्व
नाप
२५८

151

कामिकेनोत्तरस्तारमेयुक्ताः कामिकाख्यप्रमेतला
लस्तानान्तोयालस्याि समानन्तोदेवीदेवेषु।
तोवायुः स्व्रस्पत्तोविषः ८ कामिकाकृ
मिकाख्य पुनःकाख्याख्यास्तोऽच्छायाया नापिनी
दीर्घश्वकाभूतोनलोनन्तगोनलः नावयणा
मकः कालः प्राणोभूविध्ययायुक्तम पीनाय
मिलयालानोपीमायुक्तेनन्तोनातिः सो
भवनारीषाडोपणयुपन्तमग्रुणःस्वयमग
मिश्वकस्यन्तस्य गमस्योक्तकमालिविन्त १
देवसवीन्तमकयत्रे प्राग्रमन्तिमविन्त स्वका
तंस्मात्वकामास्वगोगाण्यश्वानम प्रश्वत्रणाय
दिवबहुनाकिमनेनवै प्राप्नुवानिवत्प्रणास
मागत्त्वपमोपिकामोपि स्टेहस्पणामिमाप्नो

एतां पिबन्तीमम पञ्चवक्त्रसमाख्यातेन नदेयं प्रा।
के तैकने ९ भूतां यिकं प्रोयं पेद्रूताश्वनोक
नाम्नायामासनस्य : श्रमम : श्रवाभियाश्र
स्पीलायर्धीपाश्चौवेनेमध्यपद्मावनवक
नाम्बुजस्थानमङ्गलिकायास्तासनेदेशि।
काश्चर्वोयुना शाक्रिवायाराख्यकाकुमेता
गोष्टीयुव्यडोहासनायः श्रकाल्य विङ्गडगो
नेषपालत्ववाणेजाजादिकाश्वाणिदेशा
हिकायुधोटस्पाणिश्वमुपामोदिकाम्बतश्वौ
सोमस्पादित्वंपेपुसमध्येकमादोनिन्निशा
केनेजोस्तुपद्मपर्युतेमर्दवितानिरन्तःसत्वत
मपनानिवृतेवयेष्टनाद्येकमाज्ञाबपेश्व श्रा।
शाख्याश्राह्वयथाज्ञानमन्तरामानवपरमा

रा०
मू०
ना०
१५२

152

मानमन्तः तानामानेवार्वेयेनस्मृद्विनमा
र्गाविद्येयेकलापारतनेके मेशृजयोद्विमनी
ष्ठशक्तोभ्मवेयेहवमावाहयेक्षु स्रगा
वाहातीलनायेश्वृश्वहृस्तृगोयवेदेता
कपालेनन्दहृक्षः वासेष्ठोद्येश्रुनिभनीता
वाद्मिरणयद्भावववन्नाक्षुः स्रवोचि
हार्वीवियेश्वश्नतस्मेनपाद्वीश्वसस्पत्न
सर्ष पवेभृतेनगदायाभृतवामेवन्देस
ञ्चिटानन्दृपस महाक्षशावोयोभवा
यन्तृयायेमोदमाबोनिमरुः विश्वव्यापी
गवबाह्यनदानीमन्तमेयेणाववक्तेगदा
मे धवागामामोहनः सहतश्वसपतेः सा
वनः सर्वलोको मक्ष्मायेलवाकामाश्वा

भक्तांतयाएंपमेयांनितच्छामाक्र्यवः स
वैकामार्थशाश्वनेयपठ्ठनिमलायालि
मोनेयत्नपठलपम्लायानिमाहाँमिति
त्नपर्वविवेदामस्वेनापनीयम्नुपनिषनो
धः अथातेनापनीयम्नुपनिषद व्दा
स्मानिकावाश्यनावल्क्याम यत्रक्रकन्दे
मेत्वानेदेवयजनेनमवेषाभूतानांब्रह्मस
हत अथाहिजनेनाः प्राणेभूकमभाएवरुक्
हुताः केअभवावश्यनामावस्तीभूता
मोदीभवानि तस्मादावृत्क्रमेवनिषवे
नाविप्त्रनतावित्तहुदेवमेवतद्यानावल्क्य
ब्राह्मणःबोधः २ अथ हैनं भारद्वाजः पप्रच्छ
याज्ञवल्क्याकिंतानाशकिंकितरनीति स॰

रामो
त्तर
ता॰
१५३
153

ह्रोवाचयन्नावल्कयन्नाकेटीशीनलेबि
न्नपूर्वकेटीशीर्षनमाया नमस्त्वन्वायत्ना
मोरुद्रायनमः इत्यानेन ब्रह्मात्मकाः सोश्वा
दानन्तात्म्याः श्रुणोमित्रम् अकारः प्र
थमान्नोभवति उकारः द्वितीयान्नोभा
वति मकारस्तृतीयान्नोभवति अर्धमा
त्राश्चतुर्थान्नोभवति बिन्दुः पञ्चमान्न
तोभवति नादः षष्ठान्नोभवति तारका
त्तारकोभवति तदेवतारकं ब्रह्मत्वंवि
द्धि तदेवोपासितव्यम् गर्भजन्मज
रामरणसंसारमहद्भयात्सन्तारयति तस्मा
दुच्यतेतारकमिति यएतंतारकंब्राह्मणो
नित्यमधीते सपाप्मानंतरति मृत्युंतरति

सस्थूलाहंस्कारा इति सूक्ष्माहंस्कारा इति।
सर्वोहंस्कारा इति सर्वहंस्कारा इति सम
वेनाः इति समस्ताभिमाना इति मायाविष्णुकात्मा।
श्रितो भवति समस्ताभवति मोक्षतत्त्व।
वगाम्यतीति २ अथैतोऽश्वाकाभवतो।
अकाराद्व्यसंभूतः शास्त्रतत्त्विजसात्मक
उकारात्मकस्तद्भवति मकाराद्व्यसंभवः।
अर्धमात्रात्मको मोक्षमानन्दैकविग्रहः।
हः श्रीरामस्वामि प्रव्रश्चोगादाकारका
रेणे उत्पत्ति स्थिति संहारकारिणि सर्वा
दैविनाम मार्गीनाभवतीति यापमूलप्रकृ
तिर्मेतिना प्राणवत्वात्मकतौ इति वदन्ति
ब्रह्मवादिनः। इत्येतमित्यननस्तदेकामिदस्मा

मा मो
ने रत्ना
प१५५

154

यं तस्योपव्याख्यानं भूतं भवद्भविष्यदि
ति सर्वमोंकार एव यच्चान्यत्त्रिकालाती
तं तदप्योंकार एव सर्वमेतद्ब्रह्म अयमा
त्मा ब्रह्म सोयमात्मा चतुष्पाज्जागरि
तस्थानो बहिः प्रज्ञः सप्तांग एकोनविं
शतिमुखः स्थूलभुग्वैश्वानरः प्रथमः पा
दः १ स्वप्नस्थानोन्तःप्रज्ञः सप्तांगः प्रविविक्त
भुक्तैजसो द्वितीयः पादः २ यत्र सुप्तो न कं
चन कामं कामयते न कंचन स्वप्नं पश्यति त
त्सुषुप्तं सुषुप्तस्थान एकीभूतः प्रज्ञान
घन एवानन्दमयो ह्यानन्दभुक्चेतोमुख
प्राज्ञस्तृतीयः पादः ३ एष सर्वेश्वर एष
सर्वज्ञः एषोन्तर्याम्येष योनिः सर्वस्य

प्रभवाप्ययौ हि भूतानां नबहिःप्रज्ञो
नान्तःप्रज्ञो नोभयतःप्रज्ञो नप्रज्ञोऽभ
नप्रज्ञानघनो नघनप्रज्ञान प्रज्ञानसदृश
दृष्टमव्यवहार्यमग्राह्यमलक्षणमचिन्
त्यमव्यपदेश्यमेकात्मप्रत्ययसारंप्र
पञ्चोपशमंशिवमद्वैतंचतुर्थंमन्यन्ते स
स आत्मा स विज्ञेयः सदोज्ज्वलोऽविद्यातत्का
र्यहीनः स्वात्मबन्धहरः सर्वदा द्वैत
रहितः आनन्दरूपः सर्वाधिष्ठानः सन्मा
त्रो निरस्ताविद्यातमोमोहोऽहमेवेति सम्भा
व्याहमोमिति तत्सत्परंब्रह्मरामचन्द्रश्चि
दात्मकः सोऽहमोन्तद्रामभद्रः परंज्यो
तीरामाहोमित्यात्मानमादायमनसाब्रह

गमो
नेर
नाप·
१५५
155

ऐकीकृत्यैत तद्धास्मैतद्धमित्येतत्तद्वा
तः प्रविष्टौ स्तिष्ठेते नैतस्य शारीरेणान्त्रवा
णमपवतमशयः इत्यर्थतिष्ठत यथवै
वेदस स्वकामं ब्रवीति याज्ञवल्क्यः इष
थ हैनमश्वः पप्रच्छ याज्ञवल्क्यस यथ
थैतान्नयः कः न ज्ञात्वा नैकथमहं वि
जानीयामिति स होवाच याज्ञवल्क्यः
सो विसृज्य उपासः यत्र परिशृणोति
नैरक्त स्तुहदात्मा यो यमन्तर्मोक्ष
आत्मा स विसृज्य प्रतिष्ठित इति सोवा
ष्ट्रमः कस्मिन्प्रतिष्ठित इति वैराग्यो
नाम्नाम [illegible] प्रतिष्ठित इति काविवागा क
वनामेति ब्रवीति [illegible] तान्तराबत्वा

यतितेनवायुप्यभवति सर्वातिन्द्रियक
तान्यापाताच्छ्यतीति भेनतामीभवती।
ति कतमश्चान्यस्माने भवति भुवाञ्ची।
नम्पवयः सत्यः सम्बद्धालोकस्यपा।
सास्पवसत्योभवेतोस्तनइनसत्यिम
न्याद्बन्चाविद्यपासनेइतिसाविप्नुकु
डपास्य इतिसाविमन्त्रकैतानमावश्याव
नेदेवेवेटेति अयतत्त्वज्ञवाचस्यपमा।
वयाज्ञवल्क्यः श्रीरामचन्द्रस्यमन्त्रा।
नमापदृष्टभ्यतः मन्वनाम्ददृष्ट
नपरेशमार्वनादिभिः ततः प्रसन्नोभग
वाञ्श्रीरामः प्राहृश्यकस्य, हस्तेष्ठवट
भोष्टनहास्यामिपामस्यति महावाव

रामो
ने२
नाथ
१५६

156

सौनिकार्पांवामतेदेगागायावानेदेष्ठनः
स्त्रियैर्देहितत्रनेमाश्रिकिनानोबाल
रमितुं प्रयसहावाद्विश्रीरामः द्वेच्छ
नतवदेवश्यायक्रमोपिवान्तनाः क
मिकोटादयोपाश्तुनकामसत्ननवा
नथ्या श्रीविश्वकेतवदेत्रसवेषाश्रीक्ष
मिदेप श्रेहसलिहितनत्रयपाबाणा
प्रतिमादिषु देवैभिरनचेयद्रकाम
त्रेणानेनमाशुव ब्रह्महत्यादिपापा
न्मोमान्नपिष्पानिममाश्चचः नेत्ताव
बल्मणवापिपलभत्तशूद्रदासमेव
वनामत्रासहास्पृश्राज्ञानाग्राम्यवन्ति
ते स्पृश्यन्तोदेविणकापयास्पकस्मा

पिवासयम् ३०८ इत्यस्मिन्मंत्रे समको॰

भक्तिनाशिव - - - - - - - - - - - - - - - - अथ

- -

हैनं भारद्वाजो याज्ञवल्क्यमुवाच या॰
ज्ञवल्क्य केर्मंत्रैः स्तवैः श्रीरामः प्रीतो भवति॰
स्वात्मानं दर्शयति तन्नो ब्रूहि भगवन्निति॰
स होवाच याज्ञवल्क्यः श्रीरामेण वशि
ष्ठिनो ब्रह्मा पुनरेतया गद्यया नमस्करो
ति विश्वधरं महाविष्णुं नारायणमनामय
पूर्णानन्दैकविज्ञानात्मं ज्योतिः स्वरूप
त्मम् मनसा समस्तारब्रह्मा सम्यक्परमा
त्मानं योऽसौ श्रीरामः स भगवान् इत परमा
त्मानन्दात्मा भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमो

रामो
त्तर
ता
१५८
157

यो वै श्रीभगवान्रामः यश्चाखण्डैकरसो
भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः १ यो वै श्री
रामः स भगवान्यश्च ब्रह्मानन्दात्मा स्तन भूर्भु
वः स्वस्तस्मै वै नमो नमः ३ यो वै श्रीरामः स
भगवान्सत्यलोके ब्रह्म भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै
नमो नमः ४ यो वै श्रीरामः यो ब्रह्मा वि
ष्णुरीश्वरोयः सर्वदेवात्मा भूर्भुवः स्वस्त
स्मै वै नमो नमः ५ यो वै श्रीरामः यः सर्वे
वेदाः साङ्गाः सशाखा भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै
नमो नमः ६ यो वै श्रीरामः यो जीवात्मा
भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः ७ यो वै श्री
रामः यो देवासुरमनुष्यादिभावात्मा भू
र्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः ८ यो वै श्रीरा

मः यो मत्स्यकूर्मवराहनृसिंहवामनभा
र्गवरामबलरामा भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः
॥ ९ ॥ यो वै श्रीरामः स भगवान्यश्च प्राणा भू
र्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः ॥ १० ॥ यो वै श्रीरामः
स भगवान्योऽन्तःकरणचतुष्टयात्मा भूर्भुवः
स्वस्तस्मै वै नमो नमः ॥ ११ ॥ यो वै श्रीरामः स
भगवान्यश्च यमो भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो न
मः ॥ १२ ॥ यो वै श्रीरामः स भगवान्यश्चान्तक
भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः ॥ १३ ॥ यो वै श्रीरा
मः स भगवान्यश्च मृत्युः भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै
नमो नमः ॥ १४ ॥ यो वै श्रीरामः स भगवान्यश्चा
मृतं भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः ॥ १५ ॥ यो वै
श्रीरामः स भगवान्यश्च पंचमहाभूतानि भू

राम
पूर्व
ता०
१५८

148

र्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमो १६ यो वै श्रीरा
मः स भगवान्यः स्थावरजंगमात्मको भू
र्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमो १७ यो वै श्रीरा
मः स भगवान्यः पंचात्मको भूर्भुवः स्वस्त
स्मै वै नमो नमो १८ यो वै श्रीरामः स भगवा
न्यः सप्तात्मा भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो न
मो १९ यो वै श्रीरामः स भगवान्या विद्या भू
र्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमो २० यो वै श्रीराम
स भगवान्यः सव्याहृतयः भूर्भुवः स्वस्त
स्मै वै नमो नमो २१ यो वै श्रीरामः स भगवा
न्यः सप्तलोका भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमो २२
यो वै श्रीरामः स भगवान्यः श्रीगोपो भूर्भुवः स्व
स्तस्मै वै नमो नमो २३ यो वै श्रीरामः स भ

गवान्योनानकौ भूर्भुवः स्वस्तस्मैवै नमोनमो
२४ योवैश्रीरामः स भगवान्यश्चत्रैलोक्यंभू
र्भुवः स्वस्तस्मैवै नमोनमो २५ योवैश्रीराम
स भगवान्यश्च हनूमान् भूर्भुवः स्वस्तस्मैवै नमो
नमो २६ योवैश्रीरामः स भगवान्यश्चसीता
भूर्भुवः स्वस्तस्मैवै नमोनमो २७ योवैश्रीरा
मः स भगवान्यो नन्दिग्रामो भूर्भुवः स्वस्त
स्मैवै नमोनमो २८ योवैश्रीरामः स भगवा
न्यानवग्रहा भूर्भुवः स्वस्तस्मैवै नमोनमो २९
योवैश्रीरामः स भगवान्यश्चाष्टौलोकपाला
भूर्भुवः स्वस्तस्मैवै नमोनमो ३० योवैश्री
रामः स भगवान्यश्चाष्टौवसवो भूर्भुवः स्वस्त
स्मैवै नमोनमो ३१ योवैश्रीरामः स भगवा

रामो
त्तर
ता॰
१५९

159

यश्चैकादशरुद्रा भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो न
मः ॥ १२ यो वै श्रीरामः स भगवान्यश्च द्वादशा
दित्या भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः ॥ १३
यो वै श्रीरामः स भगवान्यश्च भुवनभविष्या
न भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः ॥ १४ यो वै
श्रीरामः स भगवान्यो ब्रह्मा यो ब्रह्माण्डा
स्यान्तर्बहिर्व्याप्नोति भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै न
मो नमः ॥ १५ यो वै श्रीरामः स भगवान्यो हि
रण्यगर्भो भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमः ॥ १६
यो वै श्रीरामः स भगवान्यः प्रकृतीति भूर्भुव
स्वस्तस्मै वै नमो नमः ॥ १७ यो वै श्रीरामः स भ
गवान्यश्चोंकारस्तस्मै वै नमो नमः ॥ १८ यो
वै श्रीरामः स भगवान्यश्चतस्रो मात्रा अर्धमा

ग्रा भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमो ३९ यो वै
श्रीरामः स भगवाल्लक्ष्मणस्सशत्रुघ्नो भूर्भुवः
स्वस्तस्मै वै नमो नमो ४० यो वै श्रीरामः स भ
गवान्पश्चामस्थो भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नम
नमो ४१ यो वै श्रीरामः स भगवान्पश्चमहा
देवो भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमो ४२ यो
वै श्रीरामः स भगवाॐ नमो भगवते वासु
देवाय महाविष्णवे भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो
नमो ४३ यो वै श्रीरामः स भगवान्यः परा
मात्मा भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमो नमो ४४
यो वै श्रीरामः स भगवान्पातालात्मा भूर्भुवः
स्वस्तस्मै वै नमो नमो ४५ यो वै श्रीरामः स
भगवान्सच्चिदानन्दैकरसात्मा भूर्भु

कैव
ल्योप
२६।
160

वः बलमेव तमात्मा भोः ४७ यैः समस्त वला
विद्यां मन्त्रांति स्पष्टं वेदास्ताति तस्मात् मोट्ट कृ श्री
तो भवति । सा तस्मात् दर्शयति न स्मा व्याप
ने मन्त्राति स्पष्टं वेदास्ताति मह्व पश्यति सा भर
तद्वाग्गुल्लुति सा मन्त्र न तु गच्छतीति ।
इत्याथर्ववेदे नृसिंहोत्तरतापनीयोपनिषत् ४९
अथ कैवल्योपनिषत् । अथाश्वलायनो
भगवन्तं परमेष्ठिनं परिसमेत्योवाच । अधी
हि भगवन् ब्रह्मविद्यां वरिष्ठां सदा सद्भिः से
व्यमानां निगूढाम् । ययाचिरात्सर्वपापं
व्यपोह्य परात्परं पुरुषं याति विद्वान् । तस्मै
स होवाच पितामहश्च श्रद्धाभक्तिध्यानयो
गादवैहि । न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागे

नैकेनामृतत्वमानशुः परेण नाकं निहितं
गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति वेदा
न्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः संन्यासयोगाद्य
तयः शुद्धसत्वाः ते ब्रह्मलोके परान्तका
ले परामृताः परिमुच्यन्ति सर्वे ॥ विविक्तदे
शे च सुखासनस्थः शुचिः समग्रीवशिरः
शरीरः अत्याश्रमस्थः सकलेन्द्रियाणि
निरुध्य भक्त्या स्वगुरुं प्रणम्य हृत्पुण्डरी
कं विरजं विशुद्धं विचिन्त्य मध्ये विशदं विशोकं ।
अचिन्त्यमव्यक्तमनन्तरूपं शिवं प्रशान्त
ममृतं ब्रह्मयोनिम् तमादिमध्यान्तविही
नमेकं विभुं चिदानन्दमरूपमद्भुतम् उमास
हायं परमेश्वरं प्रभुं त्रिलोचनं नीलकण्ठं प्रशा

शान्तम् ध्यात्वा मुनिर्गच्छति भूतयोनिं स
मस्तसाक्षिं तमसः परस्तात् स ब्रह्मा
स शिवः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट् स एव
विष्णुः स प्राणः स कालोऽग्निः स चन्द्रमाः स एव
सर्वं यद्भूतं यच्च भव्यं सनातनम् ज्ञात्वा तं
मृत्युमत्येति नान्यः पन्था विमुक्तये सर्वभू
तस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि सं
पश्यन् ब्रह्म परमं याति नान्येन हेतुना आ
त्मानमरणिं कृत्वा प्रणवं चोत्तरारणिम् ज्ञा
ननिर्मथनाभ्यासात् पाशं दहति पण्डितः
स एव मायापरिमोहितात्मा शरीरमास्था
य करोति सर्वम् स्त्रियन्नपानादिविचित्रभो
गैः स एव जाग्रत् परितृप्तिमेति स्वप्ने स जीवः

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

कैव
ल्यो०
१६२

स्वप्नसुषुप्त्यादिप्रपंचं यत्प्रकाशते तद्ब्रह्माह
मिति ज्ञात्वा सर्वबन्धैः प्रमुच्यते त्रिषु धा
मसु यद्भोग्यं भोक्ता भोगाश्च यद्भवेत् तेभ्यो
विलक्षणः साक्षी चिन्मात्रोहं सदाशि
वः मय्येव सकलं जातं मयि सर्वं प्रतिष्ठि
तं मयि सर्वं लयं याति तद्ब्रह्माद्वयमस्म्यहं
प्रथमः खण्डः ॥ १ अणोरणीयानहमे
व तद्वन्महानहं विश्वमहं विचित्रः पुरा
तनोहं पुरुषोहमीशो हिरण्मयोहं शिव
रूपमस्मि शुद्धोहमस्मि बुद्धोहमस्मि
शान्तोहमस्मि सनातनोहमस्मि अपाणिपादो
हमचिन्त्यशक्तिः पश्याम्यचक्षुः स शृणो
म्यकर्णः अहं विजानामि विविक्तरूपो न

vāsti vettā mama cit sadāham vedair anekair a
meva vedyo vedāntakṛd vedavideva cāham na pu
ṇyapāpe mama nāsti nāśo na janmadehendriya
buddhirasti na bhūmirāpo na ca vahnirasti na cā
nilo me 'sti na cāmbaraṃ ca evaṃ viditvā pa
ramātmarūpaṃ guhāśayaṃ niṣkalamadvitīyaṃ sa
mastasākṣiṃ sadasadvihīnaṃ prayāti śuddhaṃ pa
ramātmarūpam [illegible]
[illegible]
yaḥ śatarudriyamadhīte so 'gnipūto bhavati sa
vāyupūto bhavati sa ātmapūto bhavati sa
kṛtyākṛtyāt pūto bhavati sa brahmahatyāyāḥ
pūto bhavati tasmādavimuktamāśrito

कैव
ल्या
प
६६

मश्रमी सर्वदा सकृज्जपेत् अनेन ज्ञान
माप्नोति संसारार्णवनाशकम् तस्मादेवं
विदित्वैनं कैवल्यं फलमश्नुते कैवल्यं फ
लमश्नुते इति ॥ अथर्ववेदे कैवल्योप
निषत्समाप्ता ५ अथ जाबालोपनि
षत्समाप्ता बृहस्पतिर्याज्ञवल्क्यम् य
दनु कुरुक्षेत्रं देवानां देवयजनं सर्वेषां भू
तानां ब्रह्मसदनम् अविमुक्तं वै कुरुक्षेत्रं दे
वानां देवयजनं सर्वेषां भूतानां ब्रह्मसदनं अ
त्र हि जन्तोः प्राणेषूत्क्रममाणेषु रुद्रस्ता
रकं ब्रह्म व्याचष्टे येनासावमृती भूत्वा मो
क्षी भवति तस्मादविमुक्तमेव निषेवेता
विमुक्तं न विमुञ्चेदेवमेवैतद्याज्ञवल्क्य

अथैनमत्रिः पप्रच्छ याज्ञवल्क्यं य एषो
ऽनन्तोऽव्यक्त आत्मा तं कथमहं विजा
नीयामिति । स होवाच याज्ञवल्क्यः सो
ऽविमुक्त उपास्यो य एषोऽनन्तोऽव्यक्त आत्मा
सोऽविमुक्ते प्रतिष्ठित इति वरणायां ना
स्यां च मध्ये प्रतिष्ठित इति का वै वरणा का
च नासीति सर्वानिन्द्रियकृतान्दोषान्वा
रयतीति तेन वरणा भवति सर्वानिन्द्रि
यकृतान्पापान्नाशयतीति तेन नासी
भवतीति कतमच्चास्य स्थानं भवतीति
भ्रुवोर्घ्राणस्य च यः सन्धिः स एष द्यौर्लोक
स्य परस्य च सन्धिर्भवतीत्येतद्वै सन्धिं सन्ध्यां
ब्रह्मविद उपासत इति सोऽविमुक्त इत्यानमा

जाबा
लोपं
२६४
164

तेभ्यो वेदं वेद २३ अथ हैनं ब्रह्मचारिण
ऊचुः किंज्योतिर्नाम्नानं ब्रह्मेति स हो
वाच याज्ञवल्क्यः शान्तिर्ह्येयपाणि नास्ति
वास्तानि ता भाप्यते हेवाग्र्यन्तो भवति
कथं विजानीयामिति स होवाच याज्ञ
वल्क्यः सप्रज्ञानेनात्मनात्मा २४ अ
थ हैनं जनको वैदेहो याज्ञवल्क्यमुप
समेत्योवाच भगवन्संन्यासं ब्रूहीति स
होवाच याज्ञवल्क्यः ब्रह्मचर्यं समा
प्य गृही भवेद्गृही भूत्वा वनी भवेद्वनी भू
त्वा प्रव्रजेत यदहर्जीवनाद्वा यदहर्जीव।
अथ पुनरव्रती व्रती वा स्नातको वास्नात
को वा उत्सन्नाग्निरनग्निको वा यदह

वविन्मे महदेव यज्ञे नेदन्ते के मना
पत्नामे वैभिर्जयति मडतयात जया।
तानु मीमेव जयति अपि न हैव ग्रामाः
ग्रामो मेवैतयाकरोति ऐ धातवीमेव जि
योऽहिमेवमेवैभ भगवान्वितयाज्ञाव
ल्क्यः ॥ ४ ॥ अथ हैनमश्विः पप्रच्छ अथा
मोपवीतिकथ्राह्मणाः इति स होवा
च याज्ञवल्क्यः इदमेवा स्पन्द्यन्तो
यवीत यज्ञस्या प्राप्याबमाय विधिः प्र
श्नाति नावीतायतिमहाप्रस्थाने वाचि
प्रवशावा अथ परिभा हि वाणावा सा उ
एतां गायत्रः श्रुविकृता दाई भेदा माव
भूयाय भवतीति यद्यात्त्वः स्यात्मनसा

गीता
लोप.
२२५
165

नग्रवासमर्मासेदेहपूर्जाब्रह्मणाण्णामाग्रवि
नेसंचंद्रेतिसमस्मासेब्रह्मलोविदोविसवद्व
भगवान्निलिप्तानांचलक्ष्यः मेपायानवे
सोनामसर्वलोकान्कोपाक्षनलकलहवो
मकर्म्मभूतिदोषनरुभारनटनोञ्जेपैरवा
नकर्म्मनेपायामृतेलेग प्रवृक्ष्काबारा
प्रतन्मतोऽउन्मनेवदोष्वरलोस्थितहृदः
कुमाण्डलेधृशिवकनेलपविद्रेपाद्रशि।
खिपञ्चोपवीतेनसर्वेभूसहस्रपशुपा
हिसपत्मानसर्वेलिस्त्रोधया नानरूप
यतानिग्रहोत्तिच्छोरग्रहसनेत्तुसमा
गैसमप्रकुलपत्रःशुद्धिमापन्नःप्राणस
न्यासश्रणोश्चययाकोकालेविमुक्तोभ।

न्नमाचरन्दैवपार्थेलाभालाभसमो
भूत्वाशून्यागारेदेवगृहस्थलेकूटवल्मी
कवृक्षमूलकुलालशालाग्निहोत्रन
दीपुलिनगिरिकुहरकन्दरकोटरा
निर्झरस्थलेनिकेतनवानस्वप्रयत्नो
निर्ममः शुक्लध्यानपरायणोध्यात्म
निष्ठश्शुभकर्मनिर्मूलनपरःसंन्यासे
देहत्यागंकरोतिसपरमहंसोनामपर
महंसनामेति ॥ अथर्ववेदस्यजाबालोप
निषत् ५८ अथातश्चत्वारआश्रमाःषो
डशभेदाभवन्ति तत्रब्रह्मचारिणश्च
तुर्विधाभवन्ति गायत्रःब्राह्मणःप्रा
जापत्योबृहन्निति: यतयतयनाहो

श्राद्ध
मीमां
२५५
166

धैर्यिराजमल्लानवाणाशीमायश्रीमद्री
सगायश्रः योष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणिवे
दानश्चत्रयेवैस्यानिवदंडादशाव
यवद्वर्षाणिवदब्रह्मचर्यंवैस्त्यातिवद
डादशावापावकृत्राणानवावदस्यप
ब्राह्मणः सदा निरनस्तककाला
भिगामीसहपरटावर्तीप्रजापत्य
श्वावत्रविंशतिवर्षाणिगुरुकुल
वासीब्राह्मणःश्रष्टाचत्वारिंशद्वर्षा
वप्रजापत्यः श्रावेद्यसाणाकृगारप
तित्यागीनैष्ठिकोब्रह्मचारीति ॥८८॥
स्याश्रपिवर्तवियाभवन्तिवृत्तिकश्च
तेयः शालीनयायावरः स्वाभिगास्ता

ह्रवाणिज्यमगोहितनमुपयुक्तनः शान।
सवस्त्राभिः क्रियाभिर्यतन्ते आत्मा
नेमुपार्थयन्ते शालोनहतेयायजना
नयाजनशीलाश्रीयानानाप्याप।
यत्नः इदत्तानश्रनिरदक्षानः शान
सवस्त्राभिः क्रियाभिर्यतन्ते आत्मा
नेमुपार्थयन्ते यायावरायज्ञ्लेयाया
यन्तेयोयानाश्रयापयन्तोइदत्तः
यतिद्दत्त्वान्तश्चशान्तसवस्त्राभिः क्रि
याभिर्यतन्ते आत्मानेप्रार्थयन्ते श्रीय
सम्मासवानुज्ञानपरिस्पन्ताभिरीडः श्रे
यक्रवेन्तः प्रानिदवसमाच्छिन्नाक्षहा
तिभ्रमय्रजानाशान्तसवस्त्राभिः क्रिया

र्थिनने आत्मानं प्रार्थयन्ते २ वान
प्रस्थाश्रमापिच्छन्ति विधा: वैखानसा
...... वाग्र बालखिल्याः फेनपा
श्चेति वैखानसा: अकृष्टपच्यौष
धिवनस्पतिभिर्ग्रामबहिष्कृताभिरग्नि
परिचरणं कृत्वा पञ्चमहायज्ञक्रियां
निर्वर्तयन्त आत्मानं प्रार्थयन्ते ...
बालखिल्या जटाधराः चीरचर्म
वल्कलपरिहिता ......
...... कार्तिक्यां
पौर्णमास्यां पुष्पफलमुत्सृजन्तः शे
षान्शेषमासान्वृत्त्युपार्जनं कुर्वन्त्यग्निप
रिचरणं विधाय पञ्चमहायज्ञक्रियां च

नैयत्नआत्मानंप्रार्थयन्ते फेनपाः˝ ˝

˝˝ पुष्पफलभोजिनोयत्नवस्सन्तोपि

परिव्राजकाःकलापतुम्बहायत्नंक्रियांनिवा।

नैयत्नआत्मानंप्रार्थयन्ते परिव्राजका।

ग्रामैकरात्रिवासाभवन्ति कुटीचकाबहूदा।

काहंसाःपरमहंसाश्चेतित्र कुटीचकाः

स्वपाभ्यन्तरंचयवन्तआत्मानंप्रार्थयन्ते।

बहूदकास्त्रिदण्डकमण्डलुशिक्यपव

जलपवित्रपात्रपादुकासनशिखायज्ञो

पवीतकौपीनकाषायवेषधारिणः

साधुवृत्तेषुब्राह्मणकुलेषुभैक्षचर्यावा।

लआत्मानंप्रार्थयन्ते हंसाएकदण्डा।

धारिणःशिक्यकमण्डलहस्ताग्रामपा।

168

मात्रा ५२ द्विपंचाशत्संख्योपनिषत्क्रम
माणिज्ञेना नेयोविविक्तिः पंचदशशाखा
निषदो भवन्ति शौनकीयानाम् शुद्धं
यास्कलानानां विद्यते ब्रह्मवेदस्य सम
द्विशतस्याणाम् ... पिप्पलादादिभेदतः प
वेपशाखाद्याः पिप्पलादिका ब्रह्मवेदस्य नानाः
नीलरुद्रप्रभृतयस्त्रिंशन्मात्राः शुक्लैति
ताः पत्ताः सर्वाः पञ्चपाकान्तो ब्रह्मा
कर्णोपिकाः अथर्ववेदस्योपनिषदः मा
मात्राः ग्रन्थपरिमाणं १ः अथ तत्क्रमः
लिका मुण्डकोपनिषत् १ प्रश्नोपनिष
त् २ ब्रह्मविद्योपनिषत् ३ क्षुरिकोपनि
षत् ४ चूलिकोपनिषत् ५ हंसोपनिषत्

ग्र॰
क्रम
णिका
२२२

169

अथर्वशिखोपनिषत् ७ गर्भोपनिषत् ८
महोपनिषत् ९ ब्रह्मोपनिषत् १० प्रा
णाग्निहोत्रोपनिषत् ११ मा॰॰क्योप
निषत् १२ वैतथ्योपनिषत् १३ अद्वैतो
पनिषत् १४ अलातशान्त्योपनिषत् १५
नीलरुद्रोपनिषत् १६ नादबिन्दूपनिष
त् १७ ब्रह्मबिन्दूपनिषत् १८ अमृत
बिन्दूपनिषत् १९ ध्यानबिन्दूपनिषत् २०
तेजोबिन्दूपनिषत् २१ योगशिखोपनि
षत् २२ योगतत्त्वोपनिषत् २३ संन्यासो
पनिषत् २४ अरुणेय्योपनिषत् २५ नाराय
णमहोपनिषत् २६ महोपनिषत् २७
महोपनिषत् २८ महोपनिषत् २९ नृसिं।

होत्तरतापनीयोपनिषत् ३४ कठवा
ल्याख्यापूर्ववल्ली ३५ उत्तरवल्ली ३६
केनेषितोपनिषत् ३७ नारायणोपनि
षत् ३८ बृहन्नारायणोपनिषत् ४० सा
र्वोपनिषत् ४१ हंसोपनिषत् ४२ परम
हंसोपनिषत् ४३ आनन्दवल्ल्युपनिष
त् ४४ भृगुवल्ल्युपनिषत् ४५ गर्भो
पनिषत् ४६ कालाग्निरुद्रोपनिषत्
रामपूर्वतापनीयोपनिषत् ४८ रामोत्त
रतापनीयोपनिषत् ४९ कैवल्योपनि
षत् ५० जाबालोपनिषत् ५१ आश्रमोप
निषत् ५२ नैबोध्यपदवाक्यमात्रव्यता
नात्र पेशलोक्यथ्यं यो रसज्ञस्तु विवेक

[illegible]

१७०

[illegible]

[illegible] लोकानां कलौ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] सामगायन्ति

[illegible] शुभं लिखितक